การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

THE USE OF COMMUNITY DEMOCRATIC PROCESSES TO PROMOTE LOCAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF NONG-SARAI SUBDISTRICT, PHANOM THUAN DISTRICT, KANCHANABURI PROVINCE.

จตุพล ดวงจิตร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2568

การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

จตุพล ดวงจิตร

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางสังคม
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THE USE OF COMMUNITY DEMOCRATIC PROCESSES TO PROMOTE LOCAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF NONG-SARAI SUBDISTRICT, PHANOM THUAN DISTRICT, KANCHANABURI PROVINCE.

JATUPON DONGJIT

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY
(Social Management)
Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University
2025

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ของ

จตุพล ดวงจิตร

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางสังคม
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

.....

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.สายชล ปัญญชิต)

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

..... ที่ปรึกษาร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.ชลวิทย์ เจียรจิตต์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ มูลศิลป์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธันนิกานต์ สูญสิ้นภัย)

ชื่อเรื่อง	การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี
ผู้วิจัย	จตุพล ดวงจิตร
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2568
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. สายชล ปัญญชิต
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิตต์

การวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น 2) ศึกษาวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนและ 3) ทำการแสวงหาแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมไปใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชน ภายใต้บริบทของตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี งานวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยแนวคิดของ Max Weber ในการเข้าใจการกระทำทางสังคม (Social Action) ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์เอกสารเพื่อสังเคราะห์บริบทและกระบวนการจากมุมมองของผู้ปฏิบัติจริงผลการศึกษา พบว่า รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย เริ่มจาก (1) การพัฒนาแนวคิด การเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชนจากฐานล่าง (2) การเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมจากผู้รอรับเป็นผู้ริเริ่ม (3) ขยายโครงสร้างการมีส่วนร่วม (4) สร้างกลไกรองรับการจัดการตนเอง และ (5) เกิดเป็นบทเรียนเชิงระบบวิถีชีวิตประชาธิปไตยชุมชนวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่ายมีอย่างน้อย 5 แนวทาง ได้แก่ การพัฒนาคนก่อนโครงสร้าง การใช้เวทีสภาตำบล การสร้างการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม การรวมกลุ่มแบบพรรคพวกเชิงสร้างสรรค์ และการยึดหลักไม่รอรัฐ–พึ่งตนเอง โดยทั้งหมดนี้หลอมรวมเป็นฐานคิดของประชาธิปไตยชุมชนที่มุ่งเน้นพลังจากฐานรากผลการวิจัยยังนำไปสู่การออกแบบโมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM) ซึ่งประกอบด้วย (1) การเรียนรู้จากฐานราก (2) การสร้างโครงสร้างการมีส่วนร่วม (3) การส่งเสริมวัฒนธรรมการปรึกษาหารือ (4) การใช้สิทธิและความรับผิดชอบร่วม และ (5) การเชื่อมโยงกับนโยบายและรัฐ โดยมีเป้าหมายในการเสริมสร้างพลังชุมชน กระจายอำนาจ และส่งเสริมความยั่งยืนจากภายใน หากรัฐเปิดพื้นที่และสนับสนุนให้ประชาชนมีบทบาทจริงในกระบวนการพัฒนา ย่อมสามารถยกระดับคุณภาพประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริงผลการวิจัยครั้งนี้ยืนยันว่า ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีลักษณะของประชาธิปไตยชุมชนที่เป็นรูปธรรม สะท้อนผ่านกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) ที่ไม่จำกัดอยู่เพียงการเลือกตั้งหรือกลไกรัฐ หากแต่ฝังตัวอยู่ในกิจวัตรประจำวันของประชาชน เช่น การประชุมชุมชน กลุ่มอาชีพ เวทีเยาวชน และกิจกรรมวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยประชาชนมีบทบาทเชิงรุกในการกำหนดทิศทางพัฒนาท้องถิ่น และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ : ประชาธิปไตยชุมชน, การพัฒนาท้องถิ่น, การมีส่วนร่วม, ตำบลหนองสาหร่าย

Title	THE USE OF COMMUNITY DEMOCRATIC PROCESSES TO PROMOTE LOCAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF NONG-SARAI SUBDISTRICT, PHANOM THUAN DISTRICT, KANCHANABURI PROVINCE.
Author	JATUPON DONGJIT
Degree	DOCTOR OF PHILOSOPHY
Academic Year	2025
Thesis Advisor	Associate Professor Dr. Saichol Panyachit
Co Advisor	Associate Professor Dr. Cholvit Jearajit

This research aims to: 1) examine the patterns of employing community democracy processes to promote local development; 2) investigate the methods used to strengthen democratic citizenship among local people; and 3) identify appropriate approaches for applying community democracy as a tool for community development within the specific context of Nong Sarai Subdistrict, Phanom Thuan District, Kanchanaburi Province. The study adopts a qualitative research methodology grounded in Max Weber's concept of social action, utilizing in-depth interviews, participant observation, and documentary analysis to synthesize contextual and procedural understanding from the perspectives of actual practitioners.The findings reveal that the model of employing community democracy processes to promote local development in Nong Sarai Subdistrict unfolds through: (1) cultivating conceptual foundations and grassroots learning of community democracy; (2) fostering a cultural transition from passive recipients to proactive initiators; (3) expanding participatory structures; (4) establishing mechanisms that support self-governance; and (5) generating systemic lessons that form a way of life grounded in community democracy. Furthermore, five primary approaches to promoting democratic citizenship in Nong Sarai Subdistrict were identified: developing people before structures, utilizing the subdistrict council forum, fostering inclusive participation across all groups, forming constructive alliance-based groups, and adhering to the principle of "not waiting for the state—self-reliance." Together, these constitute the foundational ethos of community democracy centered on grassroots empowerment.The research also leads to the formulation of the Community Empowerment Democracy Model (CEDM), consisting of: (1) grassroots learning; (2) constructing participatory structures; (3) promoting a culture of deliberation; (4) exercising shared rights and responsibilities; and (5) linking community processes with state policies. The model aims to strengthen community power, advance decentralization, and cultivate sustainability from within. If the state opens political and administrative space and genuinely enables citizen participation, the quality of democracy can be substantively enhanced. Finally, the study confirms that Nong Sarai Subdistrict embodies a concrete form of community democracy, reflected through living-democracy practices that extend beyond elections or formal state mechanisms and permeate daily community life—such as village meetings, occupational groups, youth forums, and cultural activities. Local people play an active role in shaping the direction of local development and demonstrate a genuine capacity for self-reliance.

Keyword : Community Democracy, Local Development, Participation, Nong Sarai Subdistrict

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วยแรงสนับสนุนและความเมตตาจากผู้มีพระคุณหลายท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาผลงานวิชาการชิ้นนี้

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม ประธานกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ภูมิ มูลศิลป์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.ธันนิกานต์ สูญสิ้นภัย คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์ ซึ่งท่านได้กรุณาสละเวลาในการพิจารณาให้ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงปริญญานิพนธ์ของข้าพเจ้าให้มีความสมบูรณ์ด้วยความเมตตา

บุคคลสำคัญที่ข้าพเจ้าต้องกล่าวคำขอบพระคุณ คือ รองศาสตราจารย์ ดร. สายชล ปัญญชิต อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และรองศาสตราจารย์ ดร. ชลวิทย์ เจียรจิตต์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมซึ่งทั้งสองท่านเป็นพลังบวกที่คอยส่งเสริม และคอยประคับประคองให้นิสิตได้เดินหน้าอย่างมั่นใจตลอดเส้นทางของการศึกษาค้นคว้าจากคำกล่าวที่ว่า “เราพัฒนาและเรียนรู้ไปด้วยกันนะครับ...” ของอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ได้กลายเป็นแรงบันดาลใจและความอุ่นใจในทุกย่างก้าวของการทำวิจัยอีกทั้งคำปลอบโยนอย่างคำพูดที่ว่า “ไม่เป็นไรนะ ค่อย ๆ ศึกษา ยังมีเวลา” จากอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมทำให้ข้าพเจ้ามีกำลังใจ ไม่กดดันตัวเอง และมีความหวังในทุกช่วงเวลาของการทำงานวิชาการครั้งสำคัญนี้ นอกเหนือจากกำลังใจแล้ว อาจารย์ทั้งสองท่านยังได้กรุณาให้คำแนะนำที่มีคุณค่า ช่วยชี้แนะแนวทางแก้ไขข้อบกพร่อง และส่งเสริมให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ทั้งในด้านเนื้อหาและระเบียบวิธี ข้าพเจ้ารู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและขอกราบขอบพระคุณในความเมตตานี้อีกครั้ง

ขอขอบคุณ หลักสูตรการจัดการทางสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒที่เปิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การเติบโต และการค้นพบศักยภาพของตนเองผ่านบทเรียนจากสังคมจริง

ขอขอบคุณ คุณภรรยาที่เปรียบเสมือนกำลังใจที่มั่นคงที่สุด คอยเคียงข้างในทุกช่วงเวลาแห่งความยากลำบากและความสำเร็จ ขอบคุณ พ่อ แม่ น้อง ๆ และหลาน ๆ ที่เป็นแรงใจอันสำคัญยิ่ง รวมถึงขอบคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่ไม่เคยปล่อยมือ ไม่เคยทอดทิ้งกันตลอดทางเดินแห่งชีวิตและและเส้นทางการศึกษา

ท้ายที่สุด ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่กรุณาสละเวลาให้สัมภาษณ์ แบ่งปันประสบการณ์และเปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง

จตุพล ดวงจิตร

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... จ

กิตติกรรมประกาศ ..... ฉ

สารบัญ ..... ช

สารบัญตาราง ..... ฌ

สารบัญรูปภาพ ..... ญ

บทที่ 1 บทนำ 1

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา 1

1.2 คำถามของการวิจัย 7

1.3 ความมุ่งหมายการวิจัย 8

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย 8

1.5 ขอบเขตของการวิจัย 8

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ 9

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย 11

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 14

2.1 บริบทพื้นที่ในการการศึกษา 14

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชน 20

2.3 แนวคิดว่าด้วยเครื่องมือการพัฒนาชุมชน 39

2.4 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน 46

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น 59

2.6 กฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความเป็นประชาธิปไตยชุมชน 64

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 67
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย 81
3.1 รูปแบบการวิจัย 81
3.2 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 83
3.3 พื้นที่การวิจัย 84
3.4 เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย 84
3.5 การเก็บข้อมูล 87
3.6 การตรวจสอบข้อมูล 88
3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล 89
บทที่ 4 ผลการดำเนินงานวิจัย 90
4.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนา ท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย 91
4.2 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย 125
4.3 แนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนา 131
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 140
5.1 สรุปผลการวิจัย 140
5.2 อภิปรายผล 146
5.3 ข้อเสนอแนะ 153
บรรณานุกรม 156
ภาคผนวก 163
ประวัติผู้เขียน 193

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 แสดงจำนวนหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย 16

ตาราง 2 ตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน 37

ตาราง 3 แสดงพัฒนาการของกฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความเป็นประชาธิปไตยชุมชน 66

ตาราง 4 แสดงสถานภาพการรวมกลุ่มของสมาชิกภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่าย 103

ตาราง 5 แสดงจำนวนกลุ่มของสมาชิกภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจำแนกตามหมวดหมู่ 105

ตาราง 6 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ณ ปี พ.ศ. 2567 109

ตาราง 7 ผลการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่ายอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 114

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) 17 เป้าหมาย 2

ภาพประกอบ 2 แสดงที่ตั้ง อาณาเขต และสภาพภูมิประเทศ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 15

ภาพประกอบ 3 การเดินทางไปศึกษาดูงาน ของคณะกรรมาธิการการเศรษฐกิจ การเงิน และการคลัง วุฒิสภา ในวันศุกร์ที่ 30 ตุลาคม 2563 ณ ชุมชนบ้านหนองสาหร่าย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี 19

ภาพประกอบ 4 สำนักงานเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน ลงพื้นที่ติดตามโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองทราย 20

ภาพประกอบ 5 แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน 44

ภาพประกอบ 6 การพัฒนาชุมชนจากแนวคิดสู่แนวทาง 45

ภาพประกอบ 7 วงจรของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart 51

ภาพประกอบ 8 บันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน 53

ภาพประกอบ 9 กรอบพื้นฐานสำหรับการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท 57

ภาพประกอบ 10 การกระทำทางสังคม 4 รูปแบบของเวเบอร์ 83

ภาพประกอบ 11 เครือข่าย 12 องค์กร (สภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย (สภา 79)) . 95

ภาพประกอบ 12 แสดงร้อยละของประชาชนในการเป็นสมาชิกกลุ่ม 105

ภาพประกอบ 13 แสดงระบบเศรษฐกิจและทุนหมุนเวียน ตำบลหนองสาหร่าย 106

ภาพประกอบ 14 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออม ของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ณ ปี พ.ศ. 2567 109

ภาพประกอบ 15 แสดงคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน 119

ภาพประกอบ 16 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริม การพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย 123

ภาพประกอบ 17 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย 126

ภาพประกอบ 18 โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM) 134

ภาพประกอบ 19 แนวทางการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การ พัฒนาท้องถิ่น ภายใต้โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM) 136

ภาพประกอบ 20 แนวทางขั้นตอนการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนา สู่การพัฒนาท้องถิ่น 138

ภาพประกอบ 21 เงื่อนไขของการพิจารณาพื้นที่ที่มีความพร้อมต่อการใช้โมเดล CEDM สู่การขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น 139

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนท้องถิ่น เป็นพื้นที่ของการรวมกลุ่มของคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เฉพาะ และมีความเชื่อมโยงกันทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่เฉพาะเจาะจง ของแต่ละพื้นที่นั้นๆ ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีขนาดเล็กหรือใหญ่ตามความเหมาะสม นอกจากนี้ชุมชนท้องถิ่นยังเป็นศูนย์กลางของการสื่อสาร และการสร้างสรรค์วัฒนธรรมของพื้นที่ ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา รวมถึงประสบการณ์ที่สะสมมาเป็นเวลายาวนาน ชุมชนท้องถิ่นจึงถือได้ว่าเป็นฐานของการสร้างความเข้มแข็ง และยั่งยืนในการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ เนื่องจากในชุมชนท้องถิ่นมีความรู้ ความเข้าใจในสภาพแวดล้อมและเข้าใจถึงความต้องการของสมาชิกชุมชน ทำให้สามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการจริงของชุมชนได้มากขึ้นซึ่งชลวิทย์ เจียรจิตต์ (2566, น. 56) ได้อธิบายถึงความสำคัญของฐานรากชุมชนในมิติของการพัฒนาสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งไว้อย่างน่าสนใจว่า ชุมชนที่จะพัฒนาไปสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงรากฐานของชุมชน ทุนชุมชน และศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ การพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การพัฒนาศักยภาพคน การที่ผู้คนมีความสามารถ สามารถใช้ความคิดของตนได้ และได้รับโอกาสที่เท่าเทียมก็จะเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งเช่นเดียวกัน และหากชุมชนสามารถนำทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางภูมิปัญญามา ซึ่งหมายถึงทุนทางสังคม (Social Capital) มาเป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดรายได้จากทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งยังเป็นการลดการพึ่งพาความคิดหรือทรัพยากรภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถสั่งสมการเรียนรู้ในภูมิปัญญาได้มากขึ้นจนเกิดการพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในอนาคต จากแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการมุ่งเน้นความสนใจไปที่ฐานรากของชุมชน ทุนประเภทต่าง ๆ ที่ไหลเวียนอยู่ในชุมชน และความสามารถในการประยุกต์ใช้ทุนในชุมชน (Community Capital) ให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางสังคมและเศรษฐกิจ

การเพิ่มมูลค่าเพิ่มทางสังคม (Social Value Added) จึงเสมือนการเปิดพื้นที่ให้ชุมชนสามารถใช้ภูมิปัญญา (Wisdom) และทรัพยากรภายในท้องถิ่น (Local Resources) สร้างสรรค์ความเป็นกลุ่มทางสังคม (Social Group) และการแลกเปลี่ยนทางความคิดในการพัฒนาสังคมจากทรัพยากรชุมชน รวมไปถึงการสามารถประยุกต์ใช้ทุนในชุมชนขยายเชื่อมต่อเครือข่ายสังคมออกไปได้และดำเนินงานภายใต้กติกาทางสังคมอย่างสมดุล เพื่อสร้างให้เกิดเครือข่ายการ

ดำเนินงานที่เหมาะสม แสดงให้เห็นถึงการแบ่งสรรทรัพยากรอย่างเสมอภาคและได้ประโยชน์ที่พึงพอใจร่วมกันได้

หลังจากที่มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) และถือเป็นทิศทางการพัฒนาที่ประเทศสมาชิกซึ่งรวมถึงประเทศไทยจะต้องดำเนินนำเป้าหมายการพัฒนาดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ โดยเริ่มตั้งแต่ปี ค.ศ. 2016 (พ.ศ. 2559) ไปจนถึงปี ค.ศ. 2030 (พ.ศ. 2073) ภายใต้พันธะสัญญานี้เรียกว่า “Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development” หรือ “วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน 2030” บางโอกาส SDGs อาจถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า Agenda 2030 หรือ Global Goals มีทั้งหมด 17 เป้าหมาย (Goals) *(รายละเอียด 17 เป้าหมายดังปรากฏในภาพที่ 1.1)* ในหนึ่งเป้าหมายจะประกอบไปด้วยเป้าหมายย่อย (Targets) ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 169 เป้าหมายย่อย มีตัวชี้วัด (Indicators) จำนวน 232 ตัวชี้วัด (ทั้งหมด 244 ตัวชี้วัด แต่มีตัวที่ซ้ำ 12 ตัว) เพื่อติดตามความก้าวหน้าของเป้าหมายย่อยในแต่ละเป้าหมาย[1] (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. ออนไลน์)

ภาพประกอบ 1 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) 17 เป้าหมาย

หมายเหตุ. จาก SDG MOVE: MOVING TOWARDS SUSTAINABLE FUTURE โดยศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Centre for SDG Research and Support:

[1] **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม** SDG MOVE: MOVING TOWARDS SUSTAINABLE FUTURE. https://images.app.goo.gl/qb3pCUYbHk6KaSDUA

SDG Move) All rights reserved. (https://images.app.goo.gl/qb3pCUYbHk6KaSDUA). สงวนลิขสิทธิ์ 2559 โดย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การที่จะพัฒนาสังคม (Social Development) ให้บรรลุเป้าหมายเการพัฒนาจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความสำคัญของการพัฒนาสังคมที่เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคม คือ ชุมชนท้องถิ่น (Local community) ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ได้ให้ความสำคัญและกำหนดเป้าหมายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไว้ใน เป้าหมายที่ 10: ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ (Reduce inequality within and among countries) โดยเฉพาะเป้าหมายย่อยที่เน้นไปที่การเติบโตของรายได้ในกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่ยากจนที่สุด (10.1) ให้ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ โดยไม่เลือกปฏิบัติ (10.2) ขจัดนโยบายและผลของนโยบายที่นำไปสู่ความเป็นชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ[2] การที่จะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปักหมุดหมายการพัฒนาเชิงพื้นที่โดยเฉพาะชุมชน (Community) ซึ่งเป็นหน่วยสังคมที่เล็กที่สุดและเป็นหน่วยสังคมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาในหลายระดับ จากเป้าหมายการพัฒนาภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ผนวกกับแนวทางการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (2566-2570) ประเทศไทยจึงมีเป้าหมายการพัฒนาบนพื้นฐานของหลักการแนวคิดที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิด Resilience เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ (SDGs) และโมเดลเศรษฐกิจ BCG (Bio-Circular-Green Economy) เพื่อมุ่งสู่การ “พลิกโฉม” ประเทศไทย สู่ “สังคมก้าวหน้า เศรษฐกิจสร้างมูลค่าอย่างยั่งยืน”[3]

แม้ว่าที่ผ่านมาการพัฒนาของแต่ละประเทศ พยายามมุ่งเน้นความมั่นคงของประเทศในทุกมิติ เพื่อการแข่งขันและต่อรองกับประเทศคู่ความสัมพันธ์ กระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่ละประเทศได้พยายามสร้างความเป็นสากลให้กับการพัฒนา โดยการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา จากการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งการพัฒนาในแนวทางทุนนิยม (Capitalism) มุ่งการสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economic Growth) มาสู่การให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์และความยั่งยืน และมุ่งเน้นการพัฒนาที่มีความยืดหยุ่น และมีความพยายามในการปรับกระบวนทัศน์การพัฒนาให้มีความเชื่อมโยงกับฐานรากของสังคมมากยิ่งขึ้น แต่ระหว่างการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาตามแนวคิดดังกล่าว ในบางสังคมยังคงติด

---

[2] **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม** (Goal 10: Reduced Inequality). SDG MOVE: MOVING TOWARDS SUSTAINABLE FUTURE. https://www.sdgmove.com/intro-to-sdgs/

[3] **ดูรายละเอียดเพิ่มเติม** สมาคมเครือข่ายโกลบอลคอมแพ็ก (Global Compact Network) https://globalcompact-th.com/

อยู่กับวังวนของการพัฒนาในลักษณะที่เป็นการสั่งการจากบนลงล่าง (Top-down) และละเลยกระบนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาจากระดับฐานรากของสังคม ในช่วงหลังการพัฒนากระแสหลัก แนวทางการพัฒนาจึงได้ให้ความสนใจกับความเคลื่อนไหวทางสังคมของกลุ่มคนรากหญ้ามากขึ้น จนนำมาสู่แนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจากเบื้องล่าง (Development Practice from Below) หรือ พัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) การพัฒนาในระยะหลังการพัฒนาตามกระแสหลัก จึงให้ความสนใจการนำกลุ่มทางสังคมชุมชน หรือผู้คนเป็นฐานของการพัฒนา ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและฐานรากของชุมชน มุ่งเน้นการพัฒนาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน บนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ สำหรับประเทศไทยในปัจจุบัน กำลังเผชิญกับความท้าทายของการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “ประเทศไทยยังคงตกหลุมพรางของการพัฒนาที่ยังไม่สามารถข้ามพ้นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักไปได้” ข้อท้าทายเหล่านี้ถือเป็นส่วนสำคัญที่ทุกภาคส่วนทั้งในภาคส่วนที่เป็นรัฐและภาคส่วนที่ไม่เป็นรัฐจะต้องบูรณาการความร่วมมือเพื่อหาทางออกของการพัฒนาต่อไป (ชลวิทย์ เจียรจิตต์, 2566, น. 73-74)

หากประเทศไทยจะทำการพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายของการพัฒนา จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเข้าใจถึงเป้าหมายของการพัฒนาหรือแนวทางการพัฒนาที่ชัดเจน และวิธีการพัฒนาที่เหมาะสม การมุ่งเน้นการพัฒนาที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนบนทุนทางสังคม (Social Capital) ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด กระบวนทัศน์การพัฒนาหลังการพัฒนาตามกระแสหลัก ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ก่อนหน้านี้จึงน่าจะเป็นแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ และการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน เป็นหลักการสร้างเครือข่ายของความสัมพันธ์และความร่วมมือที่มีความแข็งแกร่งในชุมชน ถือเป็นพื้นฐานของหลักการประชาธิปไตย (Democracy) โดยเฉพาะหลักการประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ซึ่งหลักการพื้นฐานประชาธิปไตยชุมชน คือความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้มีมีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553, น. 57) ได้อธิบายถึงแนวคิดของประชาธิปไตยชุมชนว่า ประชาธิปไตยชุมชน เป็นหลักประชาธิปไตยที่เน้นให้ประชาชนในสังคมชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของท้องถิ่น หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านการมีสำนึกพลเมือง การรู้จักหน้าที่ของตนเองในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคม เมื่อประชาชนมีสำนึกพลเมืองจะนำมาสู่การรวมตัวกันเพื่อจัดการปัญหาของชุมชน หรือปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ที่เผชิญร่วมกัน ส่วนทศพล สมพงษ์ (2555) ได้อธิบายถึงความสำคัญของ

ประชาธิปไตยชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า ประชาธิปไตยชุมชนเป็นการใช้อำนาจของประชาชนโดยตรงแบบไม่ต้องผ่านตัวแทนแต่เป็นแบบมีส่วนร่วม ประชาชนเป็นผู้ริเริ่มการกระทำจากล่างระดับชุมชน โดยยึดหลักการว่าอำนาจของประชาชน มีอยู่ในตัวประชาชน และสามารถนำออกมาใช้ได้โดยตรง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับสิทธิในวิถีของประชาชนโดยทางตรง ประชาธิปไตยชุมชนจึงมีความพยายามที่จะให้ประชาชนได้ใช้สิทธิของตนเองในการเสนอแนะแสดงความคิดเห็น หรือจัดการชุมชนให้ตอบสนองต่อวิถีการดำเนินชีวิตได้ด้วยตัวเอง โดยใช้หลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมและการปรึกษาหารือซึ่งกระบวนการดังกล่าวนั้นถือเป็นการเมืองของชุมชนที่สะท้อนถึงการสร้างหน่ออ่อนของการค้นหาผู้นำการกำหนดนโยบายสาธารณะ รวมถึงการตรวจสอบการบริหารกิจการสาธารณะซึ่งกันและกัน ขณะที่ Pankratova (2022) ได้นำเสนอถึงแนวคิดประชาธิปไตยท้องถิ่น ซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับประชาธิปไตยชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า ประชาธิปไตยท้องถิ่น คือ รากฐานของการปกครองท้องถิ่น ซึ่งอิงอยู่บนค่านิยมประชาธิปไตย ใช้กลไกประชาธิปไตยที่อิงอยู่บนทัศนคติที่ทำงานอย่างคล่องตัวของประชาชนในท้องถิ่น ประชาธิปไตยท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพจึงเป็นพื้นฐานหลักสำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ความสำคัญของประชาธิปไตยท้องถิ่นคือการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อกิจกรรมสาธารณะในระดับท้องถิ่น นอกจากนี้ประชาธิปไตยท้องถิ่นยังสะท้อนรูปแบบการสื่อสารระหว่างสมาชิกในชุมชน ความต้องการ ผลประโยชน์ การให้บริการที่มีประสิทธิภาพของหน่วยรับผิดชอบ รวมถึงการแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในท้องที่อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบการสร้างพื้นที่หรือการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชน ถือเป็นบทบาทของภาครัฐที่ต้องให้ความสำคัญและส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ชุมชนประชาธิปไตย ทั้งนี้ การที่ภาครัฐเข้าใจถึงรูปแบบกิจกรรมของชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อการดำเนินการพัฒนาชุมชนในฐานะเครื่องมือการบริหาร ถือเป็นการนำเอาตัวแบบการบริการสาธารณะแนวใหม่ (New Public Service) สู่การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศอีกทางหนึ่ง โดยหน่วยงานภาครัฐต้องมองเห็นถึงความสามารถของชุมชนในการปรับตัว เพื่อเป็นฐานรากของการพัฒนาชุมชนตนเอง อันจะนำไปสู่การสร้างพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่อาศัยการใช้กลไกการร่วมมือกันของชุมชน และประชาสังคมในการแก้ไขปัญหาสาธารณะร่วมกัน กิจกรรมเกิดขึ้นในชุมชนที่อาศัยฐานพลังของความเป็นชุมชน ที่ถูกยึดโยงกันของสมาชิกในชุมชนบนวิถีการดำรงอยู่ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของชุมชน จึงเป็นสิ่งที่หล่อมหลอมให้สมาชิกในชุมชนมีสำนึกต่อชุมชน และสามารถเป็นพลังในการสร้างสรรค์กิจกรรมสาธารณะขึ้นในชุมชน (นพพล อัคฮาด, 2559, น. 55-57)

การที่จะขับเคลื่อนให้ชุมชนท้องถิ่น ได้มีพื้นที่ในแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อเป็นพลังในการสร้างสรรค์กิจกรรมสาธารณะขึ้นในชุมชนท้องถิ่น ด้วยการยึดเอาชุมชนเป็นแกนกลางให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าบุคคลภายนอก ถือเป็นแนวทางการทำงานตามกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) และเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นอีกระดับหนึ่ง

จากที่ผู้วิจัยได้ทำศึกษาข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ตำบลหนองสาหร่าย ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ห่างจากอำเภอเป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 25.76 ตารางกิโลเมตร ประกอบไปด้วยหมู่บ้าน จำนวน 9 หมู่บ้าน 973 ครัวเรือนมีประชากร 3,840 คน อาชีพโดยส่วนใหญ่ของประชาชนคืออาชีพเกษตรกรรม (เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย, 2563, ออนไลน์) เป็นชุมชนที่มีพัฒนาการการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ผ่านการรวมตัวกันภายในชุมชนเพื่อแสวงหาแนวทางจัดการชุมชนสู่ความเข้มแข็งอย่างเป็นระบบ เป็นชุมชนที่เปิดพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ผ่านการร่วมกันคิด ร่วมกันสำรวจข้อมูลและนำเอาข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหา ทำให้ชุมชนรู้และเข้าใจตนเองเป็นการเพิ่มศักยภาพให้กับชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชน (กนกกาญจน์ เมืองแก้ว, 2561, น. 47-48) ถือเป็นเครื่องมือสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน และเป็นหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยชุมชน จึงอาจกล่าวเบื้องต้นได้ว่ากระบวนการพัฒนาชุมชนหนองสาหร่ายได้นำเอาหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยชุมชนสู่การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โครงการที่มีความโดดเด่นและถือว่าเป็นต้นแบบการจัดการของตัวเองของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย สร้างระบบและกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เชื่อมโยงกับวิสาหกิจชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและเศรษฐกิจท้องถิ่นด้วยวิถีแห่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีความสุขของคนในตำบลเป็นเป้าหมายของการพัฒนา (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2563, ออนไลน์) และอีกหลายโครงการที่สะท้อนความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน

ตำบลหนองสาหร่าย ได้ปรากฏขึ้นในฐานะพื้นที่ที่มีพัฒนาจากฐานรากอย่างน่าสนใจ เป็นพื้นที่ที่มีประสบการณ์พัฒนาชุมชนโดยใช้ “ประชาธิปไตยจากฐานราก” อย่างเป็นรูปธรรม มีกลไกการมีส่วนร่วมที่เกิดจากชุมชนจริง ไม่ใช่เพียงทำตามคำสั่งของภาครัฐ มีความเข้มแข็งของทุนทางสังคม เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน และเวทีสาธารณะ เป็นแบบอย่างที่ได้รับการกล่าวถึงในระดับจังหวัดและระดับประเทศในฐานะ “ตำบลต้นแบบ” (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2559, น. 120-141) ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษากรณีของตำบลหนองสาหร่ายจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อ

การเข้าใจ “ประชาธิปไตยชุมชน” ในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น และอาจต่อยอดเป็นแนวทางให้กับพื้นที่อื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันในประเทศไทย

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยมีเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่ชัดเจน หากแต่การขับเคลื่อนการพัฒนาของประเทศให้บรรลุเป้าหมายยังถูกท้าทายด้วยวิถีการพัฒนาที่ยังยึดกับแนวคิดการพัฒนากระแสหลัก การที่จะก้าวข้ามรูปแบบการพัฒนาแบบเดิมด้วยการให้ความสำคัญของการพัฒนาหน่วยของสังคมที่เล็กที่สุดคือชุมชน (Community) นั้น หากมีการศึกษาและทำความเข้าใจถึงการนำแนวประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของชุมชนที่ประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนา เพื่อการทำความเข้าใจและแสวงหาแนวทางการพัฒนารูปแบบการนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนและพยายามนำเอาหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ในฐานะเครื่องมือที่สำคัญต่อการบริหารจัดการชุมชนอธิบายกระบวนการการพัฒนา และมุ่งแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในการกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นที่เหมาะสม ภายใต้การศึกษาวิจัยเรื่อง “*การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี*”

1.2 คำถามของการวิจัย

ภายใต้การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจถึงการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ของหน่วยศึกษาซึ่งในที่นี้ คือ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยจึงทำการตั้งคำถามเพื่อการเป็นการกำหนดทิศทางในการแสวงหาคำตอบเบื้องต้น ดังนี้

1.2.1 ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มีรูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นอย่างไร

1.2.2 ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มีวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนอย่างไร

1.2.3 มีแนวทางการขับเคลื่อนการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยการศึกษาอย่างไร

1.3 ความมุ่งหมายการวิจัย

การศึกษาการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ 3 ด้าน ดังต่อไปนี้

1.3.1 เพื่อศึกษารูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1.3.2 เพื่อศึกษาวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1.2.3 เพื่อแสวงหาแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม ภายใต้บริบทพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยการศึกษา

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ จะเป็นแนวทางสำคัญสำหรับผู้ที่สนใจ ดังนี้

1.4.1 ผลการวิจัยเกิดองค์ความรู้และแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม ภายใต้บริบทพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยวิเคราะห์ซึ่งจะสามารถขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นพึ่งตนเองในอนาคตต่อไป

1.4.2 บทเรียนที่เกิดจากการวิจัย เกิดเป็นบทเรียนการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เพื่อการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้แก่หน่วยงานที่สนใจ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ชุมชนท้องถิ่นที่สนใจ นำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตนเอง หรือเพื่อการขยายศึกษาวิจัยในประเด็นอื่นต่อไป

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ 4 ด้าน ดังนี้

1.5.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตพื้นที่ทำการศึกษา ผู้วิจัยทำการศึกษาในเขตพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ซึ่งอยู่ในเขตอำนาจการปกครองของเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

1.5.2 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้เพื่อการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ตัวแทนประชาชน ผู้นำท้องถิ่นทั้งผู้นำที่เป็นทาการและไม่เป็นทางการ ตัวแทนกลุ่ม องค์กรท้องถิ่น ในตำบลหนองสาหร่าย นักวิชาการเชี่ยวชาญเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา และบุคคลอื่นที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่ศึกษา

1.5.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา ด้านขอบเขตเนื้อหาในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาครอบคลุมถึงรูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น วิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชน รวมถึงมุ่งแสวงหาแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เหมาะสม ภายใต้บริบทพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยการศึกษา อันจะเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ตามเป้าหมายการพัฒนาประเทศอีกทางหนึ่ง

1.5.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาในการวิจัย 9 เดือน ตั้งแต่เดือน มกราคม พ.ศ. 2568 ถึง เดือนกันยายน พ.ศ. 2568

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกัน ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของคำ ต่อไปนี้

1.6.1 **ประชาธิปไตยชุมชน** หมายถึง การที่ประชาชนใช้อำนาจของโดยตรงแบบไม่ต้องผ่านตัวแทนแต่เป็นแบบมีส่วนร่วม เป็นผู้ริเริ่มการกระทำจากล่างระดับชุมชนในกิจกรรมของชุมชนบนหลักการสำคัญของการมีส่วนร่วมและการปรึกษาหารือ เพื่อการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน รวมถึงการตรวจสอบการบริหารกิจการสาธารณะในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งในการศึกษานี้ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณาลักษณะของประชาธิปไตยชุมชน ตามตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน 8 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

(1) การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน

(2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ

(3) การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน

(4) การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน

(5) การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน

(6) การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน

(7) การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน

(8) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน

1.6.2 **ประชาธิปไตยแบบแบบมีส่วนร่วม** หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหาร ผ่านการกระจายอำนาจ ในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ระหว่างประชาชนให้เท่าเทียมกันในชุมชน

1.6.3 **การพัฒนาท้องถิ่น** หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ระดับท้องถิ่น ผ่านการจัดการทรัพยากร การบริหารงานท้องถิ่น การสร้างระบบสนับสนุนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยมีการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเอง และการกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเองอย่างสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

1.6.4 **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน** หมายถึง การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการบริหาร มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ มีการเพิ่มการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ โครงสร้างการทำงานที่โปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้มีส่วนร่วม มีทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

1.6.5 **สภาองค์กรชุมชน** หมายถึง สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่ายที่จัดตั้งตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551

1.6.6 **สภา 79** หมายถึง สภาที่มีสมาชิกสภาจากตัวแทน ของกลุ่มองค์กรภายในชุมชนทั้งหมด 12 องค์กร ประกอบด้วย กำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกเทศบาล พระสงค์ ผู้อำนวยการโรงเรียน ตัวแทน รพ.สต. เทศบาล ตัวแทนผู้สูงอายุ ตัวแทนเยาวชน ตัวแทนกลุ่มสตรี ตัวแทนกลุ่มอาชีพ ตัวแทน กทบ. และตัวแทน อสม.

1.6.7 **ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน (ศอช.ต.)** หมายถึง ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบลหนองสาหร่าย จัดตั้งขึ้นตามระเบียบกรมการพัฒนาชุมชน ว่าด้วยการดำเนินงานศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน พ.ศ. 2544

1.6.8 **ผู้นำชุมชน** หมายถึง ประธานกรรมการของชุมชนท้องถิ่น หรือหัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ดำรงตำแหน่งที่เรียกอย่างอื่นที่มีฐานะเป็นผู้นำของชุมชนท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ

1.6.9 **การขับเคลื่อนการพัฒนา** หมายถึง การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการนำกระบวนการและขั้นตอนตามแนวทางประชาธิปไตยชุมชนไปใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม ในการดำเนินการร่วมกันให้กิจกรรมบรรลุตามวัตถุประสงค์

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกับงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยผู้วิจัยสามารถสร้างกรอบแนวคิด เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษารูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนา วิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนและแสวงหาแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม ภายใต้บริบทพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี และพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยการศึกษาได้ดังนี้

(1) การพิจารณาภูมิหลังของชุมชน องค์ประกอบที่เป็นฐานสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ตามที่ชลวิทย์ เจียรจิตต์ (2566) ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติ ด้วย 1) มิติทางด้านสังคม 2) มิติทางด้านเศรษฐกิจ 3) มิติทางด้านวัฒนธรรม และ 4) มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(2) การพิจารณาสถาบันทางสังคม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมของชุมชน ที่เป็นกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนา ตามที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2532) ได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย 1) ครอบครัว 2) การศึกษา 3) ศาสนา 4) การเมือง 5) เศรษฐกิจ 6) ศิลปะและนันทนาการ 7) ภาษาและการสื่อสาร 8) อนามัยและสาธารณสุข 9) วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และอื่นๆ

(3) พิจารณาความเข้มแข็งของชุมชน โดยพิจารณาจากลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องและทำการสรุปไว้ ซึ่งมีอยู่ 6 ตัวบ่งชี้ ดังนี้ 1) สภาพความเป็นปึกแผ่นของกลุ่มสมาชิกในชุมชน 2) มีการติดต่อสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ 3) ศักยภาพของผู้นำชุมชน 4) สภาพที่สามารถพึ่งตนเองได้ 5) ความสามารถพัฒนาศักยภาพชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง และ 6) การยอมรับสถานภาพของชุมชนในสายตาของคนภายนอกชุมชนผ่านการดำเนินโครงการ/กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จของชุมชน

(4) ทำการวิเคราะห์ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนด้วยกรอบพื้นฐานสำหรับการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ Uphoff (1980) โดยทำการพิจารณาผ่าน

1) ผู้ที่เข้าไปมีส่วนร่วม (Who): ประกอบด้วย

- ชาวบ้านในท้องถิ่น (Local residents)
- ผู้นำท้องถิ่น (Local leaders)
- ส่วนราชการ (Government personal)

- ส่วนต่างประเทศ (Foreign personal)

2) รูปแบบการมีส่วนร่วม (Kind): ประกอบด้วย

- การตัดสินใจ (Decision-making)
- การนำไปปฏิบัติ (Implementation)
- ผลประโยชน์ (Benefits)
- การประเมิน (Evaluation)

(5) พิจารณาระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ด้วยโมเดลบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือรูปแบบการประเมินเกี่ยวกับการมีส่วน อาร์นสเตียน Arnstein (1969) ประอบด้วย

1) ขั้นยังไม่มีส่วนร่วม (Non-Participation): ประกอบด้วย

- การบำบัด/ดูแล (Therapy)
- การควบคุม (Manipulation)

2) ขั้นการให้ข้อมูลความคิดเห็น (Tokenism): ประกอบด้วย

- การปลอบประโลม (Placation)
- การปรึกษาหารือ (Consultation)
- การแจ้งให้ทราบ/รายงาน (Informing)

3) ขั้นที่ประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ/อำนาจพลเมือง (Citizen Power): ประกอบด้วย

- การควบคุมโดยประชาชน (Citizen control)
- อำนาจที่ได้รับมอบหมาย (Delegated power)
- ความร่วมมือ/หุ้นส่วน (Partnership)

(6) ศึกษารูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตามตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนา ตามตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนและสังเคราะห์ประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้ ดังนี้

(1) การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน

(2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชน

(3) การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน

(4) การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน

(5) การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน

(6) การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน

(7) การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน

(8) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน

บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้การวิจัยนี้ คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องทำความเข้าใจถึงแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะประชาธิปไตยระดับชุมชน รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน เพื่อใช้เป็นพื้นฐานคิดสำคัญในการสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย และวิธีการวิจัยในบทนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งทำการนำเสนอผลการทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) ประกอบด้วย

2.1 บริบทพื้นที่ในการการศึกษา

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชน

2.3 แนวคิดว่าด้วยเครื่องมือการพัฒนาชุมชน

2.4 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น

2.6 กฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 บริบทพื้นที่ในการการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ในการศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงบริบทพื้นที่ในการศึกษาเบื้องต้น ในส่วนนี้ผู้วิจัยจึงมุ่งนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

ข้อมูลทั่วไป

ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เดิมเป็นหมู่บ้านหนึ่งของตำบลดอนเจดีย์อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์สืบต่อกันมาถึงภูมิหลังของชุมชนหนองสาหร่าย 3 ประการ คือ (1) ในอดีต ณ ตำบลดอนเจดีย์ผ่านนี้ เคยเป็นสถานที่พักทัพและเสด็จผ่านในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเพื่อไปทำศึกกับพม่า (2) ชื่อหนองสาหร่ายถูกตั้งขึ้นตามสภาพแวดล้อมที่มีหนองน้ำและมีต้นสาหร่ายเป็นจำนวนมาก (3) คำว่า “หนองสาหร่าย” เป็นชื่อที่เพี้ยนสำเนียงมาจากคำว่า “หนองทราย” เป็น “หนองสาหร่าย” ซึ่งโดยปกติ คนหนองสาหร่ายจะมีสำเนียงของภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ มีความแตกต่างไปจากสำเนียงคนท้องถิ่นอื่นในจังหวัดกาญจนบุรี

ชุมชน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ห่างจากอำเภอเป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร เดิมอยู่เขตการปกครองของตำบลดอนเจดีย์ และได้ประกาศจากกระทรวงมหาดไทยตั้งเป็นตำบลหนองสาหร่ายเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2535 ได้รับจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่ายชั้น 5 เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 ต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2551 เป็นเทศบาลขนาดเล็ก และมีอาณาเขตติดต่อกับ (กนกกาญจน์ เมืองแก้ว, 2561, น. 43-44)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับตำบลพนมทวนและตำบลพังตรุ
ทิศใต้	ติดต่อกับตำบลตะคร้ำเอน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับตำบลอุโลกสี่หมื่น
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับตำบลดอนเจดีย์ (ภาพประกอบ 2)

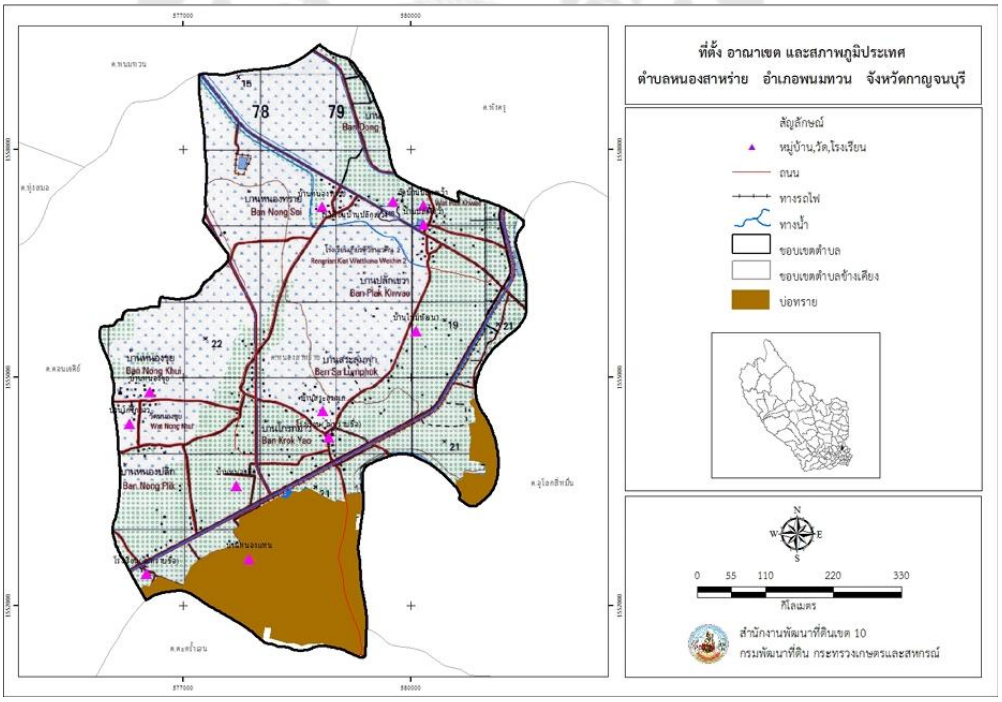

ภาพประกอบ 2 แสดงที่ตั้ง อาณาเขต และสภาพภูมิประเทศ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ที่มา: สถานีพัฒนาที่ดินกาญจนบุรี สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 10 กรมพัฒนาที่ดิน. (2562). *แผนการใช้ที่ดิน ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี.* กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. น. 2.

ต่อมาชุมชนหนองสาหร่ายมีจำนวนหมู่บ้านภายในเขตเทศบาลตำบลหนองสาหร่ายอยู่ 9 หมู่บ้าน ด้วยกัน ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านก็มีผู้ใหญ่บ้านและกำนันเป็นผู้ปกครองดูแลชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านของชุมชนหนองสาหร่าย รายละเอียดดังปรากฏในตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย

หมู่	ชื่อหมู่บ้าน	รายชื่อผู้ใหญ่บ้าน	ตำแหน่ง	ประชาการ		รวม	จำนวนหลังคาเรือน
				ชาย	หญิง		
1	บ้านสระลุมพุก	นายมนัส สำเนียงล้ำ	ผู้ใหญ่บ้าน	32	337	662	195
2	บ้านโกรกยาว	นายมานพ สมคิด	ผู้ใหญ่บ้าน	110	154	264	72
3	บ้านหนองปริก	นายบรรเทา กระต่ายทอง	ผู้ใหญ่บ้าน	111	123	234	60
4	บ้านหนองขุย	นายพลวริศ วรรณ	ผู้ใหญ่บ้าน	323	380	703	197
5	บ้านปลักเขว้า	นายสราวุธ หอมจันทร์	กำนัน	130	140	270	91
6	บ้านหนองทราย	นายบุญลาด สมคิด	ผู้ใหญ่บ้าน	199	204	403	103
7	บ้านหนองแหน	นางมะลิ จำนงกูล	ผู้ใหญ่บ้าน	75	60	135	50
8	บ้านใหม่พัฒนา	นางปาริชาติ ชื่นกลิ่นธูป	ผู้ใหญ่บ้าน	191	213	404	100
9	บ้านหนองสาหร่าย	นายจริง บุญยินดี	ผู้ใหญ่บ้าน	181	235	416	105
รวม				1,647	1,820	3,467	973

ที่มา: งานพัฒนาชุมชน เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน. (2566). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570). จังหวัดกาญจนบุรี. หน้า 2.

พัฒนาการทุนทางสงคมที่ผ่านมา

ยุคดอนเจดีย์ (สมัยกรุงศรีอยุธยา-พ.ศ.2534) ชื่อ “ดอนเจดีย์” นี้ ชาวบ้านเรียกชื่อตามสภาพของเจดีย์องค์หนึ่งซึ่งตั้งอยู่บนที่ดอนชายทุ่ง ซึ่งเจดีย์องค์นี้มีชาวบ้านเล่าขานสืบต่อกันว่า "เป็นเจดีย์ที่พระมหากษัตริย์ไทยสร้างขึ้นเมื่อคราวชนช้างชนะพม่า" ชาวบ้านที่เข้ามาอยู่จึงตั้งชื่อชุมชนของตนว่า “ดอนเจดีย์” นับเป็นความภาคภูมิใจในสถานที่อันเป็นเกียรติภูมิของตน ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 6 โปรดให้มีการใช้นามสกุลขึ้น ทำให้มีการนำเรื่องราวที่เกี่ยวข้องมาตั้งเป็นนามสกุล อาทิ มาลาพงษ์ ดอนเจดีย์ คชายุทธ เป็นต้น ต่อมา พ.ศ.2534 ผู้นำชุมชน 3 คน ประกอบด้วย (1) นายชนะ สุขพรหม (2) นายชะลอ สมคิดและ (3) นายจอม ใจชุ่ม ได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาเรื่องการเข้าถึงทรัพยากรของหมู่บ้าน ทำให้เกิดแนวคิดที่จะขอแยกตัวออกมาจัดตั้งเป็นตำบลใหม่ด้วยการเจรจากับหมู่บ้านใกล้เคียง อาทิ บ้านหนองทรายและบ้านหนองขุย ตำบลพนมทวน

ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกล เพื่อให้เกิดการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างสะดวก รวดเร็ว อันสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชน จึงได้ดำเนินการยื่นเรื่องขอแยกตำบล

ยุคสภาผู้นำ 79 (พ.ศ.2535-2547) วันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2535 ได้จัดตั้งเป็น "ตำบลหนองสาหร่าย"โดยคนกลุ่มเล็ก ๆ เริ่มหาทางออกผ่านการลองผิดลองถูกด้วยการพยายามหาความรู้จากการเข้าอบรม เข้าประชุมสัมมนา เรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนอื่น โดยเฉพาะจากหลายชุมชนทางภาคใต้จนนำไปสู่การจัดตั้ง "สภาผู้นำ 79" ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของผู้นำชุมชนระดับตำบล ต่อมา พ.ศ.2537 ได้มีการจัดตั้ง "สภาตำบลหนองสาหร่าย" ขึ้น เพื่อทำหน้าที่พัฒนาตำบลตามแผนงานและงบประมาณของสภาตำบล จนกระทั่ง 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540 ยกระดับเป็น "องค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่าย" โดยมี นายชนะ สุขพรหม เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนแรก และมีนายศิวโรฒ จิตนิยม เป็นประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบลคนแรก จนกระทั่ง พ.ศ.2542-2544 แกนนำชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายเริ่มศึกษาดูงานเรื่องการจัดทำแผนแม่บทชุมชนจาก 3 พื้นที่ ถือเป็นการจุดประกายความคิดในการพัฒนาชุมชนที่ใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนานำไปสู่การ "ปิดชุมชน" เมื่อ พ.ศ.2545 โดยไม่ทำโครงการพัฒนาใหม่ ๆ แล้วหันมาพัฒนาชุมชนเริ่มต้นด้วยการสำรวจข้อมูลทุกครัวเรือนในตำบลเพื่อให้รู้แน่ชัดว่า ปัญหาจริง ๆ คืออะไร เกิดมาจากอะไร จะแก้ปัญหาอย่างไร แล้วคนในชุมชนต้องการอะไร เพื่อจะรู้ความจริงจากทุกครัวเรือนเกี่ยวกับรายได้ รายจ่าย หนี้สิน การออม อุปสรรคความต้องการ จนกระทั่ง พ.ศ.2546 ได้มีการจัดทำ "แผนชุมชนตำบลหนองสาหร่าย" บทสรุปได้จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือน ทำให้ทราบข้อมูลที่เป็นตัวเลขอย่างน้อย 3 ส่วนหลัก ๆ คือ (1) รายได้ 76 ล้านบาท (2) รายจ่าย 72 ล้านบาท และ (3) หนี้สิน 86 ล้านบาท โดยจ่ายเป็นดอกเบี้ย 15 ล้านบาท จากข้อมูลข้างต้น ทำให้เห็นถึงความรุนแรงของปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่นำไปสู่การจัดเวทีประชุมประชาคมตำบลเพื่อระดมความคิดเห็นร่วมกันกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐเอกชนจนสามารถจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อลดหนี้ใน พ.ศ.2547 ดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น จากข้อมูลการทำแผนแม่บทชุมชน พบว่า ตำบลหนองสาหร่ายมีกองทุนต่าง ๆ จำนวน 93 กลุ่มมีเงินทุนรวมประมาณ 14 ล้านบาท

ยุคธนาคารความดี (พ.ศ.2548-2565) พ.ศ.2548 เริ่มจัดทำตัวชี้วัดความสุข ตัวชี้วัดความดี แกนนำเครือข่ายองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้ร่วมกันกำนดตัวชี้วัดความสุข ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชนรวมทั้งกำหนดเกณฑ์ตัวชี้วัดความดีร่วมกัน โดยได้ระบุเกณฑ์ตัวชี้วัดความดีจำนว 9 เรื่อง คือ ผู้นำดี สุขภาพดีอาชีพดี ครอบครัวดี สามัคคีดี องค์กรดี เรียนรู้ดี สวัสดิการดี และวัฒนธรรมดีจน พ.ศ.2550 ได้มีการก่อตั้ง"ธนาคารความดีชุมชนหนองสาหร่าย"

ขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน โดยมีนายศิวโรฒ จิตนิยม เป็นประธานคณะกรรมการบริหารธนาคารความดีตั้งแต่นั้นเรื่อยมา (ณัฐฐาพงศ์ อภิโชติเดชาสกุล และวรวุฒิ โรมรัตนพันธ์, 2565 น. 300-301)

รูปธรรมต้นแบบการจัดการของตัวเองของชุมชน อาทิ ธนาคารความดี ตามเกณฑ์ 22 ความดี 63 ตัวชี้วัด การจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนเชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาหนี้สิน โดยการใช้ความดีเข้าถึงแหล่งทุน การสร้างระบบและกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เชื่อมโยงกับวิสาหกิจชุมชน มีการพัฒนายกระดับเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีความสุขของคนในตำบลเป็นเป้าหมายของการพัฒนาผ่านตัวอย่างโครงการที่ทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2563, *ออนไลน์: สืบค้นเมื่อ 1 มี.ค. 2567)* ประกอบด้วย

1. จัดทำแผนชุมชนสำรวจรายได้-รายจ่าย: ธกส. สนับสนุนงบประมาณจัดทำแผนชุมชน
2. จัดตั้งคณะทำงานท้องที่/ ท้องถิ่น: พัฒนาคน ค้นหาเพื่อศึกษาดูงานได้ความรู้การทำแผนแม่บทชุมชน
3. รวมกลุ่มทำกิจกรรมต่าง ๆ ปุ๋ยอินทรีย์/โรงสีชุมชน
4. กองทุนสวัสดิการชุมชน/สถาบันการเงินชุมชน
5. ค้นหาความดีส่งเสริมให้กำลังใจ: ศูนย์คุณธรรมคนให้คนดี
6. ใช้ความดีค้ำประกันเงินกู้: ความดีกู้เงินได้ จากสถาบันการเงินชุมชน
7. สถาบันการเงินชุมชน
8. ธรรมนูญชุมชน
9. สภาผู้นำ: กำหนดปฏิทินชุมชนลงพื้นที่ประชุมสัญจรประจำทุกเดือน

ภาพประกอบ 3 การเดินทางไปศึกษาดูงาน ของคณะกรรมาธิการการเศรษฐกิจ การเงิน และการคลัง วุฒิสภา ในวันศุกร์ที่ 30 ตุลาคม 2563 ณ ชุมชนบ้านหนองสาหร่าย ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ที่มา: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. ออนไลน์. เข้าถึงได้จาก https://www.senate.go.th/. (2 พฤศจิกายน 2563). สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2567.

ตัวอย่างรางวัลความสำเร็จของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

1. โล่รางวัลวิสาหกิจชุมชนดีเด่นจังหวัดกาญจนบุรีประจำปี 2561: วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรกรทำนาหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน / รางวัลชนะเลิศการประกวดวิสาหกิจชุมชนระดับเขตประจำปี 2561 และรางวัลชนะเลิศการประกวดวิสาหกิจชุมชนระดับประเทศ เข้ารับพระราชทานโล่ระดับประเทศในวันพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ประจำปี 2562

2. บ้านหนองทราย ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี รับโล่รางวัล “ผู้นำจิตอาสาพัฒนาชุมชนดีเด่น” ตามโครงการเสริมสร้างและพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง ประจำปีงบประมาณ

3. “ธนาคารความดี ตำบลหนองสาหร่าย” อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เข้ารับรางวัลองค์กรคนดีของวุฒิสภาพ เมื่อวันที่ 6 กันยายน 2565

4. บ้านหนองทราย หมู่ 6 ตำบลหนองสาหร่าย จังหวัดกาญจนบุรี รับรางวัลชนะเลิศโครงการคัดเลือกหมู่บ้านดีเด่น “บ้านสวย เมืองสุข” ประจำปี 2562

5. วิสาหกิจชุมชนผู้ปลูกเมล่อนอำเภอพนมทวน ตำบลดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรีรับรางวัลชมเชย ประกวดวิสาหกิจชุมชนดีเด่นระดับประเทศ ประจำปี 2564

ภาพประกอบ 4 สำนักงานเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน ลงพื้นที่ติดตามโรงเรียนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านหนองทราย

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดกาญจนบุรี. ออนไลน์. เข้าถึงได้จาก https://kanchanaburi.cdd.go.th/. (12 กันยายน 2562). สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2567.

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชน

ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ผู้วิจัยจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำการนำเสนอถึงหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย (Democracy) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการอธิบายรูปแบบประชาธิปไตยหลายรูป แบบรวมถึงหลักประชาธิปไตยชุมชน เพื่อประโยชน์การเรียนรู้เกี่ยวกับหลักประชาธิปไตย (Democracy) มากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงทำการทบทวนและรวบรวมหลักการความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับประชาธิปไตย ได้ดังนี้

ความหมายเกี่ยวกับประชาธิปไตย

สุวิตา มะมา และสุวิชา เป้าอารีย์ (2564, น. 33) ได้กล่าวว่า “ประชาธิปไตย” (democracy) เป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม อลิสโตเติล Aristotle นิยามคำว่า “ประชาธิปไตย” (Democracy) จากมุมมองของอำนาจที่ถือโดยประชาชน โดยเฉพาะคนที่เป็นไทและคนยากจนซึ่งเป็นจำนวนมากในสังคม ที่สะท้อนถึงความเสมอภาคในสังคมและการทำให้กฎหมายรับรองความเสมอภาคนั้น Riker ได้เน้นย้ำถึงอุดมการณ์ของประชาธิปไตยที่รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ความยุติธรรม เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น สิทธิในร่างกายที่จะไม่ถูกจับกุมโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และความเสมอภาคในโอกาส (อมร รักษาสัตย์ และคณะ, 2539, น. 28-29) ส่วน Dewey (1966, p. 81-99) มีความเห็นว่าประชาธิปไตยเป็นมากกว่ารูปแบบการปกครอง แต่ยังเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่มุ่งหวังให้การ

ปกครองประเทศสมบูรณ์แบบและประสบผลสำเร็จ โดยอาศัยการเคารพซึ่งกันและกัน การแบ่งปันและร่วมมือ และการมีความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญญา มีลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. การเคารพซึ่งกันและกัน ได้แก่ การเคารพในสิทธิและเสรีภาพซึ่งกันและกัน เคารพในความคิดและการกระทำของผู้อื่น

2. การแบ่งปัน การร่วมมือ และการประสานงานกัน ได้แก่ การอาสารับทำงานตามความสามารถ การมีความร่วมมือทำตามอัตภาพ การทำตามมติของส่วนรวมได้วางแผนกัน

3. การมีความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญญา ได้แก่ การทำงานหรือกิจกรรมใด ๆ ด้วยความรอบคอบ

ขณะที่ ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิต (2547, น. 105) ได้นิยามประชาธิปไตยไว้ 2 รูปแบบ คือ ความหมายแบบแคบที่มุ่งเน้นไปที่ระบบการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจอธิปไตยและมีสิทธิอำนาจ และโอกาสในการควบคุมกิจการทางการเมือง และความหมายแบบกว้างคือปรัชญาหรือวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ที่ยึดถืออุดมคติหรือหลักการในการกำหนดพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ส่วนบวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล (2548, น. 6-7) ได้อธิบายถึงประชาธิปไตย ไปในทิศทางเดียวกันกับณัชชาภัทรว่า เป็นระบบการเมืองที่รัฐบาลต้องตอบสนองความต้องการและความชอบของประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นความเท่าเทียมทางการเมืองที่สำคัญ นอกจากนี้ยังรวมถึงเสรีภาพในการรวมตัวกัน เสรีภาพในการแสดงออก สิทธิในการลงคะแนนเลือกตั้งที่ยุติธรรม การแข่งขันทางการเมืองที่เสรีและการมีสถาบันที่ดำเนินการตามนโยบายที่ได้รับจากการเลือกตั้ง พื้นฐานของประชาธิปไตยจึงครอบคลุมถึงเสรีภาพในการพูด การได้รับข้อมูล การร่วมสมาคม และการมีส่วนร่วมในการแข่งขันทางการเมือง โดยมองว่าประชาธิปไตยเป็นพลวัตที่เปลี่ยนแปลงตามเวลาและสังคม และพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, น. 695) ได้ให้ความหมายคำว่า ประชาธิปไตยเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่

จากการนิยามความหมายของคำว่า ประชาธิปไตย ของนักวิชาการข้างต้นที่ผู้วิจัยสามารถ สรุปได้ว่า ประชาธิปไตย เป็นระบบการปกครองที่ถือเสียงข้างมากเป็นใหญ่ ครอบคลุมถึงการแบ่งปันอำนาจกับประชาชน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจทางการเมือง เสรีภาพทางการแสดงออกและการรวมตัวของประชาชน การยืนยันความเสมอภาคและความยุติธรรมของประชาชน นอกจากนี้ประชาธิปไตยยังเป็นวิถีชีวิตที่มีความเป็นพลวัตร ตาม

สถานการณ์และสังคม ที่ยึดถืออุดมคติในการกำหนดพฤติกรรมระหว่างมนุษย์ในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

หลักการของระบอบประชาธิปไตย

ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองที่สะท้อนถึงความมีอารยธรรม (Civilization) ของสังคมมนุษย์จนเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งสมบัติ ธำรงธัญวงศ์ (2543, น. 220-231) ได้อธิบายว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน ซึ่งหมายถึง ประชาชนทั้งมวลเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย การปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยประชาชน หมายถึง ประชาชนเป็นผู้เลือกตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ในการปกครอง และการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองเพื่อประชาชน หมายความว่า ตัวแทนที่ประชาชนเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ในการปกครองจะต้องใช้อำนาจในการปกครองเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน จะใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของตนเองและพรรคพวกมิได้ ถ้าเมื่อใดปรากฏว่าผู้แทนที่เข้ามาทำหน้าที่ในการปกครองมิได้ใช้อำนาจเพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน ประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตยสามารถถอดทอนผู้ปกครองได้ทุกโอกาส กระมล ทองธรรมชาติ และคณะ (2531) กล่าวว่า ในฐานะที่ระบอบประชาธิปไตยเป็นระบบการเมืองจึงมีหลักการสำคัญ 5 ประการ ที่เป็นรากฐานของการดำเนินการและการกำหนดนโยบายในสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสรุปสาระสำคัญในแต่ละหลักการได้ ดังนี้

1. หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน (Popular Sovereignty) เป็นการระบุถึงความเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดของประชาชน ในการกำหนดและเลือกผู้ที่จะปกครองผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นกลไกหลักในการส่งเสริมความสามารถและคุณธรรมของผู้นำทางการเมือง

2. หลักเสรีภาพ (Liberty) คือการยืนยันถึงคุณค่าของเสรีภาพที่เกิดมาพร้อมกับความเป็นมนุษย์ รวมถึงเสรีภาพทางการเมือง เสรีภาพในทรัพย์สิน เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย และเสรีภาพในการประกอบวิชาชีพ

3. หลักความเสมอภาค (Equality) ความเสมอภาคไม่ได้หมายถึงความเท่าเทียมกันในความสามารถหรือความถนัด แต่หมายถึงความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

4. หลักกฎหมาย (Rule of Law) กฎหมายคือรากฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยที่กฎหมายต้องมีที่มาที่ชอบธรรม การบังคับใช้กฎหมายเสมอภาคเท่าเทียมกัน และประชาชนได้รับความคุ้มครองจากกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค

5. หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) การตัดสินใจส่วนใหญ่ในระบอบประชาธิปไตยจะต้องสะท้อนถึงเจตจำนงของคนส่วนใหญ่ โดยยังคงให้ความเคารพและคุ้มครองสิทธิของเสียงข้างน้อย

หลักการ 5 ประการข้างต้น ทำให้ระบอบประชาธิปไตยไม่เพียงแต่เป็นระบบการเมืองที่มีการเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการให้ความสำคัญกับเสรีภาพ ความเสมอภาค และการปกครองด้วยกฎหมาย ที่สุดแล้ว ระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีชีวิตที่ดีขึ้น มีความอุดมสมบูรณ์ และมีความสุขอย่างแท้จริงผ่านการตัดสินใจและการดำเนินการที่เป็นธรรมและเท่าเทียมกัน

ส่วน อมร รักษาสัตย์ และคณะ (2539, น. 31-34) ได้อธิบายลักษณะสำคัญของประชาธิปไตยในแง่หลักการและอุดมการณ์ ดังนี้

1. ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด

2. รัฐบาลได้อำนาจมาจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน

3. ในประเทศขนาดใหญ่ในสมัยที่ต้องใช้ประชาธิปไตยทางอ้อมนั้นจะต้องมีการเลือกตั้งผู้แทนและพนักงานของรัฐอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมโดยประชาชนสามารถใช้สิทธิเลือกตั้งได้อย่างอิสระ

4. สถาบันทางการเมืองที่ทำหน้าที่ตัดสินใจทางการเมืองหรือวางนโยบายสาธารณะต้องตั้งขึ้นด้วยวิถีทางแห่งการแข่งขันเพื่อให้ได้รับคะแนนเสียงเห็นชอบจากประชาชน

5. ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตลอดเวลาผ่านกลไกต่าง ๆ หรือใช้สิทธิ์ที่จะแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้โดยตรง

6. รัฐบาลต้องรับผิดชอบต่อประชาชน ประชาชนมีสิทธิติชมและควบคุมการทำงานของรัฐบาลตลอดเวลา และมีสิทธิเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิธีการที่กำหนดไว้

7. อำนาจในการปกครองประเทศต้องไม่อยู่ในกำมือของคนคนเดียวหรือกลุ่มเดียวต้องมีการแบ่งอำนาจปกครองประเทศอย่างน้อยในระดับหนึ่ง

8. รัฐบาลต้องมีอำนาจจำกัด มีการแบ่งและกระจายอำนาจ มีการตรวจสอบ และถ่วงดุลหรือคานอำนาจซึ่งกันและกัน

9. หน้าที่หลักของรัฐบาลคือการส่งเสริมปัจเจกชน เสรีภาพ ความเสมอภาค ภราดรภาพของพลเมือง

10. การตัดสินใจสำคัญต้องเป็นไปตามเสียงฝ่ายข้างมาก โดยคำนึงถึงสิทธิของฝ่ายข้างน้อย

11. ประชาชนมีความเสมอภาคกันในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความเสมอภาคในสายตาของกฎหมายและความมีโอกาสเท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ ทุกคนมีศักดิ์ศรีและไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือผู้อื่น

12. ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพต่าง ๆ อย่างกว้างขวางโดยรัฐบาลให้ หลักประกันและคุ้มครองการใช้เสรีภาพเหล่านั้นอย่างน้อยในสิทธิเสรีภาพพื้นฐานที่สำคัญ

13. ประชาชนต้องมีอิสระในการพูด การพิมพ์ การแสดงความคิดเห็น การร่วมชุมนุม การตั้งพรรคการเมืองเพื่อให้สามารถมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศได้จริงและอย่างมีข้อมูลข่าวสาร

14. รัฐบาลต้องใช้หลักการปกครองโดยกฎหมาย หรือหลักเนติธรรม ไม่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ เช่น บุคคลจะถูกจับคุมขังหรือถูกลงโทษได้ก็เฉพาะเมื่อมีกฎหมายกำหนดว่ามีความผิด และจะต้องได้รับการพิจารณาโดยรวดเร็วเปิดเผยโดยคณะตุลาการที่ไม่ลำเอียง

รูปแบบประชาธิปไตย

บวรศักดิ์ อุวรรณโณและถวิลวดี บุรีกุล (2548, น. 12-15) ทำการอธิบายรูปแบบของประชาธิปไตยไว้ ดังนี้

2.3.1 ประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เป็นรูปแบบของการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายหรือกฎหมายโดยไม่ผ่านตัวแทนหรือผู้แทนราษฎร มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ ประกอบด้วย

1) ประชาชนเป็นผู้ริเริ่ม: ประชาชนมีสิทธิในการริเริ่มกระบวนการทางการเมือง เช่น การเสนอร่างกฎหมายหรือการลงประชามติ (referenda) โดยตรงเพื่อการพิจารณาและตัดสินใจในเรื่องสำคัญ ๆ ของประเทศหรือชุมชน

2) ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้าย: การตัดสินใจในประเด็นสำคัญต่าง ๆ ทำโดยประชาชนโดยตรง ผ่านการลงคะแนนเสียงหรือประชามติ ซึ่งสะท้อนถึงการใช้อำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง

ประชาธิปไตยทางตรง มีข้อดีในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในกระบวนการทางการเมือง แต่อาจไม่เหมาะสมหรือทำได้ยากสำหรับรัฐสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่หรือมีประชากรจำนวนมากและมีโครงสร้างสังคมที่ซับซ้อน ข้อจำกัดเหล่านี้รวมถึงความท้าทายในการรวบรวมประชาชนให้เข้าร่วมการประชุมหรือการลงคะแนนเสียงในจำนวนมาก และเวลาการประชุมที่อาจจำกัด

ด้วยเหตุนี้ ประเทศส่วนใหญ่จึงเลือกใช้ระบอบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทน ซึ่งประชาชนจะทำการเลือกผู้แทนเพื่อไปทำหน้าที่ตัดสินใจ และบริหารบ้านเมืองแทนตนเอง ระบบนี้จะช่วยลดความซับซ้อนและทำให้การจัดการกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคมที่มีขนาดใหญ่และซับซ้อนเป็นไปได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจยังคงเป็นส่วนสำคัญของระบอบประชาธิปไตย แต่ผ่านกระบวนการที่แตกต่างออกไป

2.3.2 ประชาธิปไตยแบบผู้แทน (Representative Democracy) ประชาธิปไตยแบบผู้แทนเป็นระบบการปกครองที่ประชาชนเลือกตัวแทนเพื่อใช้อำนาจอธิปไตยแทนตนเอง ซึ่งมีรูปแบบหลัก 2 แบบ คือ

1) ระบบรัฐสภา (Parliamentary System) เป็นระบบที่ประชาชนเลือกตั้งสมาชิกรัฐสภา (ฝ่ายนิติบัญญัติ) และสมาชิกรัฐสภานี้จะไปแต่งตั้งฝ่ายบริหารจากหมู่ของพวกเขาเอง

2) ระบบประธานาธิบดี (Presidential System) เป็นระบบที่ประชาชนเลือกตั้งทั้งฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารโดยตรง

ประชาธิปไตยแบบผู้แทนนี้ มีข้อดีในเรื่องของความสะดวกและการแบ่งแยกอำนาจทำให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายผ่านตัวแทนที่เลือกไว้ อย่างไรก็ตามยังมีความท้าทายในเรื่องของการตรวจสอบและควบคุมผู้แทนที่เลือกเข้ามา ให้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องเหมาะสมและเป็นธรรม บางครั้งเกิดปัญหาขึ้นจากการที่ผู้แทนใช้อำนาจไปในทางที่ไม่ถูกต้อง หรือเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มของตนเอง ทำให้มีความจำเป็นในการที่จะต้องมีระบบการตรวจสอบ และควบคุมที่มีประสิทธิภาพเพื่อรักษาหลักการประชาธิปไตย การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจ และการตรวจสอบตัวแทนจึงเป็นส่วนสำคัญในประชาธิปไตยแบบผู้แทน ซึ่งต้องการการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องจากประชาชน และระบบกลไกที่ช่วยให้ประชาชนสามารถตรวจสอบและควบคุมผู้แทนของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.3.3 ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เน้นให้ประชาชนมีการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ในการเมืองและการปกครอง อำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรไม่จำกัดอยู่กับกลุ่มคนจำนวนน้อย แต่เป็นการกระจายไปยังประชาชนทุกคน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาเอง ระบบนี้มุ่งเน้นถึง

1) การกระจายอำนาจ คือการกระจายอำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรกระจายอย่างเท่าเทียมในหมู่ประชาชนเพื่อความเป็นธรรมในสังคม

2) ผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ เป็นการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ทำให้เขามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

3) การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นการช่วยคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของพวกเขาเอง

4) ความยืดหยุ่นและโปร่งใส คือมีระบบการทำงานที่ตรวจสอบได้ ส่งเสริมความโปร่งใสและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน

5) การมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่นและชาติ เป็นการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมไม่เพียงแต่ในระดับท้องถิ่นแต่ยังรวมถึงระดับชาติด้วย

6) การเข้าถึงข้อมูล คือ การที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการทางนโยบายและกระบวนการยุติธรรมได้อย่างเสรี

ในทัศนะของ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล เห็นว่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเป็นการเพิ่มเติมและขยายความหมายของประชาธิปไตยแบบผู้แทน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ และการบริหารจัดการประเทศ ผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมและมีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งผู้วิจัยค่อนข้างเห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ที่ว่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเป็นการกระจายจายอำนาจการตัดสินใจไปยังประชาชนทุกคน เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาเอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการเสริมพลัง (Empowerment) ให้ประชาชนได้มีโอกาสในการจัดสรรทรัพยากรหรือจัดการท้องถิ่นด้วยตัวของพวกเขาเองอันจะเป็นการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึงตนเองอย่างยั่งยืนในอนาคตต่อไป เพื่อให้เกิดความชัดเจนในแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมผู้วิจัยได้ทำการทบทวนและสรุปแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เพื่อให้เกิดความชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy)

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการกระจายอำนาจและทรัพยากรต่าง ๆ ที่ไม่เท่าเทียมกันอันมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน และเป็นวิธีการที่ประชาชนเหล่านั้นตัดสินใจมีอิทธิพลต่อตนเอง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการที่อำนาจในการตัดสินใจที่ไม่ควรเป็นของกลุ่มคนจำนวนน้อย แต่อำนาจควรได้รับการจัดสรรในระหว่างประชาชนเพื่อทุก ๆ คนได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อกิจกรรมส่วนร่วม จิรโชค วีระสัย และคณะ (2538, น. 267) ได้นิยามว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือการที่ราษฎรมีบทบาทในการตัดสินใจในกิจการของบ้านเมืองโดยตรง ไม่ต้องผ่านการเข้าไปมีส่วนร่วมแบบโดยอ้อม (indirect democracy) ที่ใช้ตัวแทน (representative) ในขณะที่ วัชรา ไชยสาร (2545, น. 40) กล่าวถึง ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นประชาธิปไตยแบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครองระดับต่าง ๆ มากขึ้น โดยให้ประชาชนมีอำนาจในการควบคุมและตรวจสอบการทำงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งให้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนตนด้วย มิใช่มีอำนาจเพียงเป็นที่มาแห่งอำนาจปกครองหรือมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเท่านั้น ซึ่งลักษณะหรือรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น อาจจะเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยโดยตรง อาทิ การออกเสียงประชามติ การเข้าชื่อเสนอกฎหมาย การถอดถอนบุคคลออกจากตำแหน่ง เป็นต้น ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมจึงน่าจะอยู่ตรงกลางระหว่างการมีส่วนร่วมในทางการเมืองแบบตัวแทนหรือประชาธิปไตยโดยอ้อมที่ประชาชนมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งอย่างเดียว กับการมีส่วนร่วมในทางการเมืองแบบตัวแทน ซึ่งประชาชนได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองในรูปแบบของประชาธิปไตยโดยตรงควบคู่กันไปด้วย ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ (2546, น. 19) อธิบายเพิ่มเติมว่า หัวใจของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ การที่สมาชิกทุกคนสามารถมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น รับฟัง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสมาชิกคนอื่น ๆ ได้อย่างทั่วถึงก่อนจะมีการตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมนี้ยังมุ่งเน้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย ทั้งในส่วนที่เป็นของรัฐและไม่ใช่ของรัฐ โดยสมาชิกทุกคนสามารถมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น รับฟัง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันก่อนที่จะมีการตัดสินใจ และลงมติในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน จากความหมายของนักวิชาการต่าง ๆ

ผู้วิจัยพอที่จะสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม หมายถึง รูปแบบการปกครองรูปแบบหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับและกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลาย โดยประชาชนสามารถแสดงความคิดเห็นรับฟังแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตัดสินใจ

แก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งการมีส่วนร่วมยังถือเป็นการควบคุมและตรวจสอบการทำงานของนักการเมืองได้อีกช่องทางหนึ่ง

ในขณะเดียวกันนี้ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540, น. 10) อธิบายว่า ลักษณะของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ โดยเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดา เพื่อเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานในฐานะที่เป็นมนุษย์สิทธิมนุษยชน รวมไปถึงสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐด้วย ซึ่งหลักการสำคัญประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ เสรีภาพ เป็นเสรีภาพของประชาชนที่จะแสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ เป็นเสรีภาพที่ไม่คำนึงถึง เพศ อายุ ชนชั้น ฐานะทางสังคม เชื้อชาติหรือศาสนาเป็นการแสดงออกซึ่งเสรีภาพที่ไม่ใช่เป็นเรื่องการช่วงชิงอำนาจต่าง ๆ หรือล้มล้างรัฐบาล และคะนึงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ (2545, น. 15) ได้ทำการสรุปองค์ประกอบของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1) การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหาร

2) เน้นการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ และการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในระหว่างประชาชนให้เท่าเทียมกัน

3) อำนาจในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ นั้นจะต้องส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน

4) เพิ่มการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

5) มีความยืดหยุ่นได้ คือ มีโครงสร้างการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ มีความโปร่งใสและคำนึงถึงความต้องการทรัพยากรของผู้มีส่วนร่วม

6) การมีส่วนร่วมของประชาชนมีทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น

นอกจากนี้ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล (2548) ยังเห็นว่าองค์ประกอบหลักของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมอีกหนึ่งหลักการ คือ การที่ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร กระบวนการทางนโยบาย และกระบวนการยุติธรรมได้ตามสิทธิ์ของพลเมือง ส่วนณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร (2547, น. 107) ได้อธิบายถึงหลักการสำคัญของระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมไว้ 3 ประการ คือ

1) การมีส่วนร่วมจากประชาชน (popular participation) โดยประชาชนทุกคนจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยตรง ซึ่งประชาชนจะเข้าสู่ขั้นตอนของระบบการเมืองด้วยตัวเอง ตั้งแต่ขั้นตอนของการรับฟังประเด็นปัญหา การวิเคราะห์ประเด็นปัญหา การอภิปรายโต้เถียง การตัดสินใจทางการเมือง การลงคะแนนเสียง การนำนโยบายหรือข้อปฏิบัติไปใช้ในเชิงรูปธรรม และการตรวจสอบประเมินผล

2) การยึดถือเสียงส่วนใหญ่ (majority rule) การตัดสินใจทางการเมืองของระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม จะยึดถือมติเสียงข้างมากของทั้งในกระบวนการนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ

3) ความเท่าเทียมกันทางการเมือง (political equality) ในการตัดสินใจใด ๆ ทางการเมืองของระบอบประชาธิปไตยจะถือว่าประชาชนทุกคนมีสิทธิทางการเมืองเท่าเทียมกัน คือ ทุกคนมี 1 เสียงที่จะเลือกโดยอิสระ และไม่มีองค์กรหรือบุคคลใด ๆ ที่จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดจิตใจของแต่ละบุคคล

ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นอกจากจะเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองแล้วยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคมอีกอย่างหนึ่ง ชัยณรงค์ เครือนวน และสิตางค์ เจริญวงศ์ (2556, น. 12-13) ยังได้ให้ข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมสามารถนำมาใช้เพื่อปิดช่องโหว่ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนได้ ผ่านรูปแบบประชาธิปไตย 5 ประเภท ดังนี้

1) ประชาธิปไตยโดยตรงผ่านสภาประชาชน (Classical Democracy)

2) ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม (Socialist Democracy)

3) ประชาธิปไตยของชุมชน (Community Democracy)

4) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy)

5) ประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองตนเอง (Self-Governance)

อาจกล่าวได้ว่า หลักการสำคัญของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเมืองและการบริหาร ผ่านการกระจายอำนาจ ในการตัดสินใจและการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ระหว่างประชาชนให้เท่าเทียมกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ด้วยการเพิ่มการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ที่มีความยืดหยุ่นในโครงสร้างการทำงานที่สามารถตรวจสอบได้ มีความโปร่งใสและคำนึงถึงความต้องการทรัพยากรของผู้มีส่วนร่วม ทั้งนี้ เป็นการมีส่วนร่วมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น

จากแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) ผู้วิจัยเห็นว่าประชาธิปไตยรูปแบบนี้ สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจ ในการปกครองมากขึ้นในทุกระดับ รวมถึงชุมชน ซึ่งเป็นหลักการที่ประชาสังคม (Civil Society) หรือภาคประชาชน (Public sector) ให้ความสำคัญ ต่อการกระจายอำนาจ และการจัดสรรทรัพยากรให้เท่าเทียมกัน โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในกระบวนการต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต

ความเป็นอยู่ของพวกเขา ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยในระดับชุมชน (Community Democracy)

แนวคิดประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy)

1) ประชาธิปไตยชุมชน

ตอกเกอร์วิล (Tocqueville, 2000) ได้เสนอแนวคิดว่า การเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐมีฐานรากมาจากชุมชน ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินการกิจกรรมของชุมชนได้อย่างเต็มที่ โดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ การกระทำต่าง ๆ จะมาจากการปรึกษาหารือในสภาชุมชนหรือที่ประชุมสาธารณะ สภาชุมชนเป็นผู้คัดเลือกและแต่งตั้งเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงานด้วยตนเอง และประชาชนในชุมชนมีพันธะที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันในผลประโยชน์สาธารณะ ขณะที่ ซานดรา เคนเซน (Sandra Kensen, 2003, pp. 321-326) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตยของประชาชน ซึ่งเป็นการสร้างความสามารถของพลเมือง หรือการรวมพลเมืองเข้าไปในกระบวนการตัดสินใจโดยตรงในกระบวนการประชาธิปไตย กระทำของประชาชนและเครือข่ายของประชาชนจะเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนการปกครองและการตัดสินใจท้องถิ่น โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของท้องถิ่นที่เน้นความหลากหลายของเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพศ สถานะทางเศรษฐกิจ และความสนใจในย่านที่อาศัย สามารถกระตุ้นให้มีการดำเนินการจากฝ่ายราชการ และสามารถดำเนินการโดยไม่ต้องผ่านระบบราชการจากประสบการณ์ของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553, น. 48-55) พบว่า ในประเทศแถบตะวันตกหากจะสร้างประชาธิปไตยให้สำเร็จลุล่วง จำเป็นที่จะต้องสร้างประชาธิปไตยทั้งสามระดับ จะขาดส่วนใดส่วนหนึ่งไม่ได้ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นและระดับชุมชน ซึ่งเป็นระดับที่ใกล้ชิดกับประชาชนและสังคมมากกว่า ประชาธิปไตยชุมชน จึงนับเป็นรากฐานที่สำคัญให้แก่ประชาธิปไตยระดับชาติให้ยั่งยืนด้วย สำหรับกรณีประเทศไทยอาจกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยได้เริ่มในระดับชาติก่อน จากการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในขณะที่ประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่นได้ถือกำเนิดอย่างเป็นรูปธรรมหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ส่วนประชาธิปไตยในระดับชุมชนนั้นอาจกล่าวได้ว่ายังมิได้ถือกำเนิดอย่างเป็นรูปธรรม จึงมีความจำเป็นในการศึกษา *"การสร้างประชาธิปไตยในระดับชุมชน"* ในขณะเดียวกัน เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553, น. 57) ได้ให้ความหมายของประชาธิปไตยชุมชนว่า เป็นประชาธิปไตยที่เน้นสังคม เน้นให้ประชาชนทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของท้องถิ่น หรือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชน โดยในการใช้สิทธิในฐานะพลเมืองนั้นจำ เป็นอย่างยิ่งที่ประชาชนจะต้องมีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองคือมีความรับรู้ในสิทธิ หน้าที่ ของตนเองในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคม

และต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของสังคม โดยมองที่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว เมื่อประชาชนมีสำนึกพลเมืองจะนำมาสู่การรวมตัวกันเพื่อจัดการปัญหาของชุมชนหรือปัญหาในประเด็นต่าง ๆ ที่เผชิญร่วมกัน

เฮล (Held,1986) เห็นในลักษณะเดียวกันกับอเนก เหล่าธรรมทัศน์ ว่าประชาชนในชุมชนมีวิถีชีวิตบนฐานของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การตัดสินใจเพื่อที่จะดำเนินการใด ๆ ในชุมชนจะมาจากความเห็นพ้องกัน ประชาชนในชุมชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ส่วน ออสตอม (Ostrom, 1990) เสนอว่า ประชาธิปไตยชุมชนที่ดีจะเกิดขึ้นได้ ถ้ากติกาที่กำหนดขึ้นมาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อทำให้กติกามีความเหมาะสมและได้รับการยอมรับอย่างแท้จริง การนำกติกาจากภายนอกเข้ามาบังคับใช้ อาจส่งผลให้ความร่วมมือของประชาชนในชุมชนลดน้อยลง ปัจจัยที่จะทำให้การกำหนดกติกาโดยประชาชนมีผลสัมฤทธิ์สูง ได้แก่ ความไว้วางใจ การแลกเปลี่ยนตอบแทน และการร่วมแก้ไขปัญหาด้วยกัน

ในมุมมองของ (เธียรชัย ณ นคร และคณะ, 2553, น. 24) เห็นว่า ประชาธิปไตยชุมชนเป็นกระบวนการที่ให้ประชาชน คนจน คนรวย ทุกกลุ่มอาชีพ ทุกเพศ ทุกวัย มาใช้สิทธิร่วมกันในการเสนอปัญหาความต้องการของตน เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาชุมชนในทุกด้านที่ตอบสนองกับความต้องการและแก้ปัญหาชุมชน ที่มีความเป็นธรรมร่วมทั้งคนร่วมกันปฏิบัติตามแผนและติดตามตรวจสอบการทำงานร่วมกันระหว่างท้องถิ่น ท้องที่ และชุมชน ส่วนสน รูปสูง (2554, น. 1) อธิบายว่า ประชาธิปไตยชุมชน เป็นกระบวนการที่พลเมืองในชุมชนสามารถใช้อำนาจอธิปไตยของตนได้โดยตรง เพื่อให้เข้าถึงสิทธิต่าง ๆ ที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองไว้ เป็นการใช้อำนาจร่วมกันตัดสินใจกำหนดวิถีชีวิตและอนาคตชุมชนของตนเองโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน

ทศพล สมพงษ์ (2555, น. 39-40) มีทัศนคติเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชนว่าเป็นอนุพันธ์ทางความคิดที่แตกกิ่งออกมาจากฐานคิดหลัก คือ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งหลักการสำคัญของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม คือ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” (People Participation)ส่วนหลักการของประชาธิปไตยชุมชนได้แตกความคิดออกมาว่าเป็น “การมีส่วนร่วมของรัฐ” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “การมีส่วนร่วมสาธารณะ” (Public Participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนมีแนวคิดหรือฐานคติที่แตกต่างกันกับการมีส่วนร่วมของรัฐ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมาร่วมกับรัฐ โดยรัฐเป็นผู้คิดริเริ่มต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมแบบนี้รัฐเป็นผู้มี

อำนาจ แต่ต้องการความชอบธรรมด้วยการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะนี้จะถูกออกแบบโดยรัฐ ประชาชนมีฐานะเป็นเป้าหมายของรัฐในการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมมีระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกันตั้งแต่ระดับการมีส่วนร่วมน้อยไปจนถึงระดับการมีส่วนร่วมมาก ส่วนนพพล อัคฮาด (2559, น. 61) ได้อธิบายว่า ประชาธิปไตยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชมชนในการจัดการตนเองในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้สิทธิร่วมกันตามหลักว่าด้วยสิทธิขุมชน เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาชุมชนในทุกด้านที่ตอบสนองกับความต้องการและแก้ปัญหาชุมชน อีกทั้งยังเน้นให้ประชาชนทำอะไรร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังต้องสามารถติคตามตรวจสอบการทำงานของภาครัฐได้ ซึ่งทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับ สถาบันพระปกเกล้า (2553, น. 24-26) ที่เป็นหน่วยงานหลักในการสนับสนุนและส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยให้กับพลเมืองของประเทศ ได้ยืนยันว่าประชาธิปไตยชุมชน เป็นคำตอบสำหรับการใช้สิทธิพลเมืองและสิทธิชุมชน โดยรูปของประชาธิปไตยชุมชนในแต่ละชุมชนหรือพื้นที่อาจมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่หรือประเด็นปัญหา

จากการนิยามความหมายประชาธิปไตยชุมชน ข้างต้นผู้วิจัยสามรถสรุปได้ว่า ประชาธิปไตยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการประชาธิปไตย โดยเฉพาะในระดับชุมชน ซึ่งเป็นระดับที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด การมีส่วนร่วมนี้ไม่เพียงแต่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนการปกครองและการตัดสินใจในท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่ยังเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ประชาธิปไตยในระดับชาติยั่งยืนได้ การมีส่วนร่วมนี้รวมถึงการจัดทำแผนชุมชน การตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน และการจัดการปัญหาสังคมในระดับชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการทำงานร่วมกันเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นการใช้สิทธิและหน้าที่ในฐานะพลเมือง เพื่อกำหนดนโยบายและแผนการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการและปัญหาของชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยให้ประชาชนสามารถตรวจสอบและควบคุมการทำงานของภาครัฐได้ เป็นการแสดงออกถึงการมีอำนาจอธิปไตยโดยตรงของพลเมืองในชุมชน สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นการสนับสนุนความเป็นประชาธิปไตยให้แก่พลเมือง

ที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไปข้างต้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดพื้นฐานประชาธิปไตยชุมชน มีผู้สนใจและมีการตีความค่อนข้างกว้างในเป้าหมาย และลักษณะการนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนไปใช้ในฐานะเครื่องมือการพัฒนา หากแต่การดำเนินการศึกษาบริบทการนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนไปใช้ในการพัฒนาแต่ละชุมชนยังมีจำนวนไม่มากนักในบริบทประเทศไทย ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการศึกษาถึงองค์ประกอบประชาธิปไตยชุมชน ในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชน

ท้องถิ่นจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเชิงพื้นที่และการพัฒนาประชาธิปไตยของประเทศในภาวการณ์ปัจจุบันและในอนาคต

ลักษณะประชาธิปไตยชุมชน

โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2559, น. 137-138) เห็นว่าการพัฒนาประชาธิปไตยของชุมชนควรเริ่มจากการหันกลับไปศึกษาพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน ที่ยังคงร่องรอยเนื้อหาค่านิยมแบบประชาธิปไตยเป็นรากฐานในการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ผสานเข้าโอกาสในการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนจากพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ที่เปิดช่องให้ชุมชนและภาคประชาสังคมในท้องถิ่น สามารถพัฒนาและฟื้นฟูประชาธิปไตยชุมชน ภายใต้ความแตกต่างในแง่บริบททางประวัติศาสตร์ชุมชน เศรษฐกิจ การเมือง หรือเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ของแต่ละชุมชน การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน จึงต้องมีการประยุกต์แนวทางการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนที่เป็นแนวทางของตนเอง ทั้งนี้ เนื่องจากไม่สามารถนำบทเรียน ประสบการณ์หรือตัวแบบ (Model) ของชุมชนอื่น ๆ มาใช้ได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องมีการถอดบทเรียนประสบการณ์ของแต่ละชุมชนผ่านการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัยแล้วมาประยุกต์และพัฒนาเป็นตัวแบบ (Mode) ของชุมชนตนเอง โดยต้องเริ่มต้นจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย ถอดบทเรียนและประสบการณ์จากชุมชนอื่นประกอบด้วย โดยคนในชุมชนและภาคประชาสังคมในชุมชนต้องสร้างจากเจตจำนงค์หรือสร้างสัญญาประชาคมชุมชนร่วมกันในการพัฒนาหรือฟื้นฟูประชาธิปไตยชุมชน คนในชุมชนและภาคประชาสังคมในชุมชนต้องมีการวางยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะลงสู่ชมุชน สร้างเวทีกลางเป็นพื้นสาธารณะทางการเมืองลงสู่ระดับชุมชน (เวทีกลางสาธารณะทางการเมืองในที่นี้ หมายถึง เวทีแห่งผลประโยชน์สาธารณะของชุมชน ซึ่งไม่ใช่ของกลุ่มการเมืองหรือตระกูลการเมืองใดเพียงกลุ่มเดียว) เป็นเวทีกลางในการผสานกิจกรรมสาธารณะของชุมชนอย่างกว้างขวางและหลากหลาย

ชัยวัฒน์ โยธี (2560, น. 209) มีความเห็นสอดคล้องกับกับโอฬาร ถิ่นบางเตียว ว่ามิติวิถีประชาธิปไตยชุมชน คือการแสดงออกของการได้มาซึ่งตัวแทนทางการเมืองผ่านกระบวนการที่มีพื้นฐานมาจากประชาชนในชุมชน โดยใช้กลไกและกระบวนการของการมีส่วนร่วม ในการปรึกษาหารือและปฏิบัติการร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การสร้างผู้นำตัวแทนที่มีคุณภาพและพร้อมทำงานเพื่อสาธารณประโยชน์และหลักการประชาธิปไตย นอกจากนี้ยังเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการมีส่วนร่วมของประชาชนกับภาครัฐมาเป็นการมีส่วนร่วมของภาครัฐกับประชาชน โดยเน้นให้รัฐมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารและพัฒนากระบวนการไปจนถึงการกระจายอำนาจให้ประชาชนจัดการตนเอง การใช้สิทธิต่าง ๆ เช่น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การบริหารกิจการ

ท้องถิ่น และการตัดสินใจทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่ช่วยให้พลเมืองรวมตัวกันเพื่อใช้อำนาจอธิปไตยในการจัดการชุมชน ที่มุ่งหวังให้พลเมืองมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นผ่านกระบวนการประชาสังคมของชุมชน และชัยวัฒน์ โยธี ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า ประชาธิปไตยชุมชนในสังคมการเมืองไทยอาจยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากนัก แต่หากพิจารณาตามแนวคิดของ (Dewey, 2013) ที่มองประชาธิปไตยใน 2 มิติ คือ เป็นระบบการปกครองและวิถีชีวิต ประชาธิปไตยชุมชนก็สะท้อนหลักการเหล่านี้ได้ดี โดยมุ่งให้การปกครองตอบสนองและสนับสนุนวิถีชีวิตของชุมชน ที่มุ่งหวังให้ชีวิตประจำวันเป็นไปอย่างมีความสุข ผ่านการใช้เหตุผลและการดำเนินชีวิต ที่เอื้ออำนวยต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ชุมชนจึงอาศัยการสร้างกติกาหรือกระบวนการจัดการความขัดแย้งด้วยตนเอง พัฒนาวิธีการที่นำไปสู่ประโยชน์สาธารณะ โดยมีการร่วมมือ ร่วมเรียนรู้ และใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อการสื่อสารและเจรจาอย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ พื้นฐานของประชาธิปไตยชุมชนคือการเคารพในสิทธิและความเสมอภาคระหว่างกัน ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมและหันหน้าเข้าหากันเพื่อสร้างสังคมชุมชนที่ดีขึ้น ชัยวัฒน์ โยธี (2560, น. 212-213 และทิพย์ มีมาก, 2566, น. 93) ได้กล่าวว่า ประชาธิปไตยชุมชนประกอบด้วยสถานะทางการเมืองการปกครองในชุมชน ซึ่งหมายถึง การกระจายอำนาจ การกำหนดอำนาจหน้าที่และกติกาต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชนและสถานะทางอุดมการณ์ในชุมชน ซึ่งหมายถึง เสรีภาพ ความเสมอภาค ความชอบธรรม และการมีส่วนร่วม

แท้จริงวิถีประชาธิปไตยชุมชน เป็นเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและบริหารตนเองในหลายรูปแบบ อาทิ การสร้างแผนชุมชน ที่สำคัญคือประชาชนต้องมีความรับรู้และตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของตนเองในฐานะสมาชิกของสังคม พร้อมทั้งประสงค์จะมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาสังคม โดยมุ่งหวังประโยชน์ร่วมกันมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งส่งผลให้ชุมชนรวมตัวกันจัดการกับปัญหาหรือประเด็นที่พบเจอร่วมกัน ประชาธิปไตยชุมชนจึงเป็นการใช้สิทธิพลเมืองและชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งมีตัวอย่างการสร้างประชาธิปไตยชุมชนที่สถาบันพระปกเกล้าได้ทำการศึกษาและรวบรวมไว้ มี 3 ลักษณะ ดังนี้ (สถาบันพระปกเกล้า, 2553, น. 24-26)

(1) **การสร้างกติกาชุมชน เป็นลักษณะของ**การรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชน เพื่อสร้างกติกาใช้บังคับในชุมชน เช่น ในบ้านสามขา จังหวัดลำปาง สมาชิกในชุมชนร่วมกันกำหนดกติกาเพื่อรักษาป่าและห้ามตัดไม้ หรือบ้านดอนมูล จังหวัดน่าน ที่มีกติการ่วมกันห้ามจับปลาในพื้นที่อนุรักษ์ โดยกติกาเหล่านี้แม้ไม่มีผลบังคับทางกฎหมายแต่ได้รับความเห็นชอบจากชุมชนและมีการยึดถือปฏิบัติร่วมกัน

(2) **การจัดทำและผลักดันแผนชุมชน** คือการที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดวิถีชีวิตและเสนอความต้องการผ่านแผนชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการให้ชุมชนได้แสดงออกถึงปัญหาและความต้องการ พยายามผลักดันให้เข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น

(3) **การสร้างกองทุนสวัสดิการชุมชน เป็น**การรวมกลุ่มเพื่อจัดตั้งกองทุนสนับสนุนสมาชิกในชุมชน เช่น สวัสดิการผู้สูงอายุ หรือสวัสดิการเพื่อการรักษาพยาบาล ซึ่งเป็นการสร้างหลักประกันและความมั่นคงให้แก่คนในชุมชน

การดำเนินการดังกล่าว ไม่เพียงแต่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพแต่ยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งและความสามัคคีในชุมชน ทำให้ประชาธิปไตยชุมชนเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (นลินี กังศิริกุล และสำเภาว์ งามเชย อ้างถึงในสน รูปสูง, 2554, น. 4) ได้จำแนกองค์ประกอบของลักษณะประชาธิปไตยชุมชนไว้ 4 ประการ ดังนี้

1) ประชาธิปไตยชุมชน คือ กระบวนการที่ชุมชนมีส่วนร่วมกับภาคการเมือง องค์กรรัฐ และส่วนราชการ ในการกำหนดนโยบาย การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การตัดสินใจทางการเมือง การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ ทั้งระดับตำบล จังหวัด และระดับชาติ

2) ประชาธิปไตยชุมชน ให้รวมถึงชุมชนใช้สิทธิของตนเองตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญว่าด้วยสิทธิชุมชน และบทบัญญัติอื่นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของประชาชน

3) ประชาธิปไตยชุมชน ให้รวมถึงการมีส่วนร่วมติดตามผลการพัฒนาของภาคการเมือง องค์กรรัฐ และส่วนราชการ การเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาอันเกิดแต่การพัฒนานั้นด้วย

4) ประชาธิปไตยชุมชน ต้องดำเนินการโดยชุมชน ต้องยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมมากที่สุด ให้ครอบคลุมทุกครัวเรือน ไม่ใช่กระบวนการเหมาทำแทน

นอกจากนี้ทศพล สมพงษ์ (2555, น. 63-68) ยังเห็นว่าแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนอยู่ในฐานะวาทกรรมของประชาธิปไตยและถูกแปลงไปสู่การปฏิบัติในสถานการณ์ที่ต่างกัน จึงได้ทำนำเสนอกรอบขั้นตอนในการดำเนินการไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การรวบรวมปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 2 กระบวนการนำปัญหา ความต้องการของประชาชนเป็นนโยบายและแผนพัฒนาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 3 การพัฒนาชุมชนโดยชุมชนท้องถิ่นและชุมชนดำเนินการในการทำโครงการที่ชาวบ้านมีความพร้อมและมีความสามารถในการดำเนินการได้เอง

ขั้นตอนที่ 4 การติดตามผลการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินโครงการที่ทำโดยประชาชนในพื้นที่ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วยงาน องค์กรอื่น ๆ ในพื้นที่ของตนเอง

จากขั้นตอนการทำงานตามแนวคิดที่ทศพลที่ได้นำเสนอไป จะเห็นได้ว่าประชาชนเป็นผู้ริเริ่มซึ่งประชาชนจะต้องมีคุณสมบัติ มีความเป็นพลเมืองของชุมชน รู้จักหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิในการมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการท้องถิ่น และต้องเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นที่จะใช้สิทธิความเป็นพลเมืองจึงจะได้สิทธินั้น เพื่อแสดงความเป็นพลเมืองออกมาในฐานะผู้กระทำ (Active) ที่ต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมที่ชทั้งนี้ การนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนไปใช้ในการบริหารขับเคลื่อนของชุมชน จำเป็นต้องมีองค์ประกอบหลายด้านมิใช่เพียงการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือจิตสำนึกของความเป็นประชาธิปไตยเพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องคำนึงถึงทุนทางสังคมของพื้นที่ที่มีการนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนไปบริหารด้วยเช่นกัน ในการวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษาพื้นที่ที่มีการนำแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนไปดำเนินการในการบริหารขับเคลื่อนชุมชน ด้วยการใช้ทุนทางสังคมในพื้นที่ ผนวกเข้ากับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนผลักดันให้ชุมชนสามารถพัฒนาไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายได้ จากที่ผู้วิจัยได้ทำการ ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน ด้วยการค้นคว้า วิเคราะห์ เรียบเรียงและนำเสนอไปแล้วในส่วนก่อนหน้า สามารถสรุปตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ได้ดังตาราง 2

ตาราง 2 ตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

ลักษณะของประชาธิปไตยชุมชน	Held (1986)	Tocqueville (2000)	Kensen (2003)	เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553)	สถาบันพระปกเกล้า (2553)	เธียรชัย ณ นคร และคณะ (2553)	สน รูปสูง (2554)	ทศพล สมพงษ์ (2555)	โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2559)	นพพล อัคฮาด (2559)	ชัยวัฒน์ โยธี (2560)	ยุทธพงษ์ เชื่อมแก้ว (2567)	รวม
1) การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน		●	●				●	●	●		●	●	7
2) การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	12
3) การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน		●	●		●		●	●			●		6
4) การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน									●		●	●	3
5) การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน		●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	11
6) การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน	●	●		●	●	●	●	●	●	●	●	●	11
7) การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน	●		●	●	●				●		●	●	7
8) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน					●	●	●	●		●			5

จากแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนและนำเสนอมาข้างต้น ค่อนข้างชี้ชัดว่าประชาธิปไตยชุมชน เป็นการปฏิบัติที่เน้นการมีส่วนร่วมและการจัดการของชุมชนที่อิงตามหลักการของประชาธิปไตย ทำให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืนและมีประสิทธิภาพในที่นี้ผู้วิจัยสามารถสรุปตัวบ่งชี้คุณลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ได้ดังนี้

1. การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน การปรึกษาหารือและการดำเนินกิจกรรมสาธารณะสำหรับทุกภาคส่วนในชุมชน

2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของตน

3. การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจและจัดการทรัพยากรหรือกิจกรรมของตนเอง

4. การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน เพื่อให้ทุกคนในชุมชนปฏิบัติตาม เช่น การรักษาสิ่งแวดล้อม การใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน

5. การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางและเปิดโอกาสให้ทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

6. การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน บนพื้นฐานของบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและสิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของตน

7. การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน โดยมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชนแบบร่วมมือ

8. การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อเสนอปัญหาและแนวทางแก้ไข

ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงแนวคิดพื้นฐานประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) เพื่อใช้เป็นกรอบและทิศทางสำรวจวิธีการที่ชุมชนนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน ไปสู่การตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการควบคุมกิจกรรมของชุมชนและสังคมของตนเอง ผู้วิจัยมองว่าประชาธิปไตยชุมชนเป็นการขยายพื้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนจากระดับชาติไปยังระดับท้องถิ่นและชุมชน โดยมุ่งหวังให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรในชุมชน การให้ความสำคัญกับประชาธิปไตยชุมชนจึงเป็นการเน้นย้ำถึงความจำเป็นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาจากการวางแผน การตัดสินใจไปจนถึงการปฏิบัติ

ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและความเหมาะสมของโครงการและนโยบายต่าง ๆ ในชุมชน หากแต่ยังเป็นการเสริมสร้างความรับผิดชอบและความโปร่งใสในการบริหารจัดการสาธารณะได้อีกทางหนึ่ง ดังนั้น ประชาธิปไตยชุมชนไม่เพียงแต่เป็นการปรับปรุงระบบการปกครองเพื่อให้มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิผลมากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการเพิ่มพูนคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรมในการร่วมมือและร่วมสร้างสรรค์สังคมที่ดีขึ้นให้กับทุกคนอีกด้วย ผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวคิดนี้ไปใช้ในการอธิบายหน่วยการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) กับการวิจัยนี้ เพื่อเป็นการพิสูจน์ว่าหลักการประชาธิปไตยชุมชนสามารถเป็นเครื่องมือหรือเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนได้จริงหรือไม่

2.3 แนวคิดว่าด้วยเครื่องมือการพัฒนาชุมชน

ความหมายของชุมชน

เพื่อให้กรอบคิดและมุมมองในการศึกษาบริบทของชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้นในส่วนนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งทำการนำเสนอผลการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน (Community Development) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย สำหรับคำว่า “ชุมชน” ตามแนวคิดของ นอร์ตัน (Norton, 1994, p. 158) ได้อธิบายคำว่า ชุมชน หรือ Commune ว่าเป็นคำที่มาจากภาษาฝรั่งเศส หมายถึง การอยู่ร่วมกันของประชาชนในท้องที่ใดท้องที่หนึ่งเป็นเวลานาน จนทำให้ประชาชนเหล่านี้มีความรักและผูกพันกันจนเป็นหนึ่งเดียว จึงได้พยายามร่วมกันในการจัดระบบการปกครองตัวเองขึ้น เรียกว่า Self-Governing Community อันถือว่าเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า (2553, น. 11) ได้อธิบายว่า ชุมชนในที่นี้ตรงกับคำว่า Community ในภาษาอังกฤษ ซึ่งตามความหมายที่เข้าใจกันทั่วไป หมายถึง การที่คนมาอยู่ร่วมกันหรือมาชุมนุมกัน จากความหมายนี้เมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่ายังไม่ชัดเจนพอ เป็นความหมายที่มีขอบเขตกว้างมาก นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงหลาย ๆ ท่าน ได้ขยายามศึกษาพฤติกรมหรือการกระทำของคนที่อยู่รวมกันเป็นพวก ๆ แล้วจึงสรุปความหมายของคำว่าชุมชนไว้ต่าง ๆ ดังนี้

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546, น. 35) อธิบายว่า ชุมชน เกี่ยวกับ "การรวมตัวของคน" ถ้าพิจารณาจาก ภาษาอังกฤษคำว่า "Com" มีความหมายที่ลึกซึ้งโดยหมายถึง "Together" คือการ (เดินทาง) ร่วมกัน และจะเห็นว่ามีคำที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำ เช่น

Communal หมายถึง ของชุมชน, เพื่อชุมชน

Common หมายถึง ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย

Commune หมายถึง ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

(ราชบัณฑิตยสถาน,2542, น. 368; สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2525, น. 6 และจิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2540, น. 3) นิยามคำว่า "ชุมชน" ไปในทิศทางเดียวกันว่า เป็นกลุ่มคนที่มีการอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและหลากหลาย ทั้งในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถบรรลุความต้องการพื้นฐานและแก้ไขปัญหาของตนเองได้ รวมถึงการมีผลประโยชน์ร่วมกัน ชุมชนจึงเป็นหน่วยพื้นฐานของสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการรักษาและพัฒนาวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมในวงกว้าง

สนธยา พลศรี (2547, น. 22) ได้สรุปความหมายของ ชุมชน ว่าเป็นกลุ่มทางสังคมที่อยู่อาศัยร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน เช่น ครอบครัว ละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล หรือเรียกเป็นอย่างอื่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน มีการติดต่อสื่อสารและเรียนรู้ร่วมกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรกันภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือและพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน โรเบริต์ แมคคีย์เวอร์ Robert M. MacIver; เดวิส คิงสลีย์ David Kingsly อ้างใน สถาบันพระปกเกล้า, 2553, น. 12) เห็นว่า ชุมชน คือ “กลุ่มคน ซึ่งอยู่ร่วมกัน มีความรู้สึกเป็น พวกเดียวกัน มีความสนใจในเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตเป็นอยู่ร่วมกัน มีตั้งแต่กลุ่มขนาดเล็ก คือ หมู่บ้านไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น เมือง ประเทศชาติ ชุมชนในที่นี้จึงหมายถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเดียวกัน อาจมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน มีประโยชน์ร่วมกันในทรัพยากรท้องถิ่น ขณะที่ประเวศ วะสี (2550) ได้อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสารกัน (Communicate) ความเป็นชุมชนอยู่ที่ความร่วมกัน ความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่าง ๆ

จากนิยามความหมายของคำว่า ชุมชน ของนักวิชาการข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ชุมชน คือ กลุ่มของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือมีลักษณะความสนใจ หรือเป้าหมายร่วมกัน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมเดียวกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันอยู่ภายใต้กฎระเบียบกฎเกณฑ์เดียวกัน ทั้งนี้ ชุมชนมีความหมายครอบคลุมถึงทั้งแง่มุมทางภูมิศาสตร์และทางสังคม ที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายและการมีส่วนร่วมในการทำงานของสมาชิกภายในชุมชนเพื่อความสำเร็จร่วมกันซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างและรักษาความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดว่าด้วยเครื่องมือการพัฒนาชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ทำการอธิบายว่า พาร์สัน เชื่อว่าจักรวาลทางสังคมที่มีรูปลักษณะต่าง ๆ ที่เป็นระบบ ซึ่งการอยู่รวมกันของมนุษย์จะต้องสร้างระบบทางสังคมขึ้นมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือโครงสร้างการกระทำทางสังคม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2550, น. 36-38)

ซึ่งในสังคมแต่ละสังคมมีความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาแตกต่างกัน จึงส่งผลทำให้การพัฒนามีความแตกต่างกันไปด้วย สิ่งที่ต้องพิจารณาคือความเข้าใจการรับรู้ และโลกทัศน์หรือมุมมองของคนในชุมชน รวมถึงต้องมีการนำกรอบแนวคิดที่มีความทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ทางสังคมเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนา (ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์, 2553, น. 124-126) ส่วนสนธยา พลศรี ให้ความเห็นว่าหลักการและแนวทางการพัฒนาชุมชน จำเในขณะที่ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) ได้เสนอแนวคิดพื้นฐานว่าชุมชนนั้น มีวัฒนธรรมเป็นของตนเองอยู่แล้ว ซึ่งชุมชนนิยมถูกมองว่าเป็นภาคีความคิดที่เน้นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น และเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนแต่ละแห่ง โดยมีความเชื่อว่าชุมชนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองอย่างมีประสิทธิภาพผ่านความรู้และความเข้าใจในบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของตนเองซึ่งต่างจากการควบคุมและการปกครองโดยรัฐส่วนกลางที่อาจไม่เข้าใจความเฉพาะเจาะจงของชุมชนแต่ละแห่ง แนวคิดนี้ยังเน้นถึงการปฏิเสธบทบาทของรัฐในการเป็นตัวกำหนดหลักของการพัฒนา และแนะนำให้มีการกระจายหรือถ่ายโอนอำนาจให้กับประชาชนในชุมชน หรือหมู่บ้าน เพื่อส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการที่เป็นไปตามความต้องการและสภาพจริงของชุมชน โดยมองว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นที่มาจากการเลือกตั้งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุมชน ไม่ใช่หลักในการนำหรือตัดสินใจในทุกเรื่อง ชุมชนนิยมจึงเป็นแนวคิดที่สนับสนุนให้ชุมชนมีอิสระในการตัดสินใจและบริหารจัดการเรื่องราวของตนเอง โดยมีผู้นำท้องถิ่นและผู้นำตามธรรมชาติในชุมชนที่เข้าใจและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างเหมาะสม ซึ่งรวมถึงผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้นำสตรี กลุ่มเยาวชน และประธานกองทุนต่าง ๆ ที่เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

จากแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการพัฒนาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานมีความสำคัญต่อการจัดการทางสังคม (Social Management) ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาประเทศด้วย ซึ่งชลวิทย์ เจียรจิตต์ (2566, น. 22) ได้เสนอกระบวนทัศน์การพัฒนาในสังคมที่กำลังพัฒนาไว้อย่างน่าในใจว่า ภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนาที่เปลี่ยนผ่านจากการพัฒนาแบบแยกส่วนเฉพาะที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโต มาสู่การพัฒนาที่คำนึงถึงสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจอย่างเป็นองค์รวม ทั้งยังเป็นกระบวนทัศน์การพัฒนาที่เรียกร้องให้ทุกภาคส่วนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการการพัฒนาหันมาสนใจในด้านของการมีส่วนร่วม การให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจชุมชนฐานราก และความยั่งยืนของการพัฒนา ซึ่งเป็นประเด็นถกเถียงสำคัญเมื่อสังคมกำลังเข้าสู่ระยะเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมที่กำลังพัฒนา ในบริบทเดียวกันนี้ ชลวิทย์ ได้ทำการสังเคราะห์แนวคิดของนภาภรณ์ หะวานนท์; เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง (2550) และชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีฐานรากชุมชนจากภาพสะท้อนในสังคมไทยในฐานะทฤษฎีการ

พัฒนาทางเลือก ผ่านการทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งภายใต้องค์ประกอบที่สำคัญ ตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชนการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาและเป็นกลไกการต่อรองกับความทันสมัยด้วยการผสานความรู้สมัยใหม่เข้าไปในการพัฒนาที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและความคิดสร้างสรรค์เป็นฐาน นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายทางสังคมก็เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับการพัฒนาชุมชนจากภายใน และกระจายไปสู่ภายนอกซึ่งช่วยในการต่อรองและเกิดการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยความเข้มแข็งของชุมชนมีมิติสำคัญ 4 มิติ คือ

1) มิติทางด้านเศรษฐกิจ เป็นการที่ชุมชนสามารถจัดการระบบเศรษฐกิจที่เอื้อต่อสมาชิกในชุมชน ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าชุมชน และมีแหล่งรายได้ที่มั่นคงและมีความหลากหลาย

2) มิติทางด้านสังคม เป็นการที่ชุมชนมีการจัดการทางสังคมที่ให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหา และพัฒนาสังคมจนนำไปสู่ชุมชนที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง

3) มิติทางด้านวัฒนธรรม เป็นการที่ชุมชนสามารถสืบสานและแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับทุนความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ขุมชน และ

4) มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการที่ชุมชนสามารถจัดสรรปันส่วนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เท่าเทียม ทั่วถึง และเกิดประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชน

จากแนวคิดดังกล่าว การพัฒนาชุมชนจึงถือเป็นกระบวนการพัฒนาคน และกลุ่มคนในชุมชนให้มีศักยภาพเพียงพอและร่วมมือกันปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนและชุมชนตามแผนและโครงสร้างที่กำหนดไว้ ทั้งการใช้พลังของชุมชนและการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเพื่อเป็นกลไกของการพัฒนา (สนธยา พลศรี, 2547) ส่วนนิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกันว่า การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ครบถ้วนถึงพร้อมในทุกด้าน ในการจัดการปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ดังนั้น การดำเนินการพัฒนาจึงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและผู้ปฏิบัติจะต้องเป็นผู้ที่มี สมรรถภาพสูง เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2550, น. 39-41) จากปรัชญาข้างต้น สนธยา พลศรีม (2547, น. 44-46) จึงได้ทำการสรุปแนวความคิดที่สำคัญไว้ ดังต่อไปนี้

1. **ความสำคัญของคนในชุมชน** คนเป็นทรัพยากรหลักและเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาชุมชน โดยมุ่งเน้นพัฒนาความสามารถของคนให้สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนได้ ซึ่งจะนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและความพร้อมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

2. **การมีส่วนร่วมของประชาชน** การพัฒนาชุมชนจะต้องมีการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา เพื่อให้เกิดการรับผิดชอบร่วมและการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น.

3. **การช่วยเหลือตนเองของชุมชน** การพัฒนาชุมชนควรเน้นการเสริมสร้างความสามารถให้ชุมชนสามารถพัฒนาตัวเองได้ โดยการขอความช่วยเหลือจากภายนอกควรเป็นเพียงการสนับสนุนเมื่อจำเป็นเท่านั้น (ประเวศ วะสี, 2541, น. 10)

4. **การใช้ทรัพยากรในชุมชน** ชุมชนควรใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนเป็นหลักในการพัฒนา โดยไม่พึ่งพาทรัพยากรจากภายนอกเป็นหลัก

5. **การริเริ่มของประชาชนในชุมชน** การพัฒนาชุมชนควรเริ่มต้นจากความต้องการและการริเริ่มของประชาชนในชุมชนเอง เพื่อให้ผลลัพธ์สอดคล้องกับความต้องการจริงของชุมชน.

6. **ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล** การพัฒนาชุมชนควรพิจารณาถึงขีดความสามารถทั้งของชุมชนและรัฐบาล เพื่อให้การสนับสนุนและการพัฒนาเป็นไปอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

7. **การร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน** การพัฒนาชุมชนควรเป็นผลมาจากการร่วมมือกันระหว่างรัฐบาลและประชาชนในชุมชน โดยมีการสนับสนุนส่งเสริมจากรัฐบาลอย่างเหมาะสม

8. **การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ** การพัฒนาชุมชนควรดำเนินการไปพร้อมๆ กันหลายด้าน เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างครอบคลุมและประหยัดทรัพยากร

9. **ความสมดุลในการพัฒนา** การพัฒนาชุมชนควรคำนึงถึงความสมดุลในหลายด้าน เช่น ระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืน

10. **การศึกษาภาคชีวิต** การพัฒนาชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชนตลอดชีวิต เพื่อให้มีความรู้และความสามารถในการพัฒนาชุมชนของตนเอง การพัฒนาชุมชนจึงมีลักษณะที่เป็นกระบวนการ เป็นวิธีการ เป็นโครงการ และเป็นขบวนการทางสังคม (Sanders, 1958, p. 1 อ้างถึงใน รัชนีกร เศรษโฐ, 2528, น. 305) ดังนี้

10.1 การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการ (Process) คือ มีความต่อเนื่องของปฏิกิริยาโต้ตอบต่อกันของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนต่อเนื่องกัน จะขาดขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งไม่ได้

10.2 การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการ (Method) ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ จึงต้องกำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานให้ชัดเจน มีความสอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล ความต้องการของประชาชนในชุมชน และเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของชุมชน

10.3 การพัฒนาชุมชนเป็นโครงการ (Program) ประกอบด้วยเนื้อหาและแผนงานย่อยที่เน้นความคิดริเริ่มของชุมชน การสนับสนุนส่งเสริมความก้าวหน้าของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน การสนับสนุนจากรัฐบาลและการประสานงานระหว่างบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นฯ

10.4 การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม (Social Process) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแพร่ระบาดทางอารมณ์ อันก่อให้เกิดพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน การพัฒนาชุมชนจึงต้องใช้แรงจูงใจกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัว เคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา (Movement) ไม่เฉื่อยช้าหรือท้อถอย

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผลที่เกิดขึ้น แนวความคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวทางของการกำหนดความหมายของ “การพัฒนาชุมชน” รายละเอียดดังปรากฏ ดังภาพประกอบ 5

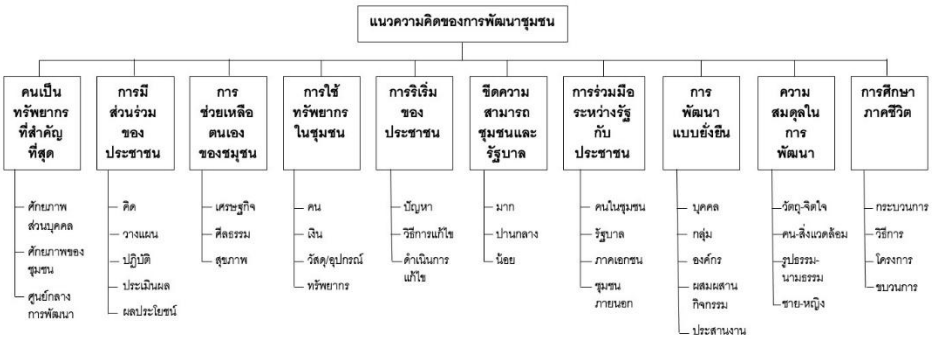

ภาพประกอบ 5 แนวความคิดของการพัฒนาชุมชน

ที่มา: สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). โอเดียนสโตร์. (น. 47)

ด้วยการพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการพึ่งตนเองของประชาชนในการแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการกลุ่ม และกระบวนการกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ จิตสำนึกความต้องการพัฒนาชุมชน เป็นทั้งวิชาการและปฏิบัติการ เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นทั้งปรัชญาและปฏิญญา เป็นทั้งความรู้ว่าด้วยความเป็นจริงแห่งชีวิต และการให้คำมั่นสัญญาว่าจะทำให้ความสุขสมบูรณ์แห่งชีวิตปรากฏเป็นจริงขึ้นมา วิชาการ ศาสตร์ ปรัชญา มีลักษณะที่เป็นแนวคิดเป็นนามธรรมที่ละเอียดอ่อน ลึกซึ้งมองไม่เห็น เข้าใจยาก ในขณะเดียวกันปฏิบัติการ ศิลป์ ปฏิญญา มีลักษณะที่เป็นแนวทางเป็นรูปธรรมที่ปรากฏรูปร่างให้มองเห็นและทำให้เข้าใจง่ายขึ้นได้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2550, น. 39-41) แนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 6

ภาพประกอบ 6 การพัฒนาชุมชนจากแนวคิดสู่แนวทาง

ที่มา: นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2550). *แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน.* รำไทยเพรส จำกัด. (น. 40)

ทั้งนี้ ชลวิทย์ เจียรจิตต์ อธิบายเพิ่มเติมว่าการพัฒนาในแต่ละชุมชน เป็นการสะท้อนให้เห็นความเข้มแข็งของชุมชนที่มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละบริบทสังคม โดยชุมชนที่จะพัฒนาไปสู่ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงรากฐานของชุมชนทุนชุมชน และศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ เพื่อเป็นการลดการพึ่งพาความคิดหรือทรัพยากรภายนอกชุมชน โดยจะทำให้ชุมชนสามารถสั่งสมการเรียนรู้ในภูมิปัญญาได้มากขึ้นจนเกิดการพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ในอนาคต (ชลวิทย์ เจียรจิตต์, 2566, น. 54-56)

จากแนวคิดที่ผู้วิจัยได้ทำการนำเสนอข้างต้น พอที่จะสรุปได้ว่าการพัฒนาชุมชนถือเป็นเครื่องมือการจัดการชุมชน (Community management) หรือการจัดการทางสังคม (Social management) ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนในฐานที่เป็นเครื่องมือการจัดการทางสังคม โดยมุ่งนำเอาแนวคิดนี้ใช้เป็นกรอบแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้

2.4 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนและวิธีการมีส่วนร่วม

แชมเบอร์ Chambers (1982 อ้างใน Dinbabo, 2003, p. 13-14) ได้อธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนว่า การพัฒนาชุมชน ที่มีความล้มเหลวมักเกิดขึ้นจากโครงการและโปรแกรมการพัฒนาที่ถูกออกแบบโดยผู้เชี่ยวชาญ จากบนลงล่าง (Top down) สนับสนุนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดหลักในการพัฒนา ซึ่ง Chambers โต้แย้งว่าแท้ที่จริงแล้วความรู้ และทักษะพื้นฐานของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็นกลไกหลักในกระบวนการพัฒนา และควรใช้คนที่เข้ามามีส่วนร่วมเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา

ทั้งนี้ ดินบาโบ (Dinbabo, 2003. p. 14) ยังได้เสนอว่า หลักการของการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม คือ การที่ผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดร่วมมือกันในกิจกรรมการพัฒนาตั้งแต่ต้นของการระบุโครงการ การจัดลำดับความสำคัญ การวางแผน การดำเนินการ การติดตาม และการประเมินผล นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นไปที่การบรรลุความรู้สึกของการเป็นเจ้าของและความยั่งยืนของโครงการ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม

ในมุมมองเดียวกันนี้ (Farm Africa, 1996 อ้างใน Dinbabo, 2003. p. 13-14) ได้ทำการอธิบายโอกาสของการพัฒนา ที่เกิดจากการนำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม ไปใช้ในกระบวนการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

1. การเองพึ่งพาตนเองและความยั่งยืน การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมนำไปสู่การพึ่งพาตนเองมากขึ้นในชุมชน และนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายขององค์กรที่ยั่งยืนภายในชุมชนเอง

ซึ่งเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการบริการ การพัฒนา ภายใต้การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในกระบวนการพัฒนา

2. การสร้างองค์กรประชาธิปไตย การตั้งเป้าหมายตามศักยภาพของชุมชน และกระจายอำนาจการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสมของแต่ละพื้นที่จะทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในชุมชน ซึ่งถือเป็นการสร้างองค์กรประชาธิปไตยในชุมชนอีกทางหนึ่ง

3. การเพิ่มผลผลิตที่สูงขึ้น เมื่อประชาชนได้รับโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร จากการที่ชุมชนได้ทำการแบ่งปันผลประโยชน์ให้อย่างเต็มที่ ประชาชนจะเปิดรับเทคโนโลยีใหม่ รวมถึงการบริการ และจะบรรลุการเพิ่มผลผลิตที่สูงขึ้น สิ่งนี้จะช่วยสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นการเสริมสร้างฐานเศรษฐกิจของกลุ่มและการมีส่วนร่วมในการสร้างทุนของชุมชน

4. ลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของชุมชนในแง่ของ ความรู้เกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น แรงงาน วัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น และการเงินในโครงการจะเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ชุมชนยังช่วยในการพิจารณาข้อจำกัดทางสิ่งแวดล้อม สังคม และสถาบัน รวมถึงการค้นหาวิธีแก้ปัญหาสำหรับปัญหาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการช่วยลดค่าใช้จ่ายและเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาท้องถิ่น

ลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

การปฏิบัติการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา จำเป็นต้องมีความชัดเจนและความเฉพาะเจาะจง กรอบการทำงานจึงควรระบุความเฉพาะเจาะจงเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในแต่ละสถานการณ์ ในด้านการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องทำการพิจารณาองค์ประกอบที่เฉพาะเจาะจงและเป็นรูปธรรม ซึ่ง โคเฮน และ อีปฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, p. 217) อธิบายถึงองค์ประกอบการมีส่วนร่วมไว้ 2 มิติ ดังนี้

มิติของการมีส่วนร่วม ซึ่งครอบคลุมถึงประเภทของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้น, บุคคลที่มีส่วนร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วม และลักษณะต่างๆ ของกระบวนการการมีส่วนร่วม

มิติของบริบทของการมีส่วนร่วม เน้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของโครงการการพัฒนาชนบทกับรูปแบบการมีส่วนร่วมจริงที่เกิดขึ้น รวมถึงการพิจารณาถึงสภาพแวดล้อมของโครงการซึ่งรวมถึงลักษณะทางประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และสังคมที่มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วม

การระบุความเฉพาะเจาะจงข้างต้นจะช่วยให้เราเข้าใจและประเมินการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาได้ดีขึ้น โดยไม่จำกัดรูปแบบของการมีส่วนร่วม แทนที่จะเป็นการเข้าใจว่าการมี

ส่วนร่วมมีหลายมิติซึ่งยากต่อการศึกษาและประเมิน โดยเราสามารถประเมินบริบทที่สามารถวัดและปรับปรุงได้ผ่านการดำเนินการที่เฉพาะเจาะจงและมีประสิทธิผล

นอกจากนี้ โคเฮน และ อัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 218-220) ยังได้อธิบายว่าควรให้ความสนใจประเภทของการมีส่วนร่วม (Kinds of Participation) อย่างน้อย 4 ด้านต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Participation in Operations)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Participation in Benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation)

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการดำเนินการเกี่ยวข้องกับปัจจัยนำเข้า (Input) ของการพัฒนาชนบท ต่อแผนการ แรงงาน และทรัพยากรอื่นๆ ส่วนการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์และการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนาเกี่ยวข้องกับปัจจัยนำออก (Output) ซึ่งจะไม่พิจารณาเพียง ผลประโยชน์เท่านั้น หากแต่ต้องทำการพิจารณาถึงผลเสียที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการพัฒนาด้วย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ถูกกำหนดไว้ค่อนข้างชัดเจนในวิธีการทำงานของหน่วยงานสนับสนุนการพัฒนา แต่ในความเป็นจริงการมีส่วนร่วมในการประเมินผลมักจะเกิดขึ้นน้อยกว่าการมีส่วนร่วมประเภทอื่น ถึงอย่างไรก็ตามก็ยังต้องให้ความสำคัญในระดับที่มากขึ้นต่อการมีส่วนร่วมในการประเมินผลของสมาชิกในชุมชน เพื่อนำผลการประเมินสู่การพัฒนาปรับปรุงกิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการอยู่ การมีส่วนร่วมทั้งสี่ประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นวงจรสำหรับกิจกรรมการพัฒนาชนบท

จากข้อมูลข้างต้น เห็นว่าลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เกิดขึ้นผ่านกระบวนการหลายมิติ ซึ่งรวมถึงการริเริ่มการมีส่วนร่วม แรงจูงใจ โครงสร้างและช่องทางการมีส่วนร่วม ระยะเวลา ขอบเขตและการเสริมกำลังของผู้เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อน ออกมาเป็นรูปแบบวิธีการมีส่วนร่วมในบริบทต่างๆ ในที่นี้ผู้วิจัยสามารถสรุปปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนได้ ดังนี้

1) การริเริ่ม การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากฐานของชุมชนหรือจากส่วนกลาง การระบุว่าการมีส่วนร่วม เป็นการริเริ่มจากบนลงล่าง (Top-down) หรือ จากล่างขึ้นบน (Botom-up) จึงเป็นสิ่งสำคัญในการเข้าใจความเป็นมาและผลลัพธ์ของกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นๆ

2) แรงจูงใจ การพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นอิสระหรือถูกบังคับเป็นสิ่งสำคัญ โดยการมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นได้จากแรงจูงใจหลายปัจจัย ซึ่งรวมถึงแรงจูงใจทั้งเชิงบวกและเชิงลบ หรืออาจรวมถึงการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการถูกจูงใจด้วยค่าตอบแทน

3) โครงสร้างและช่องทาง โครงสร้างของการจัดการและช่องทางของการมีส่วนร่วมมีผลอย่างมากต่อประสิทธิผลและความยั่งยืนของกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่การมีส่วนร่วมโดยตรงและการมีส่วนร่วมโดยอ้อม

4) ระยะเวลาและขอบเขต การมีส่วนร่วมอาจเป็นการมีส่วนร่วมครั้งเดียวไม่ต่อเนื่องหรือต่อเนื่องก็ได้ ครอบคลุมทั้งกิจกรรมในระดับกว้างและแคบ การเข้าใจระยะเวลาและขอบเขตจึงเป็นสิ่งสำคัญในการประเมินผลกระทบและความยั่งยืนของการมีส่วนร่วม

5) การเสริมกำลัง คือความสามารถของผู้เข้าร่วมในการได้รับผลลัพธ์ที่เกิดการจากการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ต้องพิจารณา ถึงระดับอำนาจและอิทธิพลที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วม

เครื่องมือพื้นฐานสำหรับการมีส่วนร่วม

ดินบาโบ Dinbabo (2003, pp. 10-11) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนในหลายรูปแบบ การนำการมีส่วนร่วมไปใช้ต้องเป็นไปตามสถานการณ์หรือสภาพปัญหา ซึ่งมีวิธีการและแนวทางอยู่หลายแนวทาง โดย 2 แนวทางที่น่าสนใจตามที่ Dinbabo ได้เสนอไว้คือ การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) และ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) มีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้

1. การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เป็นชุดของเทคนิคที่ไม่เป็นทางการ ที่ถูกนำมาใช้โดยผู้ปฏิบัติการพัฒนาในพื้นที่ชนบท เพื่อเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล รวมถึงเพื่อเป็นการตอบสนองต่อปัญหาของชุมชน โดย (Farm Africa, 1996; GTZ, 1995; Dunn, 1994 อ้างใน Dinbabo, 2003. p. 11) ได้อธิบายว่า PRA สามารถนำไปใช้ในการกระตุ้นกลุ่มและการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมการแบ่งปันข้อมูล การวิเคราะห์ และการดำเนินการร่วมกันในกลุ่มผู้มีส่วนได้เสีย แม้ว่า PRA ถูกพัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในพื้นที่ชนบท แต่ PRA ได้รับการใช้งานและประสบความสำเร็จในหลายสถานการณ์ วัตถุประสงค์ของการนำ PRA ก็เพื่อให้ผู้ปฏิบัติการพัฒนา ข้าราชการ และชาวบ้านทำงานร่วมกันวางแผนกิจกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ในกระบวนการ PRA ชาวบ้านจะดำเนินการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยมีคนภายนอก

ที่ทำหน้าที่ส่งเสริม มากกว่าการควบคุม PRA จึงเป็นวิธีการเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในท้องถิ่นและคนภายนอกท้องถิ่น

2. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เครื่องมือสำคัญอีกอย่างในด้านการมีส่วนร่วม คือ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดย เอลเลน และ อันวิน (Allen & Unwin, 1997) อธิบายว่า PAR เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างระบบ ที่ผู้คนดำเนินการอย่างตั้งใจ โดยเปิดกว้างต่อความสนใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการของการใช้ปัญญาเพื่อเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติ และร่วมกันพัฒนาเพื่อให้เกิดการกระทำทางสังคม จนกลายเป็นปฏิบัติการ เริ่มจากการวางแผนการดำเนินการ (Planning) การปฏิบัติ/การนำแผนไปปฏิบัติ (Acting/Implementing Plans) การสังเกตอย่างเป็นระบบ (Observing) การสะท้อนผลที่เกิดจากการดำเนินการตามแผน (Reflecting) และการวางแผนใหม่ (Re-Planning) หรือ เริ่มวงจรใหม่อีกครั้ง ซึ่งเคมมิส และแมคทากกาท (Kemmis & McTaggart, (1988), p. 11 อ้างถึงในวีระยุทธ์ ชาตะกาญจน์, 2558 น. 31) ก็ได้ทำอธิบายกิจกรรมกระบวนการการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการไปในลักษณะเดียวกัน ไว้ 4 ขั้นตอนหลัก คือ

1. การวางแผนเพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (Planning)
2. ลงมือปฏิบัติการตามแผน (Action)
3. สังเกตการณ์ (Observation) และ
4. สะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflection) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และปรับปรุงแผนการปฏิบัติงาน (Re-planning) โดยดำเนินการเช่นนี้ต่อไปเรื่อย ๆ รายละเอียดตามภาพประกอบ 7

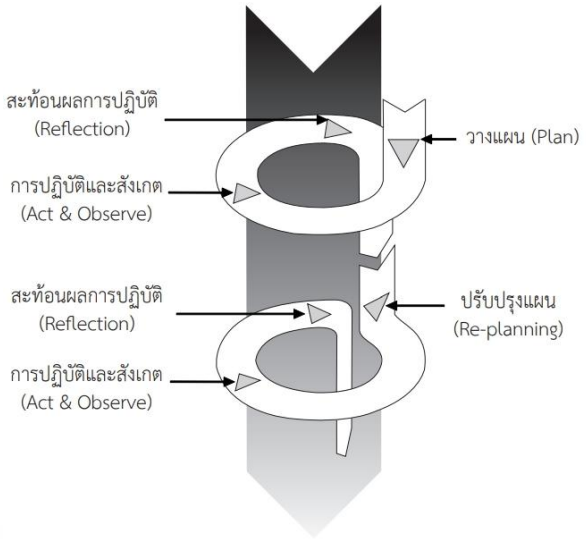

ภาพประกอบ 7 วงจรของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart

ที่มา: จาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการ Action Research โดย วีระยุทธ์ ชาตะกาญจน. สงวนลิขสิทธิ์ 2558 โดย *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี. 2(1). น. 40.*

นอกจากนี้ เคมมิส และแมคทากกาท (Kemmis & McTaggart, 1998) ยังได้ระบุว่า PAR เป็นสร้างชุมชนที่วิพากษ์ตนเองของผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วม และร่วมมือในกระบวนการวางแผนการวิจัย การดำเนินการ การสังเกต และการสะท้อน มีเป้าหมายเพื่อสร้างชุมชน ของผู้คนที่มุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ การกระทำ และผลลัพธ์ และเพื่อปลดปล่อยตนเองจากข้อจำกัดทางสถาบันและส่วนบุคคลที่จำกัดอำนาจในการดำเนินชีวิตตามค่านิยมสังคมที่ถูกต้องและเลือกด้วยความเสรี

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมา ผู้วิจัยเห็นว่าการพิจารณาการมีส่วนร่วมตามข้อเสนอของ Dinbabo เป็นแนวคิดหนึ่งที่น่าสนใจในการใช้พิจารณา และทำความเข้าใจการนำกระบวนการการมีส่วนร่วมไปใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะชุมชนชนบท ซึ่งภายใต้การวิจัยนี้หากใช้ตัวแบบของการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) และ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาก็อาจจะทำให้เข้าใจถึงกระบวนการ ขั้นตอนการพัฒนาชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

รูปแบบการประเมินการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน

โซมอร์โรเดียน กิล ซามาฮา และอามาด Zomorrodian, Gill, Samaha & Ahmad (2013, pp. 314–321) อธิบายว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชนสมัยใหม่ (ช่วงหลังศตวรรษที่ 20) นักพัฒนาได้หันกลับมาให้ความสนใจกับคนในสังคมและการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง และการพัฒนาชุมชนในระยะที่ผ่านมาแทบจะไม่สามารถหารูปแบบการพัฒนาชุมชนใด ที่ไม่ให้ความสำคัญกับบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในความเป็นจริงระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวถูกยึดโยงอยู่บนฐานทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) และทฤษฎีการเสริมอำนาจ (Empowerment) ของสมาชิกในสังคม

ภายใต้ทิศทางการพัฒนาชุมชนดังกล่าว อาเมียร์ และคณะ Amir, et al. (2013) จึงได้รวบรวมและนำเสนอรูปแบบ (Model) การประเมินการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนที่รวมถึงข้อจำกัดของการประเมินการมีส่วนร่วม ผ่านการนำเสนอในบทความวิชาการเรื่อง *"Quantitative Models for Participation Evaluation in Community Development: A Theoretical Review"* ไว้อย่างน่าสนใจ โดยอธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นรากฐานของกระบวนการประชาธิปไตย (Democratic Process) และประชาธิปไตยที่มีคุณภาพสูงก็จำเป็นต้องพึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง ในมิติของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) เราจะเห็นว่ามีความพยายามที่จะมอบอำนาจทางการเมืองบางอย่างให้แก่ประชาชน ร่วมกระทำร่วมกันออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างกลุ่มและบุคคล ผ่านการสรรหาตัวแทนซึ่งถือเป็นการสะท้อนการมีส่วนร่วมของประชาชนรูปแบบหนึ่ง

โดยอาร์นสเตียน Arnstein (1969) ได้ทำการนำเสนอโมเดล/รูปแบบการประเมินเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมตามความเข้าใจและประสบการณ์การทำงานของเขาในพื้นที่เมืองในสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1960 ซึ่งในสาระสำคัญมุ่งอธิบายถึงการทำงานของคณะกรรมการท้องถิ่น องค์การอาสาสมัครและองค์กรในระดับท้องถิ่น Arnstein อธิบายให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญบางอย่างของการมีส่วนร่วมและการไม่มีส่วนร่วมของประชาชน ในแต่ละระดับรายละเอียดดังปรากฏในภาพประกอบ 8

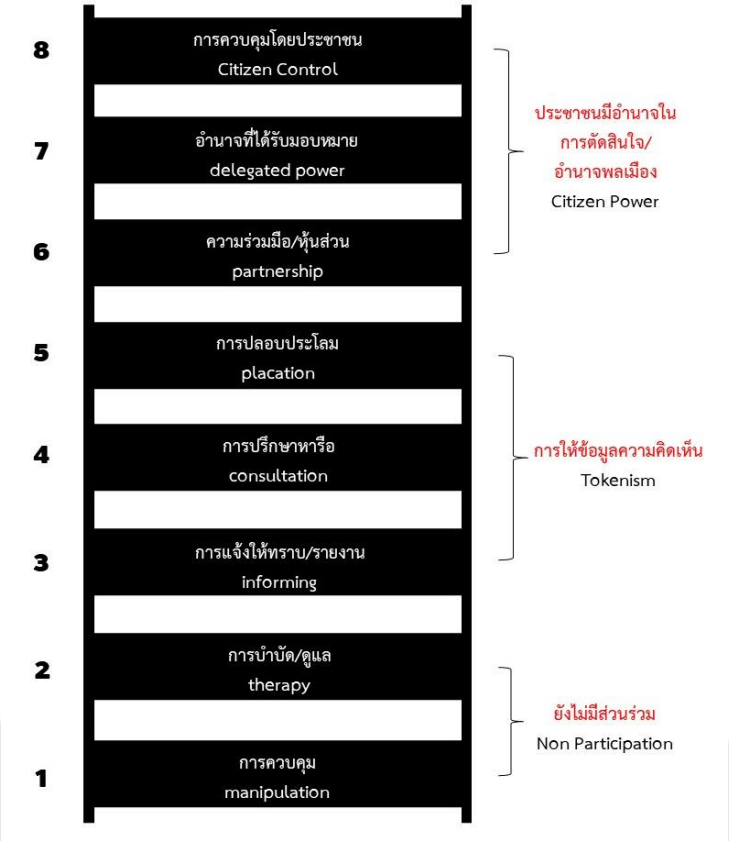

ภาพประกอบ 8 บันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ที่มา: Arnstein's. (1969). *Ladder of Citizen Participation*. By Quantitative Models for Participation Evaluation in Community Development: A Theoretical Review. by Amir Hossein Zomorrodian, Sarjit S. Gill, Asnarulkhadi Abu Samaha, & Nobaya Ahmad. (2013). By *World Applied Sciences Journal, 25(2), p. 315.*

จากภาพประกอบบันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน ระดับต่ำสุดของการมีส่วนร่วม คือ การควบคุม(Manipulation) และการบำบัด/ดูแล (Therapy) ซึ่งสองระดับนี้สะท้อนถึงระดับการไม่มีส่วนร่วม จุดมุ่งหมาย จริงของการควบคุม และการบำบัด/ดูแลไม่ใช่เพื่อทำให้ผู้คนมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือร่วมปฏิบัติแต่เป็นการให้ผู้มีอำนาจมีโอกาสศึกษาหรือส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งถือว่าอยู่ในขั้นยังไม่มีส่วนร่วม (Non Participation)

ส่วนระดับที่สามและระดับที่สี่ คือ การแจ้งให้ทราบ/รายงาน (Informing) และการปรึกษาหารือ (Consultation) เป็นการเพิ่มระดับการมีส่วนร่วมให้กลายเป็น การให้ข้อมูลความคิดเห็น (Tokenism) โดยอนุญาตให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบข้อมูลและร่วมแสดงความคิดเห็นในชุมชนหรือพื้นที่ของตน ในกรณีที่สมาชิกในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลจากผู้มีอำนาจ ถือเป็นการมีส่วนรวมในทุกระดับของการมีส่วนร่วม ประชาชนอาจจะได้รับรู้ข้อมูลจากผู้มีอำนาจ และเป็นผู้ให้ข้อมูลในขณะเดียวกัน แต่ในเงื่อนไขนี้ก็ไม่ได้ยืนยันว่าความคิดเห็นของสมาชิกในชุมชนจะได้รับการตอบสนองจากผู้มีอำนาจ

ส่วนระดับที่ห้า คือ การปลอบประโลม (Placation) ซึ่งเป็นเพียงการที่ผู้มีอำนาจเปิดโอกาสหรืออนุญาตให้สมาชิกของชุมชนได้มีบทบาทในการให้คำแนะนำเท่านั้น ทั้งนี้ ผู้มีอำนาจเปิดยังคงควบคุมการตัดสินใจอยู่

ระดับบนสุดของขั้นบันได คือ อำนาจของประชาชน โดยเฉพาะอำนาจในการตัดสินใจที่เพิ่มขึ้นอย่างมีนัย ซึ่งอยู่ในขั้นความร่วมมือ/หุ้นส่วน (Partnership) สมาชิกของชุมชนได้รับอำนาจในการโต้เถียงและมีส่วนร่วมในการเจรจากับผู้มีอำนาจ และในขั้นสูงสุดคืออำนาจที่ได้รับมอบหมาย (Delegated Power) และการควบคุมโดยพลเมือง (Citizen Control) สมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือได้รับอำนาจการบริหารแบบเต็มรูปแบบ

เป็นที่น่าสนใจว่าการพิจารณาการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่ อาร์นสไตน์ Arnstein ได้เสนอไว้ซึ่ง พบว่าในระดับการมีส่วนร่วมในช่วงต้นสมาชิกของชุมชนจะถูกการควบคุม และถูกปรอบประโลมให้ยอมรับในการดำเนินงาน/กิจกรรมของผู้มีอำนาจเท่านั้น หรือกล่าวอีกนัยคือสมาชิกของชุมชนถูกจำกัดการมีส่วนร่วมจากผู้มีอำนาจหรือจากอิทธิพลทางการเมืองและสังคมของพวกเขา แต่เมื่อผู้มีอำนาจได้เปิดโอกาสให้สมาชิกของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม หรือเป็นหุ้นส่วนในกิจกรรมผ่านการให้อำนาจหรือมอบหมายหน้าที่ให้บรรดาสมาชิกของชุมชน ก็จะทำให้สมาชิกของชุมชนส่วนใหญ่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และได้รับอำนาจการบริหารแบบเต็มรูปแบบ ซึ่งถือได้ว่าประชาชนมีอำนาจในการตัดสินใจ/อำนาจพลเมือง (Citizen Power)ในการดำเนินกิจกรรมภายในชุมชนของตนเอง

ส่วน โคเฮน และ อัปฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 213-216) ได้พยายามอธิบายถึงความชัดเจน และความท้าทายของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทไว้ในงาน เขียนเรื่อง *“Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity”* ไว้อย่างน่าสนใจเช่นกันว่า หากจะทำการพิจารณาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ต้องยอมว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนา และภาครัฐบาลควรนำการมีส่วนร่วมของประชาชน มาใช้

เป็นเครื่องมือพื้นฐานในการพัฒนาประเทศและควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างทั่วถึง โคเฮน และ อัปฮอฟ พยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท และความจำเป็นในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับมิติและบริบทที่เกี่ยวข้องเพื่อเพิ่มประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนา และยังมองว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเป็นการให้ความสำคัญของการใช้ทรัพยากรมนุษย์ทั้งหมดในกระบวนการพัฒนา และเป็นการกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาให้กับประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวางแผนและการดำเนินการโครงการ และการกระจายผลประโยชน์ของการพัฒนาให้แก่ประชาชน เป็นการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนและรวมทุกภาคส่วนของสังคม

โคเฮน และ อัปฮอฟ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า หากจะทำการประเมินการมีส่วนร่วมให้ชัดเจนขึ้นควรเริ่มต้นด้วยการพิจารณาโครงสร้างที่แตกต่างและยืดหยุ่นเพื่อวิเคราะห์ชุมชนชนบทโดยทั่วไป รวมถึงกลุ่มที่มีความสำคัญ โดยเริ่มด้วยการจำแนกลักษณะเฉพาะของผู้เข้าร่วมกิจกรรม/โครงการ อย่างน้อย 4 ประเภท ประกอบด้วย (Cohen & Uphoff, 1980, pp. 218-220)

(1) ชาวบ้านในท้องถิ่น

(2) ผู้นำในท้องถิ่น

(3) เจ้าหน้าที่รัฐ

(4) บุคคลต่างชาติ

แต่ละกลุ่มสามารถแบ่งออกเป็นอีกหลายกลุ่มได้ นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกตามลักษณะพื้นฐานที่สำคัญหลายอย่างที่จำเป็นสำหรับการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของบุคคล

สองกลุ่มแรก ((1),(2)) คือ ผู้ที่มีรากฐานในท้องถิ่น ในขณะที่สองกลุ่มหลัง ((3),(4)) เป็นคนนอกในระดับต่างๆ ชาวบ้านในท้องถิ่นเป็นกลุ่มที่รวมถึงกลุ่มใหญ่และหลากหลายที่ประกอบด้วยเกษตรกร ที่พึ่งพาตัวเองได้ ผู้เช่าที่ดินของเจ้าของที่ดิน กรรมกรทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ ช่างฝีมือ ฯลฯ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่โดยปกติเป็นเป้าหมายของโครงการพัฒนาชนบท ผู้นำในท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในพื้นที่ที่พวกเขาทำงานมานาน โดยทั่วไปพวกเขาคือคนที่ถือเป็นชนชั้นสูงในท้องถิ่น เช่น เจ้าของที่ดิน พ่อค้า เป็นต้น

การนิยาม คุณลักษณะของผู้นำในท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ โดยพื้นฐานแล้วมี 3 ประเภท ประกอบด้วย

1) ผู้นำแบบไม่เป็นทางการ เช่น หัวหน้าวงศ์ตระกูล บุคคลทางศาสนา มืออาชีพที่มีอิทธิพลและผู้ทรงเกียรติในท้องถิ่น

2) หัวหน้าองค์กรที่ได้รับเลือกหรือแต่งตั้งสำหรับองค์กรแบบเป็นทางการ เช่น ประธานสหกรณ์ ประธานสมาคมอาสาสมัคร หรือผู้นำสหภาพแรงงานในท้องถิ่น หรือ

3) ผู้ถือตำแหน่งในท้องถิ่น เช่น หัวหน้าหมู่บ้าน ผู้อาวุโส นายกเทศมนตรี หรือเจ้าหน้าที่เก็บภาษี บางครั้งความเป็นเจ้าของตำแหน่งที่มีข้อกำหนดในการรักษาผลประโยชน์ของรัฐทำให้ยากที่จะแยกผู้นำในท้องถิ่นออกจากเจ้าหน้าที่รัฐ

เจ้าหน้าที่รัฐถูกมอบหมายให้ทำงานในพื้นที่เป็นเวลาหนึ่งช่วงเวลา แม้ว่าพวกเขาจะมาจากพื้นที่อื่นของท้องถิ่น อาชีพของพวกเขายังคงอยู่กับระบบราชการส่วนกลาง และอนาคตของพวกเขาไม่ได้ถูกกำหนดโดยสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ พวกเขาจึงอาจถูกย้ายตำแหน่ง คนเหล่านี้มักจะมีการศึกษาและสถานะทางสังคมที่สูงกว่าคนในท้องถิ่น การดูระดับการมีส่วนร่วมของคนเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการประเมินบทบาทที่พวกเขาอาจมีส่วนในการส่งเสริม ควบคุม หรือขัดขวางกิจกรรมโครงการ

และประเมินควรพิจารณาถึงบุคคลต่างชาติ แม้ว่าบ่อยครั้งอาจไม่สำคัญ แต่บางครั้งพวกเขาอาจมีบทบาทสำคัญในการมีส่วนร่วม รวมถึงพนักงานผู้ให้ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หัวหน้าองค์กรอาสาสมัครเอกชน บุคลากรภารกิจ ผู้อพยพ หรือผู้ย้ายถิ่นฐานที่อาศัยและทำงานในระดับท้องถิ่น

ลักษณะภูมิหลังของสมาชิกในชุมชน มีความสัมพันธ์กับประเภทของการมีส่วนร่วม นักวิเคราะห์ต้องตัดสินใจว่าลักษณะใดที่สำคัญที่สุดในกรณีที่ทำการประเมิน ซึ่งลักษณะภูมหลังสำคัญที่ (Cohen & Uphoff) แนะนำให้ใช้เป็นสิ่งที่ต้องพิจารณา 7 ด้าน ประกอบด้วย

1) อายุและเพศ โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างชายและหญิง

2) สถานะครอบครัว

3) ระดับการศึกษา

4) การแบ่งแยกทางสังคม (หากเกี่ยวข้องกับ เชื้อชาติ ศาสนา วรรณะ ภาษา หรือภูมิภาคต้นกำเนิด)

5) อาชีพ

6) ระดับรายได้และแหล่งที่มา

7) ระยะเวลาการอยู่อาศัย และระยะห่างจากโครงการ บริการ

ในขณะที่ โซมอร์โรเดียน กิล ซามาฮา และอามาด Zomorrodian, Gill, Samaha & Ahmad (2013, p.318-319) ได้สรุปแบบจำลองพื้นฐานสำหรับการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท ของ Norman Uphoff และให้ความเห็นว่า การประเมินการมีส่วนร่วม

สามารถ ประเมินผ่านกิจกรรมสามประเภทหลักซึ่ง *ประเภทแรก* เกิดขึ้นเมื่อมีกระบวนการทบทวนอย่างเป็นทางการ *ประเภทที่สอง* มักจะเกิดขึ้นผ่านกิจกรรมทางการเมือง เมื่อนักการเมืองท้องถิ่นอธิบายถึงรายละเอียดของโครงการรวมถึงระบุข้อดีและข้อเสียของโครงการ *และกิจกรรมที่สาม* คือการมีผลต่อทัศนคติของสาธารณชน ด้วยความหวังว่าสิ่งนี้จะมีผลต่อและเพิ่มประสิทธิภาพของโครงการ นอกจากนี้ Zomorrodian, Gill, Samaha & Ahmad ยังทำการสรุปกรอบพื้นฐานสำหรับการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ Uphoff ได้ดังภาพประกอบ 9

ภาพประกอบ 9 กรอบพื้นฐานสำหรับการอธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท

ที่ ม า : Quantitative Models for Participation Evaluation in Community Development: A Theoretical Review. by Amir Hossein Zomorrodian, Sarjit S. Gill, Asnarulkhadi Abu Samaha, & Nobaya Ahmad. (2013). By World *Applied Sciences Journal, 25(2), p. 319.*

ในการเลือกใช้โมเดลการมีส่วนร่วมประเมินโครงการพัฒนาขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย การเลือกใช้โมเดลเพียงเพราะมันดูน่าสนใจหรือนวัตกรรมสำหรับการประเมินอาจทำให้เกิดความไม่ระมัดระวังและข้อผิดพลาดระหว่างการวิจัย จากมุมมอง Zomorrodian, Gill, Samaha & Ahmad เห็นว่า นอกเหนือจากระบบทฤษฎีที่นักวิจัยเลือกใช้สำหรับการศึกษาแล้ว สิ่งที่สำคัญมากคือชุมชนที่ผู้ประเมินกำลังจะศึกษาควรมีลักษณะที่เหมือนกับชุมชนที่โมเดลเฉพาะนั้นได้รับการพัฒนา และนำไปใช้ประสบความสำเร็จในครั้งแรก ซึ่งโมเดลของ Arnstein เป็นตัวอย่างที่แทนทฤษฎีของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม และถูกพัฒนาขึ้นในชุมชนเมือง ยังขาดตัวอย่างหรือข้อมูลประกอบที่สามารถใช้เป็นแนวทางในในการประเมินพื้นที่ชนบท การใช้โมเดลของ “Arnstein's ladder” หรือ บันไดของ Arnstein จึงไม่เหมาะกับการใช้กับชุมชนชนบท

ส่วนโมเดลของ Uphoff นอกจากที่จะมุ่งพยายามอธิบาย “ประเภทของการมีส่วนร่วม” แล้ว ยังสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะหลักของผู้ที่มีส่วนร่วม เช่น ที่อาศัย อาชีพ สถานะทางสังคม การศึกษา รายได้ สถานะทางการสมรส เพศ อายุ ฯลฯ เป็นสำคัญ ซึ่งโมเดลของ Uphoff ถูกสร้างขึ้นเฉพาะเพื่อพื้นที่ชนบท และมีข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชนบทจำนวนมาก ซึ่งก็ไม่เหมาะสมสำหรับการใช้อธิบายพื้นที่เมืองเช่นกัน ดังนั้น Zomorrodian, Gill, Samaha & Ahmad จึงเห็นว่าหากจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยกับการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ชนบทควรใช้ ส่วนโมเดลของ Uphoff น่าจะมีประสิทธิภาพที่สุด แต่หากต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนในพื้นที่เมือง ควรใช้โมเดลของ Uphoff ที่ให้ความสนใจว่า "ใครที่มีส่วนร่วม" รวมกับโมเดลของ Arnstein การประเมินการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนค่อนข้างเป็นที่แน่ชัดว่า วิธีการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมมีประโยชน์ ในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในระดับรากหญ้าหรือชุมชนชนบทในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการเลือกหน่วยวิเคราะห์คือ ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นชุมชนชนบทที่มีการพัฒนาชุมชนค่อนข้างประสบความสำเร็จ โดยมีความสนใจที่จะนำแนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ซึ่งเกิดจากพื้นฐานของการมีส่วนร่วม (Participation) เพื่ออธิบายถึงกระบวนการการพัฒนาอันจะนำมาซึ่งการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทของสังคมชนบทไทยต่อไป

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่น

การพัฒนาท้องถิ่น (Local Development) ในช่วงหลังปี ค.ศ. 2020 เป็นต้นมา เป็นช่วงเวลาที่เกิดการเปลี่ยนผ่านเชิงแนวคิดอย่างสำคัญ กล่าวคือ แนวโน้มการพัฒนาจากเดิมที่ภาครัฐเป็นผู้นำ (State-led Development) ได้ปรับตัวไปสู่แนวคิดพื้นที่เป็นฐาน และ ชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Place-based และ Community-Centered Development) มากขึ้น อันเป็นผลจากกระบวนการกระจายอำนาจทางการปกครอง การเสริมสร้างพลังทางสังคมของชุมชน และการเผชิญกับวิกฤตโควิด-19 ซึ่งเปิดให้เห็นข้อจำกัดของการพัฒนาที่กำหนดจากส่วนกลาง (OECD, 2020; UNDP, 2021)

แนวโน้มดังกล่าวเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) และ การพัฒนาที่ชุมชนเป็นเจ้าของ (Community Owned Development) ซึ่งเป็นกรอบคิดหลักของการวิจัย ครั้งนี้ โดยเฉพาะในกรณีการพัฒนาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

2.5.1 ความหมายและวิวัฒนาการแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นในทศวรรษใหม่

หลังปี ค.ศ. 2020 แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นถูกตีความใหม่ให้ครอบคลุมมิติทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมในระดับพื้นที่มากยิ่งขึ้น จากเดิมที่เน้นบทบาทของรัฐในฐานะผู้จัดสรรทรัพยากรและผู้ให้บริการสาธารณะ ไปสู่การมองว่าชุมชนและท้องถิ่นเป็นตัวแสดงหลัก (Key Actors) ของการพัฒนา โดยมีลักษณะสำคัญ (OECD, 2020; UNDP, 2021) ดังนี้

1) ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา (Community Led Decision Making)

2) ใช้ทุนทางสังคมและทุนชุมชนเป็นฐาน (Social and Community Capital)

3) มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะพื้นที่ (Place-based Solutions)

4) เน้นการมีส่วนร่วมเชิงคุณภาพ (Meaningful Participation) มากกว่าการมีส่วนร่วมเชิงพิธีกรรม

5) ให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นและความสามารถฟื้นตัวของชุมชน (Local Resilience) หลังวิกฤต

ดังนั้น การพัฒนาท้องถิ่นในทศวรรษใหม่จึงไม่ใช่เพียงการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหรือให้บริการสาธารณะ หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคม การเมืองที่ชุมชนมีบทบาทในทุกขั้นตอน ทั้งการกำหนดปัญหา วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินการ และติดตามประเมินผล

2.5.2 แนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นบนฐานพื้นที่

OECD (2020) ยืนยันว่าการฟื้นฟูและพัฒนาท้องถิ่นหลังโควิด-19 ต้องยึดบริบท อัตลักษณ์ และทุนของพื้นที่เป็นสำคัญ โดยไม่ใช้สูตรสำเร็จเดียวกันทุกพื้นที่ (One Size Fits All) แต่ต้องออกแบบนโยบายและโครงการในลักษณะ Tailor Made ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่นั้น ๆ (OECD, 2020, p. 14)

หลักการสำคัญของแนวคิด place-based development ได้แก่

1) การวิเคราะห์ทุนและปัญหาของพื้นที่ในระดับตำบลและชุมชน

2) การใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่และข้อมูลครัวเรือนเป็นฐานการวางแผน

3) การเชื่อมโยงบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม และชุมชน

4) การพัฒนาที่ให้ชุมชนมีสิทธิร่วมออกแบบและกำกับทิศทาง

ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวโน้มการพัฒนาท้องถิ่นในประเทศไทย ที่เน้นการพัฒนาบนฐานพื้นที่ และสนับสนุนให้ท้องถิ่นเป็นผู้จัดการพื้นที่ (area-based manager) ตามข้อเสนอของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สภาพัฒน์ฯ, 2564, น. 45)

2.5.3 ความยืดหยุ่นของชุมชนและการบริหารจัดการท้องถิ่น

UNDP (2021) และหน่วยงานด้านการลดความเสี่ยงภัยพิบัติของสหประชาชาติ (UNDRR, 2022) ให้ความสำคัญกับความยืดหยุ่นของชุมชน (Community Resilience) ในฐานะเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นยุคใหม่ โดยเน้นว่าชุมชนต้องมีความสามารถในการ

- ปรับตัวต่อวิกฤตและการเปลี่ยนแปลงอย่างทันท่วงที
- ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ
- ร่วมกันกำหนดทางเลือกและทางออกของปัญหา

UNDP (2021) พบว่า พื้นที่ที่มีระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนสูง มีความสามารถในการฟื้นตัวจากวิกฤตเพิ่มขึ้นมากกว่าร้อยละ 30 เมื่อเทียบกับพื้นที่ที่มีการมีส่วนร่วมต่ำ (UNDP, 2021, pp. 22–23) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมเชิงลึกมีความสัมพันธ์โดยตรงกับคุณภาพของการพัฒนาท้องถิ่นและการฟื้นตัวของชุมชน

2.5.4 การพัฒนาท้องถิ่นบนฐานการมีส่วนร่วม

UN-Habitat (2023) ยืนยันว่าการวางแผนและการพัฒนาท้องถิ่นที่มีประสิทธิภาพในศตวรรษที่ 21 ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะมีอำนาจร่วมตัดสินใจ (Co-Decision) แทนการมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์หรือเพียงถูกปรึกษา (Consultation) (UN-Habitat, 2023, pp. 17–18) องค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพ ได้แก่

1) การเปิดพื้นที่สาธารณะให้ประชาชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและถกเถียงอย่างเสมอภาค (Deliberative Space)

2) การจัดให้ประชาชนมีส่วนในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายและโครงการ (co-decision)

3) การส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลโครงการ (citizen monitoring)

4) การสร้างกลไกความโปร่งใสและตรวจสอบได้ในด้านงบประมาณและการใช้อำนาจของผู้บริหารท้องถิ่น

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนของนักวิชาการไทย เช่น นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2556) และสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2549) ซึ่งต่างเสนอให้ชุมชนทำหน้าที่เป็นเจ้าของการพัฒนา โดยเน้นบทบาทของประชาชนในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น

2.5.5 การพัฒนาท้องถิ่นบนฐานทุนทางสังคม

แนวคิดทุนทางสังคม (social capital) ของ Putnam ถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางในงานวิจัยด้านการพัฒนาท้องถิ่น โดยมองว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองและพัฒนาได้อย่างยั่งยืน คือ ระดับของ

- ความไว้วางใจ (trust)
- เครือข่ายความร่วมมือ (networks)
- บรรทัดฐานและกติกาทางสังคมร่วมกัน (shared norms)

กรมการพัฒนาชุมชน (2565) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการพัฒนาท้องถิ่นและพบว่า ชุมชนที่มีทุนทางสังคมเข้มแข็ง โดยเฉพาะเครือข่ายความร่วมมือและผู้นำแบบมีส่วนร่วม มีแนวโน้มที่จะสามารถจัดการปัญหาและขับเคลื่อนการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าชุมชนที่มีทุนทางสังคมต่ำ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565, น. 23–24) หลักคิดนี้เน้นการเสริมสร้างศักยภาพและพลังของชุมชนจากฐานทุนทางสังคมและทุนชุมชนที่มีอยู่เดิม

2.5.6 นวัตกรรมท้องถิ่นและการแก้ปัญหาโดยชุมชน

World Bank (2022) ทำการทบทวนโครงการพัฒนาโดยชุมชน (Community Driven Development: CDD) ในประเทศกำลังพัฒนาและพบว่า โครงการที่ชุมชนเป็นผู้ออกแบบและตัดสินใจด้วยตนเอง มีประสิทธิผลด้านผลลัพธ์สูงกว่าโครงการที่รัฐหรือหน่วยงานภายนอกเป็นผู้ออกแบบประมาณร้อยละ 25-40 (World Bank, 2022, p. 31) ตัวอย่างนวัตกรรมท้องถิ่นที่มักกล่าวถึง ได้แก่

- ธนาคารขยะเคลื่อนที่ (mobile waste bank)
- ระบบการจัดการขยะโดยชุมชน
- การจัดการน้ำและทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน
- การพัฒนาเศรษฐกิจฐานทรัพยากรและเศรษฐกิจชุมชน

ซึ่งกรณีดังกล่าวสะท้อนแนวโน้มสำคัญว่า นวัตกรรมที่เกิดจากประสบการณ์ตรงและทุนของชุมชนเอง มักมีความเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ และได้รับการยอมรับจากประชาชนในพื้นที่มากกว่านวัตกรรมที่นำเข้าโดยภายนอก

2.5.7 ประชาธิปไตยท้องถิ่นและการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยประชาชน

องค์การ UN Democracy Fund (UNDEF) และ Chambers (2021) ให้ความสำคัญกับแนวคิด การคืนอำนาจให้ประชาชน (Power Shifting to People) โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น โดยเสนอให้ปรับกรอบ PRA และ PAR ให้ตอบสนองต่อบริบทสังคมยุคดิจิทัล และตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมเชิงอำนาจในโครงสร้างการพัฒนา Chambers (2021) เน้นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเกิดจากพลังของคนในพื้นที่ (Community Agency) ในฐานะเจ้าของปัญหาและเจ้าของทางออก (Chambers, 2021, p. 9)

แนวคิดนี้สอดคล้องกับกรอบคิดประชาธิปไตยชุมชนในบริบทไทย ซึ่งเน้นให้ประชาชนในชุมชนมีสิทธิ เสียง และบทบาทในทุกขั้นตอนของการพัฒนา และมองผู้นำท้องถิ่นในฐานะผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) มากกว่าผู้สั่งการ

จากที่ผู้วิจัยทำการทบทวนเอกสารและวรรณกรรมร่วมสมัยด้านการพัฒนาท้องถิ่นในช่วงปี พ.ศ. 2020–2025 ที่ได้นำเสนอข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ได้ว่า ภูมิทัศน์ของการพัฒนาท้องถิ่นได้เปลี่ยนผ่านสู่กรอบคิดที่มีความซับซ้อนและหลากมิติมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ชุมชน ก้าวขึ้นมามีบทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาอย่างแท้จริง ประเด็นแรกที่สะท้อนการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวคือ แนวคิดชุมชนเป็นเจ้าของการพัฒนา (Community Ownership) ซึ่งยึดถือว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นโดยชุมชนเป็นผู้ออกแบบ ดำเนินการและประเมินผลด้วยตนเองนั้นมีแนวโน้มประสบความสำเร็จและสร้างผลลัพธ์ที่ยั่งยืนมากกว่าการพัฒนาที่ถ่ายทอดลงมาจากระดับส่วนกลาง แนวคิดนี้เน้นการยอมรับชุมชนในฐานะตัวแสดงหลัก (primary actor) ของการพัฒนา มากกว่าการเป็นเพียงผู้รับนโยบาย ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีประชาธิปไตยชุมชนและแนวคิดการเสริมพลังชุมชน (community empowerment) ที่มุ่งให้ประชาชนกำหนดอนาคตของตนเองได้ประเด็นถัดมาคือ การบูรณาการความร่วมมือแบบพหุภาคี (Multi-stakeholder Governance) ซึ่งเป็นแนวโน้มสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นยุคใหม่ โดยมองว่าการ

พัฒนาไม่สามารถเกิดขึ้นได้บนการทำงานของภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่งเพียงลำพัง แต่ต้องเกิดจากปฏิสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ภาควิชาการ และภาคเอกชน การบูรณาการดังกล่าวทำให้สามารถระดมทุนทางสังคม ทุนความรู้ และทรัพยากรเชิงพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่งผลให้กระบวนการพัฒนามีความครอบคลุมและยืดหยุ่นต่อความท้าทายที่หลากหลายของพื้นที่

อีกหนึ่งแนวโน้มที่มีนัยสำคัญเชิงโครงสร้างคือ การใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่เป็นฐานของการพัฒนา (Local Data Driven Development) ซึ่งสะท้อนความเปลี่ยนผ่านจากการวางแผนที่อาศัยความรู้ของผู้เชี่ยวชาญ ไปสู่การวางแผนที่อ้างอิงข้อมูลจริงในระดับพื้นที่ เช่น ข้อมูลครัวเรือน รายได้ สุขภาวะ และข้อมูลชุมชนในเชิงสังคม เศรษฐกิจ การใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ช่วยลดอคติในการตัดสินใจ เพิ่มความโปร่งใส และทำให้การจัดสรรทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดประสิทธิผลสูงสุด แนวคิดนี้ยังสอดคล้องกับการวิเคราะห์เชิงนโยบายสมัยใหม่ที่เน้น Evidence-based Policy และการบริหารภาครัฐเชิงข้อมูล (Data-informed Governance) นอกจากนี้ ยังพบแนวโน้มที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ การพัฒนานวัตกรรมเชิงพื้นที่ (Place Based Innovation) ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการผสมผสานระหว่างทุนทางสังคม ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรมภายในชุมชน การพัฒนาเชิงนวัตกรรมในระดับพื้นที่มักเกิดจากปัญหาเฉพาะบริบท (Context-specific Problems) ของแต่ละชุมชน จึงนำไปสู่แนวทางแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่มากกว่าแนวทางพัฒนาที่ถูกกำหนดจากส่วนกลาง ตัวอย่างเช่น นวัตกรรมด้านการจัดการขยะโดยชุมชน ระบบธนาคารขยะเคลื่อนที่ หรือรูปแบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่อาศัยอัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นทุนพัฒนา แนวคิดนี้สะท้อนว่าพื้นที่ มิได้เป็นเพียงสถานที่ตั้ง แต่เป็นแหล่งสร้างสรรค์นโยบายและความรู้ที่มีความหมายเชิงพัฒนา

ท้ายที่สุด แนวโน้มที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในช่วงหลังคือ ความยืดหยุ่นของชุมชน (Local Resilience) ซึ่งกลายเป็นแก่นกลางของการพัฒนาท้องถิ่นในยุคที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การแพร่ระบาดของโรคอุบัติใหม่ หรือการย้ายถิ่นฐาน ความยืดหยุ่นของชุมชนหมายถึงความสามารถของพื้นที่ในการรับมือ ฟื้นตัว และปรับตัวต่อเหตุการณ์คุกคามอย่างต่อเนื่อง โดยไม่สูญเสียหน้าที่ทางสังคมเศรษฐกิจที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ แนวคิดนี้ตอกย้ำว่าการพัฒนาควรมุ่งเสริมสร้างศักยภาพภายในของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเองเมื่อเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในระยะยาว

กล่าวโดยสรุป แนวโน้มทั้งห้านี้สะท้อนการพัฒนาท้องถิ่นที่ก้าวข้ามรูปแบบดั้งเดิม และมุ่งสู่การพัฒนาที่มีลักษณะ พึ่งพาตนเอง ตั้งอยู่บนฐานพื้นที่ ยึดชุมชนเป็นศูนย์กลาง บูรณาการความร่วมมือ และมีความยืดหยุ่นสูง

แนวคิดร่วมสมัยด้านการพัฒนาท้องถิ่นในช่วงปี ค.ศ. 2020-2025 ล้วนสะท้อนไปในทิศทางเดียวกันว่า การพัฒนาที่มีประสิทธิผลและยั่งยืนต้องอาศัยบทบาทนำของชุมชนในการกำหนดทิศทาง วางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล กระบวนการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับรัฐส่วนกลางอีกต่อไป แต่ย้ายฐานไปสู่การใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่ ทุนทางสังคม และศักยภาพภายในของชุมชนเป็นตัวตั้ง พร้อมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมเชิงคุณภาพที่เปิดให้ประชาชนมีอำนาจร่วมกำกับการพัฒนาอย่างแท้จริง พัฒนาการเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนที่มองว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการทางสังคมและการเมืองที่ต้องสร้างพลังต่อรองและอำนาจตัดสินใจให้ชุมชน ขณะเดียวกันงานศึกษาด้านทุนทางสังคมและนวัตกรรมชุมชน ยังชี้ว่าชุมชนที่มีความร่วมมือเข้มแข็ง และสามารถออกแบบนวัตกรรมของตนเองมักประสบความสำเร็จมากกว่าเมื่อเทียบกับชุมชนที่พึ่งพานโยบายแบบสั่งการจากบนลงล่าง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานของการเสริมสร้างอำนาจเชิงสถาบันให้ชุมชนสามารถยกระดับบทบาทจากผู้รับการพัฒนา ไปสู่ผู้กำหนดการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

2.6 กฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, 2550 และ 2560 ได้มีการกำหนดแนวทางการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สำหรับพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นหน่วยในการศึกษาครั้งนี้ คือ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมพทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นผลจากการนำเอาแนวที่ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนซึ่งสารระสำคัญของรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ อำนาจในการจัดการตนเองภายใต้เป้าหมายของการการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมมีรายละเอียด ดังนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ถือเป็นหมุดหมายสำคัญที่วางรากฐานการกระจายอำนาจอย่างจริงจัง โดยกำหนดให้รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นมีความเป็นอิสระในการกำหนดนโยบาย การบริหาร และการเงิน (มาตรา 78, 283, 284) นอกจากนี้ ยังให้สิทธิชุมชนในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรธรรมชาติ (มาตรา 46, 56) (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)ในปี พ.ศ. 2542 เพื่อให้การกระจายอำนาจเป็นไปตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้ รัฐบาลจึงให้มีการตรากฎหมายพระราชบัญญัติกำหนด

แผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ขึ้นโดยสาระสำคัญมีการกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง และมีอำนาจในการบริหารบริการสาธารณะ เช่น การศึกษา การสาธารณสุข การระบายน้ำ ฯลฯ รวมถึงตั้งเป้าหมายการถ่ายโอนงบประมาณให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็น ไม่น้อยกว่าร้อยละ 25 ของรายได้สุทธิของรัฐบาล ทั้งนี้ เพื่อเป็นการมอบอำนาจให้องค์กรปกครองท้องถิ่นสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นได้เองอย่างเป็นทางการ และสนับสนุนโครงสร้างการคลังท้องถิ่นเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้มากขึ้นกว่าในอดีต (พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542)

สำหรับ**รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550** ถือเป็นการต่อยอดเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 โดยเน้นย้ำการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น (มาตรา 87) และส่งเสริมบทบาทของท้องถิ่นในการจัดทำบริการสาธารณะอย่างมีอิสระ (มาตรา 78, 281) (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2550) หลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 แล้ว รัฐบาลได้ทำการตรากฎหมายพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551ขึ้น ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้กำหนดให้ชุมชนในระดับหมู่บ้านและตำบล สามารถจัดตั้ง "สภาองค์กรชุมชนตำบล" ได้โดยสภาองค์กรชุมชนมีอำนาจหน้าที่ เช่น เสนอปัญหาและแนวทางพัฒนาต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จัดเวทีปรึกษาหารือเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม ทรัพยากร และการพึ่งตนเอง ซึ่งถือเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีช่องทางอย่างเป็นทางการในการมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาท้องถิ่น เป็นการส่งเสริมการบริหารจัดการท้องถิ่นโดยประชาชนอย่างแท้จริง ผ่านกลไกสภาองค์กรชุมชน (พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551)

ส่วน**รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560** ได้มีข้อกำหนดให้เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในทุกระดับ ตั้งแต่การอนุรักษ์ทรัพยากร ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ (มาตรา 57, 58, 65, 78) ซึ่งถือเป็นการขยายขอบเขตอำนาจของชุมชนในการกำหนดอนาคตของตนเองอย่างเป็นรูปธรรม (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560)

กล่าวได้ว่า กฎหมายแต่ละฉบับที่ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนภายใต้การวิจัยนี้ พบว่าแต่ละฉบับมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องในนิมิตของการกระจายอำนาจให้กับประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการเน้นการวางรากฐานการกระจายอำนาจ เสริมบทบาทการมีส่วนร่วม

ของประชาชน และขยายสิทธิในการมีส่วนร่วมระดับนโยบายชาติและการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของกฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยชุมชนให้ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้ทำการสรุปเปรียบเทียบได้ดังตาราง 3

ตาราง 3 แสดงพัฒนาการของกฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจและความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

ลำดับ	กฎหมาย	ปี พ.ศ.	แนวทางการส่งเสริมการกระจายอำนาจ และความเป็นประชาธิปไตยชุมชน
1	พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	2535	กำหนดสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมปกป้องสิ่งแวดล้อม เปิดทางให้ชุมชนคัดค้านหรือมีส่วนร่วมในโครงการที่กระทบสิ่งแวดล้อม
2	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	2540	วางฐานแนวคิด "สิทธิชุมชน" และ "อำนาจการจัดการตนเอง" รวมถึงการกระจายอำนาจให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
3	พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	2542	กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารบริการสาธารณะ และสนับสนุนโครงสร้างการคลังท้องถิ่นเพื่อให้พึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ตามกรอบระยะเวลา
4	พระราชบัญญัติส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคม	2546	ให้ชุมชนจัดทำกองทุนหรือสวัสดิการชุมชนเองได้
5	พระราชบัญญัติว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ	2547	เปิดสิทธิในการบริหารกองทุนและวางแนวทางพัฒนาชุมชนเอง
6	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	2550	เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในทุกระดับ ตั้งแต่การอนุรักษ์ทรัพยากร ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ไปจนถึงการมีส่วนร่วมในการจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ
7	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	2550	เน้นย้ำการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น
8	พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ	2550	มาตรา 11: กำหนดสิทธิชุมชนในการจัดการสุขภาพ
9	พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน	2551	สร้างกลไกประชาชนในรูปแบบ "สภาองค์กรชุมชนตำบล" เป็นเครื่องมือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

ตาราง 3 (ต่อ)

ลำดับ	กฎหมาย	ปี พ.ศ.	แนวทางการส่งเสริมการกระจายอำนาจ และความเป็นประชาธิปไตยชุมชน
10	รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย	2560	**มาตรา** 42: ประชาชนมีสิทธิรวมกลุ่มจัดตั้งสมาคม องค์กร ชุมชน **มาตรา** 43: บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม รวมถึงสิทธิในการรักษา ฟื้นฟูภูมิปัญญา ท้องถิ่น **มาตรา** 76: รัฐต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นและการตรวจสอบการใช้ อำนาจรัฐ **มาตรา** 252–254: กำหนดหลักการกระจายอำนาจและ การจัดการตนเองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)
11	พระราชบัญญัติป่าชุมชน	2562	รับรองสิทธิชุมชนในการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าไม้ ร่วมกับรัฐ เปิดโอกาสให้จัดตั้ง “ป่าชุมชน” ภายใต้การมีส่วน ร่วมของคนในพื้นที่

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า พัฒนาการของกฎหมายในการกระจายอำนาจหรือเสริมอำนาจให้กับประชาชน หรือชุมชนจัดการตนเองเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป พัฒนาการทางกฎหมายดังกล่าวจะเป็นการเปลี่ยนชุมชนจาก *"ผู้รับบริการ"*เป็น *"เจ้าของกระบวนการพัฒนา"* ที่มีบทบาทเชิงรุกและจัดการตนเองได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ในตำบลหนองสาหร่ายเป็นไปตามเจตจำนงของรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะการสร้างอำนาจในการกำหนดอนาคตตนเองของประชาชนในชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับการพัฒนา การวิจัยนี้ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการยืนยันว่าการพัฒนาท้องถิ่น ที่ขับเคลื่อนด้วยประชาธิปไตยชุมชนสามารถเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้อย่างแท้จริง

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2559) ได้ศึกษาเรื่อง การฟื้นฟูค่านิยมประชาธิปไตยชุมชน: กรณีศึกษาการใช้กลไกและกระบวนการของสภาองค์กรชุมชนตำบล ผลการศึกษา พบว่า แนวทางการฟื้นฟูค่านิยมประชาธิปไตยในชุมชนโดยอาศัยกลไกและกระบวนการของสภาองค์กรชุมชน โดยพบว่า ก่อนการเข้ามาของกลไกรัฐในการปกครองท้องที่ในปี พ.ศ. 2457 และชาวบ้าน

ในชุมชนมีการใช้หลักของค่านิยมประชาธิปไตยมาเป็นฐานในการดำรงชีวิต คือ การปกครองตนเอง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ชาวบ้านอยู่กันเอง”

สำหรับการปกครองตนเองของชาวบ้านชุมชนเนินฆ้อจะเลือกผู้นำอาวุโสบนฐานคุณธรรมที่เรียกว่า “ระบบนายบ้าน” ผู้นำจึงเป็นผู้นำในการทำงานสาธารณะของชุมชนผ่านกระบวนการ “การปรึกษาหารือหรือการจับเข่าคุยกัน” และอาศัยฉันทามติของคนในชุมชนเป็นตัวตัดสินใจในการทำงานอันเป็นหลักการของอธิปไตยของปวงชน ภายหลังการเข้ามาของรัฐไทยในรูปของการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 กำนันและผู้ใหญ่บ้านของ ต.เนินฆ้อใน เป็นผู้นำที่มาจากการเลือกตั้งของชาวบ้านในรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน ผู้ที่ได้รับเลือกทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนได้เป็นอย่างดีเนื่องจากเป็นผู้นำที่ตั้งอยู่บนฐานคุณธรรม

การสร้างค่านิยมแบบประชาธิปไตยของชุมชนเนินฆ้อได้เปลี่ยนรูปแบบไป แต่ยังคงรักษาร่องรอยของเนื้อหาปรากฏมาในรูปของวัฒนธรรมชุมชนและจิตอาสา ดังนั้น การพัฒนาประชาธิปไตยของชุมชนไทย จึงควรเริ่มจากพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมของชุมชนที่ยังคงร่องรอยเนื้อหาค่านิยมแบบประชาธิปไตยอยู่มาก การพัฒนาค่านิยมประชาธิปไตยของชุมชนในปัจจุบันเป็นโอกาสที่ดีเนื่องจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 โดยสภาองค์กรชุมชนตำบลที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติดังกล่าว จะเป็นกลไกและกระบวนการที่ดีในการฟื้นฟูค่านิยมประชาธิปไตยของชุมชน สิ่งนี้เองที่จะเป็นฐานในการพัฒนาประชาธิปไตยและเสถียรภาพของสังคมไทยต่อไป

อัศว์ศิริ ลาปีอี และภาณุ ธรรมสุวรรณ (2559) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการสภาพลเมืองบนฐานประชาธิปไตยชุมชน ศึกษากรณีการจัดตั้งสภาพลเมืองตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการสภาพลเมืองตำบลควนรูมีรูปแบบการดำเนินงานด้วยกรอบการจัดการตนเอง 8 ระบบ 30 แหล่งเรียนรู้ผ่านเครือข่ายสภาพลเมืองตำบลควนรูที่เชื่อมร้อยกับการก่อรูปของการเมืองสมานฉันท์ในพื้นที่ โดยกระบวนการขับเคลื่อนแนวทางการพัฒนาสภาพลเมืองตำบลควนรูได้รับการยอมรับจากประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างมาก ซึ่งสะท้อนได้จากความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับการรับรู้ในบริบททางการเมืองของกลุ่ม/องค์กรในตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ที่ภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.23 และสอดคล้องกับความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อความสำคัญและความจำเป็นในการบริหารจัดการสภาพลเมืองตำบลควนรู ซึ่งภาพรวมอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.06 ทั้งนี้การพัฒนาศักยภาพการทำงานของสภาพลเมืองตำบลควนรู สอดคล้องกับแนวคิดประชาธิปไตยที่ประชาชนสามารถใช้อำนาจปกครองดูแลตนเองผ่านช่องทางที่กำหนดได้

อันเป็นผลจากการฝึกฝนให้มีการเรียนรู้และสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตั้งแต่ระดับฐานรากอย่างเข้มแข็ง รวมทั้งมีแนวทางพัฒนากลไกการเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการสภาพลเมืองตำบลควนรุ ภายใต้การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายที่ประกอบด้วยท้องถิ่นท้องที่และสภาองค์กรชุมชนอย่างมีดุลยภาพ ภายใต้หลักสำคัญของการยกระดับความเป็นพลเมืองของประชาชนในพื้นที่ให้เป็นกำลังสำคัญของสังคมด้วยอุดมการณ์ประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

นพพล อัคฮาด (2559) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยมุ่งทำการถอดบทเรียนกระบวนการทำงานใบชุมชนแต่ละวัฒนธรรมชุมชนชาติพันธุ์ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของวิถีประชาธิปไตยชุมชนกับวิถีวัฒนธรรมชุมชน และวิเคราะห์และอภิปรายผลที่จะนำไปสู่กาสร้างบทสรุปจากการศึกษา ในการใช้เป็นแนวทางการสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นแบบองค์รวม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การใช้เทคนิคแบบกรณีศึกษาใน 5 ชุมชนชาติพันธ์ที่มีลักษณะตามที่ต้องการศึกษา ใช้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 - 22 คน เพื่อสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และนำข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา และการวิเคราะห์วาทกรรมเปรียบเทียบจากบริบทของภาษาที่เรียบเรียงขึ้นจากข้อมูลเชิงพรรณนา และทำการตรวจสอบสามเส้าของข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องในการใช้พรรณนาในการแสดงผลในครั้งนี้

ผลการศึกษาพบว่า วิถีวัฒนธรรมชุมชนสามารถส่งเสริมให้เกิดคุณลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนชาติพันธุ์พื้นเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามที่ศึกษาได้โดย 1) ชุมชนมีการสร้างเกาะป้องกันชุมชนด้วยวิถีวัฒนธรรมชุมชน 2) ประชาธิปไตยชุมชนต้องอาศัยพื้นฐานความเป็นชุมชนเสมอ 3) ประชาธิปไตยชุมชนเป็นกระบวนการหนึ่งของวิถีวัฒนธรรมในชุมชน ซึ่งวิถีดังกล่าวทำให้เกิดพลังของชุมชนในการใช้เป็นวิธีการช่วยทำงานชุมชน หรือนำมาปรับใช้ในการจัดทำบริการสาธารณะหรือการดำเนินงานตามนโยบายภาครัฐที่เข้าไปสู่ชุมชน ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชุมชนที่สำคัญ คือ 1) ประชาธิปไตยแบบปกป้อง ได้แก่ การสร้างภูมิคุ้มกันภายในชุมชนด้วยกลไกการสร้างวัฒนธรรมชุมชน 2) ประชาธิปไตยแบบทางตรง ได้แก่ การคัดเลือกตัวแทนสมาชิกหรือคณะกรรมการของชุมชนเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะโดยมุ่งเน้นและให้ความสำคัญไปกับความเป็นผู้นำที่ต้องผ่านการพิสูจน์ตัวเองจนได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน 3) ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ชาวชุมชนได้ร่วมกันแก้ปัญหาด้วย

กระบวนการการมีส่วนร่วมจากการลงมือทำงานเองตามความสนใจและความถนัดของแต่ละคน 4) ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ได้แก่ มีการเรียกประชุมสม่ำเสมอ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบภายในชุมชน มีความโปร่งใสในการทำงานของกลุ่มในหมู่แกนนำ ซึ่งชุมชนเชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และมีระบบผู้อาวุโสเป็นที่สร้างความเชื่อถือในการกลั่นกรองประเด็นการปรึกษาหารือ มีการแบ่งการดูแลเป็นระบบย่อยทำหน้าที่ประสานงานและดำเนินการแลกเปลี่ยนการรับฟังความเห็นของสมาชิกให้เป็นไปอย่างทั่วถึง เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวได้นำไปสู่แนวทางการพัฒนาการให้บริการสาธารณะระหว่างสมาชิกชุมชนด้วยกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์หนึ่งสำหรับการสร้างความเป็นพลเมืองแบบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับชุมชนที่ใช้วิถีวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองในการพัฒนาตนเองตามที่เกิดขึ้นดังนี้ 1) สร้างความรับผิดชอบ ที่สามารถสร้างนักบริหารในชุมชนขึ้น ให้มีความรับผิดชอบต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชนในฐานะที่ตนเป็นตัวแทนของชุมชนที่มีภาระหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสมาชิกของชุมชนเดียวกันเพิ่มขึ้น 2) การสร้างพลเมืองที่มีการใส่จิตวิญญาณของชุมชนเข้าไปในการทำงานให้กับชุมชน ถือเป็นหลักการสำคัญของการสร้างพลเมืองของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และ 3) การสร้างภาคประชาสังคมในการสะท้อนความคิดและความต้องการของชุมชน ซึ่งเป็นตัวแทนที่เกิดขึ้นระหว่างภาครัฐและสมาชิกในชุมชน ในการที่จะทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์สาธารณะให้เกิดขึ้นกับทั้งสองฝ่าย ทำให้ชุมชนสามารถทำการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างหรือวิธีการทำงานชุมชนให้เหมาะสมกับบริบทชุมชนและเป็นที่น่าพึงพอใจให้แก่หน่วยงานรัฐที่เห็นความสำคัญ จนนำไปสู่การทำให้เกิดความเข้มแข็งของสังคมขนาดเล็กที่มีการใช้วัฒนธรรมชาติพันธุ์พื้นเมืองของกลุ่มตนในการดำรงอยู่ในสังคมประชาธิปไตยดังเช่นปัจจุบันอยู่ได้

นพพล อัคฮาด (2560) ทำการศึกษาเรื่อง วิถีประชาธิปไตยในบริบทวัฒนธรรมชุมชนอีสานมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายหลักการของความเป็นประชาธิปไตยในบริบทวัฒนธรรมชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยหรือภาคอีสาน ซึ่งใช้วิธีการวิเคราะห์หลักการของความเป็นประชาธิปไตย ซึ่งจำแนกเป็น 7 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) หลักการแห่งสิทธิและเสรีภาพของปัจเจกบุคคล ในชุมชนไม่มีความสำคัญเท่ากับความเป็นองค์รวมของการดำรงอยู่ในชุมชน 2) หลักการความเสมอภาค เป็นเป้าหมายสำคัญของการใช้ชีวิตในชุมชนที่ทุกคนมีความเท่าเทียมกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่เข้าใจและเห็นความสำคัญของกันและกัน 3) หลักการความยินยอมขึ้นอยู่กับความสามารถหรือบทบาทที่แสดงออกในการทำงานสาธารณะในชุมชน 4) หลักการอำนาจอธิปไตยหรือการปกครองของประชาชน เป็นวิถีวัฒนธรรมหนึ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชนก่อนที่การปกครองแบบทางการจะเข้าไปซึ่งปัจจุบันเป็นภาพซ้อนกับกลไกการปกครองของชุมชนด้วย

5) หลักการเสียงส่วนใหญ่จะใช้ตัดสินปัญหาสาธารณะที่ผู้นำชุมชนได้ใคร่ครวญไตร่ตรองดีแล้วว่าจะใช้เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดข้อยุติและไม่ทำให้ชุมชนแตกความสามัคคี 6) หลักการนโยบายสาธารณะหรือสาธารณประโยชน์ เป็นหลักการพื้นฐานที่รัฐควรสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการเพื่อสร้างคุณค่าและพัฒนาความเป็นพลเมืองในการจัดการตนเอง และ 7) หลักการแห่งเหตุผลเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติของชุมชนอยู่แล้วซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันคนในชมชนให้สร้างคุณงามความดีและประพฤติปฏิบัติตามครรลองคองธรรมร่วมกัน

ชัยวัฒน์ โยธี (2560) ได้ศึกษาเรื่อง ตัวแทนทางการเมืองในมิติวิถีประชาธิปไตยชุมชน จากการศึกษาพบว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทยมีการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยไปในหลายทิศทาง เรื่องของตัวแทนทางการเมืองก็เป็นอีกมิติหนึ่งที่สำคัญสำหรับการพัฒนาระบบการเมืองไทย บทความนี้จึงเป็นการนำเสนอถึงมิติความสำคัญของตัวแทนทางการเมืองที่สะท้อนมาจากฐานรากในชุมชนท้องถิ่น โดยการสรรหาคัดเลือกตัวแทนทางการเมืองเพื่อเข้าสู่ระบบการเมืองที่มีความชอบธรรมตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งมิติดังกล่าวนี้ผู้เขียนเรียกว่า “มิติวิถีประชาธิปไตยชุมชน” ซึ่งมิติวิถีประชาธิปไตยชุมชนนั้นจะเป็นการแสดงถึงการได้มาซึ่งตัวแทนทางการเมืองที่ถูกสร้างมาจากฐานล่างโดยประชาชน ที่เป็นการใช้กลไกและกระบวนการของการมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือประสานกิจกรรมปฏิบัติการของกลุ่มร่วมกันในชุมชนซึ่งจะส่งผลให้ได้ผู้นำตัวแทนที่มีคุณภาพและมีศักยภาพพร้อมที่จะทำงาน เพื่อกิจการสาธารณะและสนองต่อหลักการประชาธิปไตย

พระมหาวิรุธ วิโรจโน และชนาธิป ศรีโท (2560) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาประชาธิปไตยโดยใช้แนวคิดและกระบวนการประชาคมโดยบูรณาการกับแนวคิดระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน จากการวิจัยพบว่า บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตยโดยใช้แนวคิดและกระบวนการประชาคม โดยบูรณาการกับแนวคิดระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดประชาคมและแนวคิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือทั้งสองอย่างนี้จักเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากความร่วมระหว่างภาครัฐกับประชาชนเจ้าของประเทศ เนื่องจากต่างฝ่ายต่างมีความเกื้อกูลต่อกัน ประชาชนเป็นเสียงสะท้อนปัญหา ภาครัฐเป็นผู้นำปัญหาไปวิเคราะห์และหาทางแก้ไขปัญหา โดยที่ภาครัฐมีอำนาจ กฎหมาย งบประมาณ บุคลากรภาครัฐ เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหา ส่วนประชาชนผู้รับผลประโยชน์หรือผลกระทบนั้นเป็นผู้ประเมินผลงานของภาครัฐว่าคุ้มค่ากับทรัพยากรของประเทศที่เสียไปกับการทำงานของภาครัฐหรือไม่ ผลงานการแก้ไขปัญหาประเทศของภาครัฐเท่านั้น จะเป็นเครื่องพิสูจน์ต่อสายตาประชาชน

สกฤติ อิสริยานนท์, ชัยณรงค์ เครือนวน และเมทินา อิสริยานนท์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนชนบทของไทย: ศึกษาชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำบางปะกง ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นประชาธิปไตยที่ถูกวัดในมิติวัฒนธรรมทางการเมือง มิติการจัดโครงสร้างทางสังคม และมิติโครงสร้างทางการเมืองนั้น โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นประชาธิปไตย ประกอบด้วย ปัจจัยด้านอาชีพ แหล่งรายได้ และการติดตามข่าวสารทางการเมือง

สุวิตา มะมา และสุวิชา เป้าอารีย์ (2564) ทำการศึกษาเรื่อง “ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม: จากความขัดแย้งสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชน” การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษจตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาแนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เปลี่ยนจากความขัดแย้งมาสู่การอยู่ร่วมกันภายในชุมชนบ้านอ่าวอุดม และศึกษาถึงเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในชุมชนบ้านอ่าวอุดมจากการศึกษาพบว่า แนวทางของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เกิดขึ้นในชุมชน ในช่วงแรกเป็นการเริ่มปรับเปลี่ยนวิธีจัดการกับปัญหา สร้างเครื่องมือเพื่อให้เกิดการพูดคุยและรับฟังกันโดยรูปแบบการปรึกษาหารือเป็นไปในแบบเวทีอภิปรายปัญหา และช่วงหลังจากการเกิดขึ้นของธรรมนูญชุมชนบ้านอ่าวอุดม มีการจัดตั้งกลุ่มคณะกรรมการเพื่อทำงานติดตามและตรวจสอบการทำงานของท่าเรือ สร้างพื้นที่ในการพูดคุยเป็นประจำทุกเดือน รูปแบบของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในช่วงที่ 2 เป็นไปในรูปแบบวงเสวนาปัญหาชุมชน และผลการศึกษาพบว่าเงื่อนไข คือ ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาที่ในที่สุดนำไปสู่กระบวนการพูดคุยและแก้ปัญหาร่วมกันการมีเครื่องมือที่ดีและมีเป้าหมายร่วมกัน โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง ความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำ Time - space สร้าง Trust ลักษณะทางกายภาพของชุมชน ท่าทีของบริษัท และการเปิดท่าเรือให้ชุมชนเข้าไปตรวจสอบและเครือข่ายภายนอกมีผลต่อการเกิดขึ้นของประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ

วรทิพย์ มีมาก (2566) ทำการวิจัยเรื่อง “ความเป็นพลเมืองกับประชาธิปไตยชุมชน: การวิเคราะห์ปัจจัยและความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล” โดยมีวัตถุประสงค์ของงานวิจัย คือเพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงยืนยันของความเป็นพลเมืองและประชาธิปไตยชุมชนและอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างความเป็นพลเมืองกับประชาธิปไตยชุมชน โดยศึกษาจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านใน 76 จังหวัดของประเทศไทย ไม่รวมกรุงเทพมหานคร การสุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน จำแนกออกเป็นภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ โดยจะเลือกบุคคลที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาเป็นกลุ่มตัวอย่างสำหรับการศึกษา รวมตัวอย่างทั้งหมดเท่ากับ

8,800 คน ข้อมูลเก็บรวบรวมโดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการทดสอบความเชื่อถือได้ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ปัจจัยเชิงยืนยัน และการวิเคราะห์ถดถอยพหุ ผลการวิจัยจากการวิเคราะห์ปัจจัยเชิงยืนยันอันดับที่ 2 พบว่า ข้อมูลเชิงประจักษ์ของความเป็นพลเมืองและประชาธิปไตยชุมชนที่เก็บรวบรวมจากกลุ่มตัวอย่างจะสอดคล้องกันกับองค์ประกอบของความเป็นพลเมืองและองค์ประกอบของประชาธิปไตยชุมชนที่ประมวลได้เชิงทฤษฎี และผลการวิจัยโดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุที่นัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.05 พบว่า ปัจจัยของความเป็นพลเมืองที่มีอิทธิพลต่อทั้งประชาธิปไตยชุมชนและองค์ประกอบของประชาธิปไตยชุมชนมากที่สุด ได้แก่ พลเมืองที่มีความรับผิดชอบในตนเอง รองลงไป ได้แก่ พลเมืองที่ใส่ใจในความยุติธรรม จิตสาธารณะ พลเมืองที่เข้าไปมีส่วนร่วมคารวะธรรม ปัญญาธรรม และนิติธรรม ตามลำดับ

ผู้วิจัยได้ทำการพิจารณาภาพรวมของงานวิจัยไทยร่วมสมัย ด้านประชาธิปไตยชุมชน พบว่า แนวโน้มทางวิชาการที่ชี้ชัดไปในทิศทางเดียวกันว่า การทำความเข้าใจประชาธิปไตยระดับฐานรากของสังคมไทยจำเป็นต้องก้าวพ้นกรอบคิดเชิงสถาบันแบบดั้งเดิม และหันไปให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรม สังคม และปฏิบัติการของชุมชนมากขึ้น งานศึกษาที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นการสำรวจรากวัฒนธรรมประชาธิปไตยในท้องถิ่น การศึกษากลไกสภาองค์กรชุมชนและสภาพลเมือง การวิเคราะห์กระบวนการประชาคม การปรึกษาหารือ ตลอดจนงานเชิงปริมาณที่ตรวจสอบองค์ประกอบความเป็นพลเมือง ล้วนชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยชุมชนเกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิม การจัดการตนเองขององค์กรชุมชน กระบวนการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย และพัฒนาการของความเป็นพลเมืองในพื้นที่ มากกว่าการผลักดันจากนโยบายรัฐส่วนกลางเพียงด้านเดียว แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนว่าการศึกษาประชาธิปไตยชุมชนในยุคปัจจุบันมุ่งทำความเข้าใจพื้นที่จริงของประชาธิปไตย ผ่านพลวัตของผู้นำ ชุมชน เครือข่าย และกระบวนการสื่อสารภายในพื้นที่ ซึ่งช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อความหลากหลายของประชาธิปไตยชุมชนไทย และศักยภาพในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นบนฐานทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วในแต่ละชุมชน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา ทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบริบทของต่างประเทศ ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาและเห็นว่าจะสามารถนำมาสนับสนุนงานวิจัยของผู้วิจัย ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยมีรายละเอียด ดังนี้

จากผลการศึกษาเชิงระบบของ (Dushkova & Ivlieva (2024) นำเสนอภาพรวมที่ลุ่มลึกเกี่ยวกับแนวโน้มและผลกระทบของโปรแกรมเสริมพลังชุมชนในหลายภูมิภาคทั่วโลก โดยชี้ให้เห็นว่ากลไกการเสริมพลังมิได้เป็นเพียงกิจกรรมสนับสนุนชุมชน หากแต่เป็นกระบวนการเชิงสังคม

การเมืองที่ส่งเสริมให้ชุมชนสามารถกำกับตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ (Self-Governance) และเพิ่มศักยภาพในการปรับตัวต่อบริบทการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยพบว่า กลไกสำคัญสามประการ คือรากฐานของการเสริมพลังชุมชน ได้แก่ 1) การเสริมสร้างความรู้และสมรรถนะ (capacity building) ซึ่งช่วยเพิ่มความสามารถของชุมชนในการวางแผน การจัดการทรัพยากร และการประเมินความเสี่ยงโดยเฉพาะภัยคุกคามด้านสิ่งแวดล้อมที่ทวีความซับซ้อนในปัจจุบัน การเรียนรู้ร่วมกันจึงกลายเป็นทุนสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาตามบริบทพื้นที่ 2) การสร้างทุนทางสังคม (social capital formation) ประกอบด้วยความร่วมมือ ความไว้วางใจ และความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมของคนในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดพลังสังคมที่สามารถผลักดันการตัดสินใจร่วม (collective decision-making) และความสามารถในการขับเคลื่อนการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฉันทามติทางสังคม 3) การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (structural transformation) ครอบคลุมโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมือง ระบบบริหาร และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ (gender equality) ที่เอื้อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม และเพิ่มพื้นที่ให้เสียงของกลุ่มชายขอบสามารถปรากฏในกระบวนการพัฒนาได้มากขึ้น

ผลลัพธ์โดยรวมของโปรแกรมเสริมพลังเหล่านี้สอดคล้องกันในหลายบริบท คือ การเพิ่มขีดความสามารถของชุมชนในการก้าวข้ามความเปราะบาง และเร่งการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมที่มีความยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกันต่อวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นภัยพิบัติทางธรรมชาติ ความผันผวนทางเศรษฐกิจ หรือความไม่มั่นคงทางสังคม ที่สำคัญ ผู้วิจัยได้เน้นย้ำว่าการออกแบบโปรแกรมเสริมพลังต้องมี ความยืดหยุ่น เคารพอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และตั้งอยู่บนฐานความรู้ของชุมชนมากกว่าการใช้โมเดลสำเร็จรูป จากภายนอก ซึ่งสะท้อนหลักคิดสำคัญในงานพัฒนาสมัยใหม่ว่าชุมชนมิได้เป็นผู้รับ แต่เป็นผู้กำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง

จากการศึกษาของ Have Yuh Say ภายใต้โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติประจำตรินิแดดและโตเบโก (UNDP Trinidad and Tobago, 2025) นำเสนอหลักฐานเชิงประจักษ์ที่มีนัยสำคัญต่อความเข้าใจพลวัตของประชาธิปไตยท้องถิ่นในสังคมร่วมสมัย โดยชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของช่องว่างทางอำนาจ (Power Asymmetry) ระหว่างรัฐส่วนกลางกับประชาชนในระดับพื้นที่ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความไว้วางใจและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา ผลการสำรวจสะท้อนว่า ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว่าการตัดสินใจด้านการพัฒนาในพื้นที่ยังคงถูกครอบงำโดยรัฐส่วนกลาง ส่งผลให้เกิดความเชื่อว่าเสียงของตนมิได้ถูกนับอย่างแท้จริงในระบบการเมืองท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของตนไม่ได้นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงที่มี

นัยสำคัญต่อวิถีชีวิตและทิศทางการพัฒนาของชุมชน ความรู้สึกไร้อำนาจนี้ จึงไม่เพียงลดทอนศักยภาพของการมีส่วนร่วม แต่ยังสั่นคลอนความชอบธรรมของรัฐในระดับฐานรากด้วย

อย่างไรก็ตาม รายงานยังเสนอแง่มุมที่เป็นบวกเกี่ยวกับทุนทางสังคมของชุมชน โดยพบว่าแม้ประชาชนจะรู้สึกไกลตัวจากรัฐ แต่ชุมชนยังคงมีทุนทางสังคมเข้มแข็ง ทั้งความร่วมมือ ความไว้วางใจกันภายใน การผูกโยงทางวัฒนธรรม และความสามารถในการฟื้นคืนจากวิกฤต (community resilience) ซึ่งล้วนเป็นฐานสำคัญของประชาธิปไตยชุมชน หากได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม

Bergh (2004) ได้นำเสนอผลการศึกษาที่เขาได้ทำการทบทวนงานวิจัยร่วมสมัยว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระจายอำนาจและประชาธิปไตย โดยเขาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการกระจายอำนาจแบบประชาธิปไตย (Democratic Decentralization) ไม่ใช่เพียงการถ่ายโอนภารกิจหรืออำนาจเชิงเทคนิคจากรัฐส่วนกลางไปยังรัฐบาลท้องถิ่น หากแต่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่มีความซับซ้อนและแฝงด้วยพลวัตของอำนาจหลายระดับ ซึ่งต้องอาศัยทั้งโครงสร้างสถาบันที่เอื้อ และความสามารถของภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

จากการสังเคราะห์ของ Bergh ประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณาเมื่อวิเคราะห์กระบวนการกระจายอำนาจ ได้แก่

1. โครงสร้างทางการเมือง ระบบเลือกตั้ง และบริบทเศรษฐกิจ การเมือง เน้นว่า การกระจายอำนาจจะประสบผลสำเร็จได้หรือไม่ ขึ้นอยู่กับสถาบันทางการเมืองที่กำกับทิศทางการตัดสินใจของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นระบบเลือกตั้ง กลไกตรวจสอบถ่วงดุล หรือการจัดสรรทรัพยากรจากส่วนกลาง

2. บทบาทของภาคประชาสังคมและศักยภาพในการมีส่วนร่วม Bergh ชี้ว่าความเข้มแข็งของประชาสังคมคือปัจจัยที่กำหนดคุณภาพของการมีส่วนร่วม หากประชาชนในพื้นที่ขาดองค์กรหรือกลไกตัวแทนที่สามารถรวมพลังและสร้างเสียงทางการเมือง การกระจายอำนาจก็อาจกลายเป็นเพียงเชิงรูปแบบมากกว่ากระบวนการประชาธิปไตยที่แท้จริง

3. ผลกระทบของแนวโน้มการมีส่วนร่วมที่ผู้บริจาคผลักดัน (Donor-Driven Participation) ทั้งนี้ Bergh เตือนว่ากระบวนการมีส่วนร่วมที่ได้รับแรงขับจากองค์กรผู้บริจาคอาจทำให้มิติเชิงการเมืองของการกระจายอำนาจถูกลดทอน เนื่องจากมุ่งเน้นกระบวนการในเชิงเทคนิคหรือโครงการมากกว่าการสร้างอำนาจต่อรองของประชาชนในระยะยาว

4. ข้อโต้แย้งต่อสมมติฐาน “การกระจายอำนาจ = การลดบทบาทรัฐ” จากการทบทวนงานหลายกรณี Bergh ชี้ว่าในหลายประเทศ การกระจายอำนาจไม่ได้ลดบทบาทของรัฐ

แต่กลับต้องอาศัยรัฐส่วนกลางในฐานะผู้กำกับสถาบัน ส่งเสริมธรรมาภิบาล และจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม

ในบทวิเคราะห์ของ Bergh ยังมีการกล่าวถึงงานศึกษาคลาสสิก เช่น Crook & Manor (1998) และ Tendler (1997) ซึ่งช่วยยืนยันข้อค้นพบว่าการกระจายอำนาจที่นำไปสู่ประชาธิปไตยท้องถิ่นที่มีคุณภาพนั้น ไม่ได้เกิดจากการปล่อยให้ท้องถิ่นจัดการตนเองโดยลำพัง แต่ต้องมีบทบาทสนับสนุนเชิงสถาบันจากรัฐส่วนกลาง ในการสร้างความโปร่งใส ความรับผิด และการมีส่วนร่วมของประชาชนผ่านกลไกที่เป็นธรรมและสอดคล้องกับบริบทพื้นที่

งานศึกษาของ Löfgren และ Agger (2021, pp. 3–5) ซึ่งพวกเขาได้นำเสนอผลการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับกรอบแนวคิดที่ถูกใช้ในการประเมินคุณภาพประชาธิปไตย (Democratic Quality) ภายในกระบวนการมีส่วนร่วมระดับท้องถิ่น พวกเขาได้ทบทวนกรอบประเมินจำนวน 7 กรอบ ซึ่งมีแหล่งอ้างอิงทางทฤษฎีแตกต่างกัน ทั้งจากแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) ตลอดจนแนวคิดเชิงสถาบันของการปกครองท้องถิ่น แม้แต่ละกรอบจะตั้งอยู่บนฐานทฤษฎีที่ไม่เหมือนกัน แต่ Löfgren และ Agger พบว่า มีแกนคุณภาพประชาธิปไตยร่วม (Core Democratic Qualities) ที่ปรากฏสอดคล้องกันอย่างชัดเจน ได้แก่

1. ความเสมอภาคในการมีส่วนร่วม (Participatory Equality) ซึ่งกำหนดให้ประชาชนทุกกลุ่มมีสิทธิและโอกาสในการเข้าร่วมตัดสินใจอย่างเท่าเทียม

2.ความโปร่งใสของกระบวนการ (Transparency) ที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้าถึงข้อมูลและเข้าใจเหตุผลเบื้องหลังการตัดสินใจ

3. ความรับผิดชอบของสถาบัน (Institutional Accountability) มุ่งเน้นความสามารถขององค์กรรัฐท้องถิ่นในการรับผิดชอบต่อผลลัพธ์นโยบายและการตัดสินใจที่ส่งผลต่อสาธารณะ

4. บทบาทเชิงรุกของพลเมืองในกระบวนการตัดสินใจ (Active Citizen Role) ซึ่งเน้นความสามารถของพลเมืองในการกำหนดทิศทางนโยบาย มากกว่าการเป็นเพียงผู้รับรู้ข้อมูล

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญเป็นพิเศษคือ ข้อจำกัดของกรอบประเมินคุณภาพประชาธิปไตยในปัจจุบัน โดยพวกเขาระบุว่า กรอบจำนวนมากยังคงตั้งอยู่บนฐานคิดแบบ Managerialism ซึ่งมุ่งเน้นประสิทธิภาพการบริหารจัดการ การจัดกระบวนการให้มีความราบรื่น หรือการบรรลุเป้าหมายเชิงโครงการ มากกว่าการสำรวจตรวจสอบ พลวัตทางอำนาจ (Power Dynamics) ที่เป็นแก่นของประชาธิปไตยเชิงลึก (Deep Democracy)

การยึดติดกับกรอบแบบ Managerialism ส่งผลให้การประเมินกระบวนการมีส่วนร่วมมักพลาดประเด็นสำคัญ เช่น ใครเป็นผู้มีอำนาจกำหนดกรอบการมีส่วนร่วม กลุ่มใดถูกกันออกจากพื้นที่การตัดสินใจ และกระบวนการนี้สร้างหรือผลิตซ้ำอำนาจรูปแบบใดในชุมชน ซึ่งเป็นคำถามที่จำเป็นต่อการวิเคราะห์คุณภาพประชาธิปไตยในระดับพื้นที่ Löfgren & Agger อธิบายว่าการเปิดพื้นที่ให้เกิดความตระหนักว่า การประเมินคุณภาพประชาธิปไตยต้องให้ความสำคัญไม่ใช่เพียงด้านกระบวนการหรือผลลัพธ์ แต่ต้องมองให้เห็น ความสัมพันธ์ทางอำนาจที่แฝงอยู่ ในการออกแบบและขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น อันเป็นประเด็นที่สอดคล้องโดยตรงกับงานวิจัยด้านประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดว่าการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพต้องมาพร้อมการจัดวางอำนาจอย่างเป็นธรรมและเอื้อต่อการกำกับตนเองของชุมชนอย่างแท้จริง

Dixon, McHattie และ Broadley (2022) นำเสนอกรอบการตีความประชาธิปไตยจากแนวคิดของ John Dewey ซึ่งมองประชาธิปไตยไม่ใช่เพียงระบบสถาบันหรือกระบวนการทางกฎหมาย หากแต่เป็นวิถีชีวิตร่วมของชุมชน (A Way of Life) ที่หล่อหลอมผ่านการสื่อสาร การตั้งคำถามร่วมกัน และการสร้างคำอธิบายใหม่ต่อปัญหาสาธารณะ จากมุมมองแบบ Dewey นี้ Dixon, McHattie และ Broadley เสนอว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของสาธารณะจะมีความหมายต่อประชาธิปไตยก็ต่อเมื่อเปิดพื้นที่ให้พลเมืองสามารถปฏิบัติการสามประการที่เป็นหัวใจของประชาธิปไตยแบบปฏิบัติการ (Democracy as Practice) ได้แก่

1. การนิยามปัญหาสาธารณะร่วมกัน (problem definition) Dewey ให้ความสำคัญกับกระบวนการตั้งคำถามและนิยามปัญหาในฐานะกิจกรรมสาธารณะ เพราะการนิยามปัญหาคือการกำหนดกรอบความเป็นไปได้ของนโยบาย ดังนั้น การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีบทบาทในขั้นตอนนี้จึงเป็นการยอมรับว่าประชาธิปไตยเริ่มต้นจากการรับฟัง

2. การใช้จินตนาการสร้างทางเลือกใหม่ (Imaginative Inquiry) ผู้เขียนชี้ว่าจินตนาการทางสังคม คือ พลังสำคัญในการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ตอบโจทย์อนาคต เพราะช่วยให้พลเมืองคิดออกนอกกรอบทางสถาบัน และมองเห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการจัดการปัญหาสาธารณะ

3. การออกแบบนโยบายร่วมกับรัฐ (Co-Design of Policy) ภายใต้แนวคิดของ Dewey รัฐและประชาชนต้องเป็นผู้ร่วมผลิตความรู้ (Co-Producers of Knowledge) ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญทางเทคนิคฝ่ายหนึ่งกับผู้รับบริการอีกฝ่ายหนึ่ง กระบวนการออกแบบนโยบายร่วมกันจึงเป็นเวทีที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้สร้าง ไม่ใช่เพียงผู้คิดเห็น

ในมุมนี้ Participatory Design ถูกมองว่าเป็นทั้งกระบวนการและวิธีคิดที่สามารถเปลี่ยนความคิดเห็นของประชาชน (Public Views) ให้กลายเป็นการผลิตความรู้ร่วม (Co-production of Knowledge) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของประชาธิปไตยแบบ Dewey ซึ่งผู้เขียนเน้นว่า การออกแบบร่วมช่วยให้พลเมืองไม่เพียงแค่แสดงความคิดเห็น แต่สามารถสร้างผลลัพธ์เชิงนโยบายที่มีความชอบธรรมทางประชาธิปไตยสูงกว่า เพราะตั้งอยู่บนความเข้าใจร่วมที่ถูกพัฒนาขึ้นจากการสนทนา การทดลองทางความคิด และการไตร่ตรองทางสังคมร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป งานของ Dixon และคณะ ได้ขยายพรมแดนการทำความเข้าใจประชาธิปไตยในฐานะกระบวนการสร้างโลกที่เป็นไปได้ร่วมกัน (Shared Possible Worlds) ผ่านการปฏิบัติจริงทางสังคม มิใช่เพียงในฐานะโครงสร้างสถาบัน แนวคิดนี้จึงมีนัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาประชาธิปไตยชุมชน เพราะช่วยอธิบายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงต้องไปไกลกว่าการรับฟังความคิดเห็น แต่ต้องสร้างพื้นที่ให้เกิดการร่วมคิด ร่วมจินตนาการ และร่วมออกแบบนโยบายที่ส่งผลต่อชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง

White, Menon และ Waddington (2018) พวกเขาได้ทำการตั้งคำถามถึงศักยภาพของแนวทางการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชน (Community-Driven Development: CDD) ในการสร้างพลังชุมชน อย่างแท้จริง โดยคณะผู้วิจัย พบว่า แม้โครงการ CDD ส่วนใหญ่ประสบผลสำเร็จด้าน โครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะ เช่น ถนน หรือระบบน้ำ ผลลัพธ์ด้านสังคมที่ลึกกว่าทั้ง Social Cohesion และ Community Empowerment กลับเกิดขึ้นอย่างจำกัดหรือไม่ชัดเจน ประเด็นสำคัญที่ลดทอนพลังชุมชนคือ โครงสร้างอำนาจท้องถิ่น ซึ่งมักผูกโยงกับระบบอุปถัมภ์และเครือข่ายอิทธิพล ผู้มีอำนาจท้องถิ่นมักใช้กลไกการมีส่วนร่วมเพื่อรักษาอิทธิพล มากกว่าจะเปิดพื้นที่ให้ชุมชนกำหนดทิศทางการพัฒนา

นอกจากนี้ งานวิจัยยังชี้ว่า การมีส่วนร่วมในหลายพื้นที่เป็นเพียง การมีส่วนร่วมเชิงกิจกรรม เช่น การเข้าประชุมหรือทำตามขั้นตอนในคู่มือโครงการ ซึ่งไม่เท่ากับ อำนาจต่อรอง หรือสิทธิในการตัดสินใจ กล่าวได้ว่าการเข้าร่วมไม่ได้หมายถึงการมีอำนาจ หากชุมชนยังอยู่ในฐานะผู้ปฏิบัติตาม มากกว่าผู้กำกับทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง

ผู้วิจัยพิจารณางานวิจัยต่างประเทศโดยรวม พบว่า แนวโน้มการศึกษาในปัจจุบันได้ขยับจากการมองชุมชนเป็นเพียงผู้รับนโยบายของรัฐ ไปสู่การทำความเข้าใจชุมชนในฐานะผู้มีศักยภาพในการกำกับตนเอง สามารถจัดการทรัพยากร เรียนรู้ร่วมกัน และกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของพื้นที่ ตลอดจนเผชิญและต่อรองกับพลวัตอำนาจภายในและภายนอกพื้นที่ งานศึกษาจำนวนมากให้ความสำคัญกับเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีพลัง ไม่ว่าจะ

เป็นความเข้มแข็งของทุนทางสังคม ระดับความไว้วางใจระหว่างรัฐและประชาชน ความหลากหลายของวัฒนธรรมที่กำหนดรูปแบบการมีส่วนร่วม ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้และการสร้างความหมายทางสังคมร่วมกัน ทั้งยังสะท้อนข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมเชิงกิจกรรมที่ไม่สามารถเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจได้จริง ทำให้เห็นว่าการทำความเข้าใจประชาธิปไตยท้องถิ่นในปัจจุบันจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบด้านอำนาจ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมที่ลึกซึ้งและศักยภาพของชุมชนในการกำกับตนเองควบคู่กัน เพื่อเข้าถึงความซับซ้อนของพลวัตทางสังคมและการเมืองในบริบทพื้นที่ได้อย่างรอบด้านและลุ่มลึกยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยทำการเปรียบเทียบภาพรวมของงานวิจัยในประเทศไทยและต่างประเทศ พบทั้งความสอดคล้องร่วมกันเชิงแนวคิด และ ความแตกต่างเชิงบริบท ที่ส่งผลให้สองกลุ่มงานวิจัยเหล่านี้มีทิศทางการศึกษาเฉพาะตัว แต่ยังมีทิศทางมุ่งไปในทิศทางเดียวกันในระดับโครงสร้าง แนวโน้มร่วมประการสำคัญ คือ ทั้งสองบริบทต่างขยับออกจากกรอบวิเคราะห์ประชาธิปไตยชุมชนแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นโครงสร้างทางการเมือง หรือ สถาบันของรัฐ ไปสู่การทำความเข้าใจประชาธิปไตยในฐานะพลวัตทางสังคม วัฒนธรรม และอำนาจที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยหรือในบริบทสากล นักวิจัยต่างเห็นพ้องว่า *ชุมชนไม่ใช่ผู้รับ*นโยบาย แต่ เป็นหน่วยการเมืองที่มีศักยภาพ ซึ่งสามารถกำหนดวาระ ออกแบบกระบวนการพัฒนาและตรวจสอบอำนาจได้ หากมีเงื่อนไขที่เอื้อต่อการกำกับตนเองอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างเชิงบริบททำให้งานวิจัยของแต่ละกลุ่มให้ความสำคัญกับประเด็นไม่เหมือนกัน งานวิจัยไทยมักเน้นรากวัฒนธรรมชุมชน และวิถีประชาธิปไตยไทยพื้นถิ่น เช่น ระบบผู้อาวุโส การปรึกษาหารือ ความสามัคคี และประเพณีที่หล่อหลอมให้เกิดการจัดการตนเองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงบทบาทขององค์กรชุมชน สภาองค์กรชุมชน สภาพลเมือง และผู้นำท้องถิ่นที่มีความชอบธรรมเชิงวัฒนธรรม ในขณะที่งานต่างประเทศให้ความสำคัญกับโครงสร้างอำนาจและระบบการเมืองสมัยใหม่ โดยวิเคราะห์ช่องว่างอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชน คุณภาพของสถาบันท้องถิ่น การออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วม และข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมเชิงกิจกรรมที่ไม่แตะโครงสร้างอำนาจ

โดยสรุป งานวิจัยทั้งสองกลุ่ม มีแนวโน้มมาบรรจบกันที่การมองประชาธิปไตยชุมชนเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยอำนาจต่อรอง การเรียนรู้ร่วม และการจัดการตนเอง แต่แตกต่างกันที่จุดเน้น งานไทยเน้นทุนวัฒนธรรมและวิถีชุมชน ส่วนงานต่างประเทศเน้นสถาบัน อำนาจ และกลไกการมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย การทำความเข้าใจความเหมือนและความแตกต่างเหล่านี้จึงมี

ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนากรอบแนวคิดที่เหมาะสมกับบริบทไทย และต่อการสร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับประชาธิปไตยชุมชนในระดับฐานรากอย่างเป็นระบบและลุ่มลึกต่อไป

ผลการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อแนวทางการศึกษาของผู้วิจัย เนื่องจากช่วยเปิดพื้นที่ให้มองเห็นทั้งรากฐานทางวัฒนธรรมของประชาธิปไตยชุมชนไทย และ พลวัตเชิงอำนาจในระดับสากลอย่างเป็นระบบ ทำให้การวางกรอบแนวคิดในการศึกษาไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงมิติใดมิติหนึ่ง หากแต่สามารถผสานสองมิติวัฒนธรรมชุมชนและโครงสร้างเชิงสถาบันเข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม ความสอดคล้องของงานวิจัยทั้งไทยและต่างประเทศที่ชี้ไปยังความสำคัญของการกำกับตนเอง การเรียนรู้ร่วม และศักยภาพของชุมชนในการตรวจสอบอำนาจ ช่วยตอกย้ำความจำเป็นของการศึกษาประชาธิปไตยชุมชนในฐานะกระบวนการที่มีชีวิต ที่ต้องเข้าใจผ่านการปฏิบัติของผู้คน ขณะเดียวกันความแตกต่างเชิงจุดเน้นระหว่างสองบริบทยังช่วยให้ผู้วิจัยสามารถออกแบบกรอบการศึกษาและการตีความที่ละเอียดอ่อนต่อบริบทไทยมากขึ้น อันจะนำไปสู่ข้อเสนอเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบายที่มีความหมายต่อการพัฒนารูปแบบประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่ศึกษาอย่างแท้จริง

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี” ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นหลักในการวิจัย ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมที่เป็นจริง หาความสัมพันธ์ปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อม โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

3.2 กลุ่มและเกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.3 พื้นที่การวิจัย

3.4 เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

3.5 การเก็บข้อมูล

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิทยาการศึกษาทางสังคมวิทยาของ แม๊กซ์ เวเบอร์ กล่าวคือการศึกษาการใช้แนวทางการตีความผ่านการกระทำทางสังคม (Social Action) เป็นแนวทางในการศึกษา โดยรูปแบบการศึกษานี้มีความเชื่อว่าวิธีวิทยาการศึกษาสังคมอยู่บนรากฐานของการตีความการกระทำทางสังคมที่เรียกว่า "Action of interpretation" ซึ่งหมายถึงการกระทำของผู้คนในสังคม โดยต้องอาศัยความเข้าใจบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบร่วมในตีความ จึงจะสามารถเข้าใจพฤติกรรมการแสดงออกหรือความรู้สึกนึกคิดที่อยู่เบื้องหลังการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมได้ ทั้งนี้ ภายใต้ความสนใจต่อการกระทำทางสังคมของผู้คนของเวเบอร์ ต่อการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิกในสังคมได้นำมาซึ่งแนวทางการศึกษาทางสังคมวิทยาของนักสังคมวิทยาในปัจจุบัน เนื่องจากการศึกษาแนวนี้ให้ความสนใจต่อการ “ตีความหมายหรือเข้าใจความหมายอย่างลึกซึ้ง” ในพฤติกรรมการแสดงออกของผู้คนในสังคมจนเป็นรากฐานความคิดของการศึกษา *“วิจัยเชิงคุณภาพทางสังคมวิทยา”* ในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาที่พยายามมองข้อเท็จจริงทางสังคม ในระดับที่ลงลึกไปมากกว่าการพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์ และอาศัยการอธิบายภายใต้ความสัมพันธ์ของปัจจัยและผลที่เกิดขึ้น

เท่านั้น ความพยายามอธิบายสาเหตุและผลที่จะตามมา (Causal explanation of its cause and sequences) บนพื้นฐานมุมมองอัตวิสัย (Subjective) ต่อปรากฏการณ์ทางสังคม ที่ไม่ปฏิเสธการพิจารณาประสบการณ์ภูมิหลังของผู้วิจัย ที่ได้ถูกเรียนรู้จากระบบวัฒนธรรม หรือโครงสร้างทางสังคมมาก่อน สำหรับการศึกษาทางสังคมวิทยาจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะเข้าใจถึงสถานการณ์ทางสังคม และประวัติศาสตร์ได้ ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุการเข้าใจความหมายในการกระทำทางสังคมของผู้คนอย่างลึกซึ้งมากขึ้น (สายชล ปัญญชิต, 2566, น. 141-148)

ดังนี้ เพื่อให้บรรลุการเข้าใจความหมาย การกระทำทางสังคมของพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้แนวทางการตีความผ่านการกระทำทางสังคม (Social Action) ตามแนวคิดของเวเบอร์ โดยผู้วิจัยจะให้ความสนใจกับการกระทำเพื่อทำความเข้าใจแบบแผน และรูปแบบของการกระทำในระดับปัจเจกบุคคล รวมถึงวิเคราะห์ความหมายที่อยู่เบื้องหลังการกระทำของชุมชน โดยพิจารณาผ่านการกระทำทางสังคม (ชุมชน) 4 ประเภท ดังนี้

(1) การกระทำตามประเพณี (Traditional Action) เป็นการพิจารณาการกระทำที่ถูกกำหนดไว้โดยประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นการกระทำที่แสดงออกด้วยความเคยชินของสมาชิกในชุมชน

(2) การกระทำตามอารมณ์และความรู้สึก (Affective Action) เป็นการพิจารณาการกระทำที่มีอารมณ์และความรู้สึกส่วนบุคคลเป็นแรงกระตุ้นสำคัญที่ก่อให้เกิดการแสดงออกทางอารมณ์ของผู้กระทำ การกระทำ

(3) การกระทำที่มีเหตุผลโดยมีค่านิยมเป็นแนวโน้มนำของการกระทำ (Rational Action in Orientation to A Value) พิจารณาการกระทำที่มีวิธีการและเป้าหมายของการกระทำอยู่ภายใต้อิทธิพลของค่านิยมที่มีความหมายในเชิงอัตวิสัยผ่านมุมมองของผู้กระทำเป็นสำคัญ

(4) การกระทำที่มีเหตุมีผลโดยมีเป้าหมายเป็นแนวโน้มนำของการกระทำ (Instrumental Rational Action) พิจารณาการกระทำที่มีวิธีการและเป้าหมายที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีการคิดคำนึงเป้าหมายของความสำเร็จที่จะเกิดขึ้น (Dilon, 2011; Morrison, 1996; Weber, 2019 อ้างถึงใน (Weber, 2019 อ้างถึงใน สายชล ปัญญชิต, 2566, น. 154-157) รายละเอียดแนวทางการตีความผ่านการกระทำทางสังคม (Social Action) ตามแนวคิดของเวเบอร์สะท้อนผ่านภาพประกอบ 10

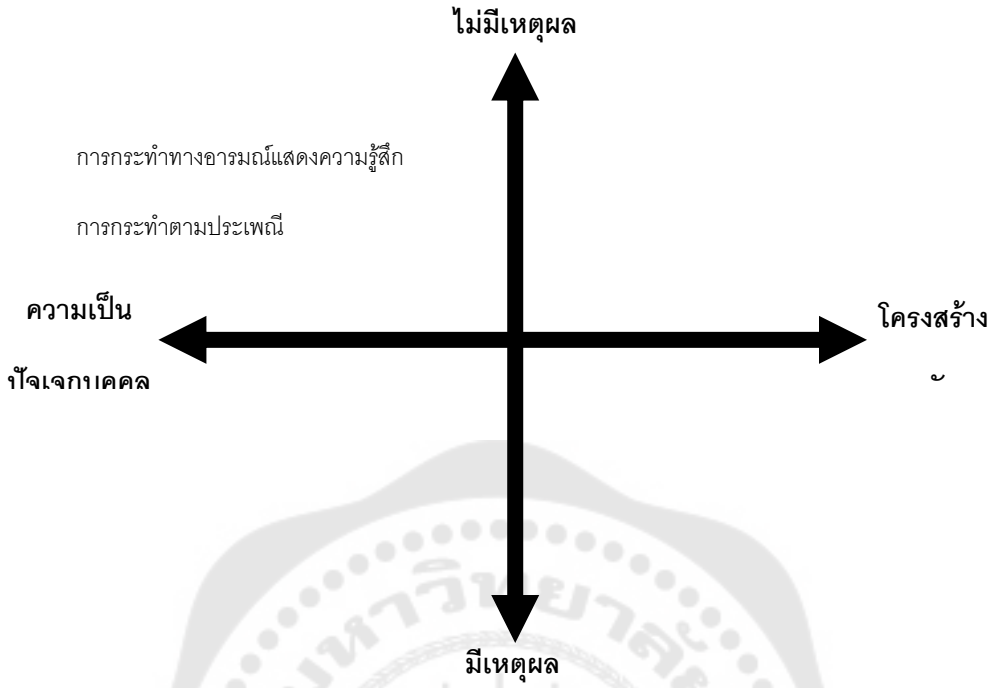

ภาพประกอบ 10 การกระทำทางสังคม 4 รูปแบบของเวเบอร์

ที่มา: สายชล ปัญญชิต. ดัดแปลงจาก Dillon, 2011; Morrison, 1996; Weber, 2019 แนวทัศน์สังคมวิทยาความคิดเชิงโครงสร้างสังคมและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ: สงวนลิขสิทธิ์ 2566 โดย โครงการผลิตหนังสือและตำรา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. น. 157.

3.2 เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาในพื้นที่ ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรีประกอบไปด้วยหมู่บ้าน จำนวน 9 หมู่บ้าน ผู้วิจัยทำการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 12 คน แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

3.2.1) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ในกระบวนการการพัฒนาชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย จำนวน 8 คน ผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นตัวแทนของประชาชนในชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เพื่อให้ข้อมูลโดยทำการพิจารณาจากบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย ทั้งในระดับผู้นำและประชาชนในชุมชน ประกอบด้วย

(1) ตัวแทนผู้บริหารของเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์นายกเทศมนตรี หรือผู้แทนนายกเทศมนตรี ทั้งนี้ อาจเป็นรองนายกเทศมนตรี ปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการสำนัก/กอง และผู้บริหารอื่น ๆ ภายในเทศบาลที่เกี่ยวข้องที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชน จำนวน 1 คน

(2) ประธานและ/หรือกรรมการชุมชน หรืออดีตประธานและกรรมการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนและของชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายจำนวน 5 คน

(3) ตัวแทนหน่วยงานราชการที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาในพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย จำนวน 2 คน

3.2.2) นักวิชาการ จำนวน 4 คน ผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นตัวแทนนักวิชาการ เพื่อให้ข้อมูลโดยทำการพิจารณาจากบุคคลที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านรัฐศาสตร์ พัฒนาชุมชน หรือประเด็นการวิจัย

3.3 พื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ในการศึกษาหรือหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) คือชุมชนหนองสาหร่าย ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี มีจำนวนหมู่บ้าน 9 หมู่บ้าน รายละเอียดดังปรากฏใน ตารางที่ 2 แสดงจำนวนหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย

3.4 เครื่องมือและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

3.4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ซึ่งมีกรอบคำถามเพื่อใช้เก็บข้อมูลภาคสนามในการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีแนวทางการดำเนินการ ดังนี้

(1) นำกรอบแนวคิดในการวิจัยและข้อมูลเกี่ยวกับประชาธิปไตยท้องถิ่น การจัดสวัสดิการชุมชนและท้องถิ่น และเป้าหมายของการจัดสวัสดิการชุมชนและท้องถิ่น มาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์

(2) กำหนดกรอบประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์เพื่อใช้ในการเก็บข้อมูลตามประเด็นที่กำหนด ประกอบด้วยแนวคำถามสำหรับ

1) กลุ่มผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีกรอบประเด็นคำถาม ดังนี้

- ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
- ท่านมีบทบาทและหน้าที่ในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง
- ท่านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง
- ท่านมองว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีลักษณะเด่นและข้อจำกัดอะไรบ้างในการพัฒนาชุมชน
- ที่ผ่านมาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีแนวทางการดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง
- ภายในชุมชนมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง
- ท่านคิดว่าปัจจัยใดที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ
- ท่าคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับตำบลหนองสาหร่ายควรเป็นอย่างไร

2) กลุ่มนักวิชาการ ซึ่งมีกรอบประเด็นคำถาม ดังนี้

- การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนควรมีลักษณะอย่างไร
- ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างไร
- ท่าคิดว่าองค์ประกอบของประชาธิปไตยชุมชนมีอะไรบ้าง/อย่างไร
- ท่านคิดว่ากระบวนการประชาธิปไตยสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่
- ท่านคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับการใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนควรเป็นอย่างไร

(3) พัฒนาแบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ด้วยวิธีการเช็คลิสต์ (Check List) ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากผลการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน ประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้ 24 ตัวชี้วัดของความเป็นประชาธิปไตยชุมชน รายละเอียดดังภาคผนวก ค

3.4.2 การทดสอบเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ และแบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนพัฒนาขึ้นจากผลการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับประเด็นที่ทำการศึกษา ให้คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์และผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วย

(1) รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วหานาม
อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์

(2) รองศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์
หัวหน้าสาขาวิชาสังคมศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

(3) รองศาสตราจารย์ ดร.ชมภูนุช หุ่นนาค
อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

(4) รองศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุยะใจ
หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(5) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย
อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาการปกครอง
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เพื่อทำการประเมินความตรงเชิงเนื้อหาและเชิงโครงสร้าง (Content Validity) กับประเด็นการวิจัย ความชัดเจนในภาษา และระดับความยากง่ายของภาษา ที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง (Index of objective Congruence: IOC) (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543, 117) จากนั้น ทำการแก้ไขให้ถูกต้อง/ความเหมาะสมตามคำแนะนำของผู้ทรวงคุณวุฒิ และนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่วางแผนไว้ รายละเอียดดังภาคผนวก ข และภาค ภาคผนวก ค

3.5 การเก็บข้อมูล

ในกาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิทยาในการศึกษากระบวนการสร้างประชาธิปไตยชุมชน บทบาทและการดำรงอยู่ของประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชน สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลภายใต้การวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (หมายเลขรับรองโครงการวิจัย : SWUEC-682080) รายละเอียดดัง ภาคผนวก ก แล้วจึงดำเนินการเก็บรวบข้อมูล โดยมีรายละเอีย ดังนี้

3.5.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) เอกสารที่ใช้ในการวิจัยนี้มี 2 ประเภท คือ การศึกษาทั้งเอกสารชั้นต้น (Primary Data) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data) ทั้งนี้เพื่อที่จะใช้เอกสารดังกล่าว คือ การศึกษาทั้งวิเคราะห์ให้เห็นถึงบริบทพื้นฐานทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมที่มีผลต่อการเกิดขึ้น การเปลี่ยนละการดำรงอยู่ของชุมชนในปัจจุบัน รวมถึงศึกษารูปแบบหรือบทเรียนในการสร้างประชาธิปไตยชุมมชนในพื้นที่

3.5.2 การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เพื่อศึกษาความทรงจำในอดีตของผู้คนในชุมชน การสัมภาษณ์ในลักษณะนี้จะเป็นการรวบรวมข้อมูลเพื่อนำข้อมูลมาอ้างอิงและอธิบายประเด็นต่าง ๆ ของงานวิจัยโดยผู้วิจัยใช้วิธีการเข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ (Field Research) ทั้งนี้ เพื่อที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนจากคนในชุมชน อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์การเกิดขึ้นของความคิดประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา

3.5.3 การสัมภาษณ์จาะลึก (In-Dept Interviews) จากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหลัก (Key-In formants) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักจะใช้เทคนิคการเก็บตัวอย่างในเชิงคุณภาพ คือ การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัว (Data Satiation) มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

(1) การศึกษากระบวนการสร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความคิดของผู้นำชุมชนที่นำไปสู่การสร้างกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน ปัจจัยทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และบริบททางด้านประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการเกิดขึ้นของประชาธิปไตยชุมชน วิธีการ/แนวทางในการสร้างประชาธิปไตยชุมชน การจัดรูปแบบ/โครงสร้างของประชาธิปไตยชุมชน กลุ่มคนที่เข้ามามีบาทในการขับเคลื่อน/เข้าร่วมกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน บทบาท/หน้าที่/ตำแหน่ง/ความรับผิดชอบของกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน ทรัพยากรที่ใช้ในการสร้างประชาธิปไตยชุมชน

(2) การศึกษาบทบาทและการดำรงอยู่ของประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นของชุมชน ผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหน้าที่ (Function) ของประชาธิปไตยในชุมชนท้องถิ่น เช่น เวทีสนทนา พื้นที่ในการพูดคุยที่ถูกสร้างขึ้นในตำบลหนองสาหร่าย หรือกระบวนการประชาธิปไตยของชุมชนแก้ไขปัญหา/หรือสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของภาคส่วนต่างๆ ในตำบลหรือหมู่บ้านได้อย่างไรหรือฐานะ/บทบาทของกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในฐานะที่เป็นองค์กร/เครื่องมือของภาคประชาชนในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจภายในท้องถิ่น รวมถึงข้อมูลเกี่ยวกับบริบทและปัจจัยทางการเมือง วัฒนธรรม/ผู้นำชุมชนท้องถิ่นที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของความคิด/กระบวนการประชาธิปไตยชุมชน นอกจากนี้ผู้วิจัยก็จะพยายามสัมภาษณ์เพื่อให้เห็นถึงปัญหา/อุปสรรคที่มีผลต่อการขับเคลื่อนหรือการดำเนินการและแนวทางในการแก้ไขปัญหาอุปสรรคดังกล่าว

(3) การศึกษากลไกในการนำประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นไปใช้เสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาท้องถิ่น ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ผู้นำประชาชน ผู้นำในองค์กรปกครองท้องถิ่น กลุ่มข้าราชการ รวมถึงผู้อาวุโสและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เพื่อที่จะให้ผู้นำเหล่านี้เสนอวิธีการ/กลไก/แนวคิดในการนำประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เสริมสร้างศักยภาพการทำงานเพื่อการพัฒนาของท้องถิ่น นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยจะเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารของชุมชนที่มีอยู่เพื่อประกอบการวิเคราะห์และอธิบายสิ่งที่ผู้วิจัยมุ่งทำการศึกษา เพื่อนำไปสู่การปรับใช้วิธีการหรือเสนอเป็นกลไกในการทำงาน/รูปแบบของการพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาและพื้นที่อื่นที่มีความสนใจในประเด็นดังกล่าว

3.5.4 ทำการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ผู้วิจัยทำการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ด้วยวิธีการเช็คลิสต์ (Check List) ตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่พบหน่วยในการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) (มีการดำเนินการ: ไม่มีการดำเนินการ: ยังไม่ชัดเจน) ประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้ 24 ตัวชี้วัด ของความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ทั้งนี้ ทำการตรวจสอบโดยตัวผู้วิจัย รายละเอียดดังภาคผนวก ค

3.6 การตรวจสอบข้อมูล

สำหรับการตรวจสอบข้อมูล ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลตามหลักการของการวิจัยในเชิงคุณภาพ คือ การใช้หลักการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) โดยมีวิธีการตรวจสอบดังต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2552; ชาย โพธิสิตา, 2549)

3.6.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยวิธีการที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้ในการตรวจสอบด้านข้อมูล คือ

(1) วิธีการการตรวจสอบด้านแหล่งเวลา กล่าวคือ เป็นการตรวจสอบข้อมูลในช่วงเวลาที่ต่างกัน เพื่อที่จะทำให้ทราบว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับในช่วงเวลาต่างๆนั้นมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

(2) วิธีการตรวจสอบด้านสถานที่ จะเป็นการตรวจสอบในลักษณะที่ว่าหาข้อมูลที่ได้รับได้รับจากต่างสถานที่ ข้อมูลเหล่านั้นจะมีลักษณะอย่างไรบ้าง

(3) วิธีการการตรวจสอบด้านบุคคล จะเป็นการตรวจสอบว่าถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลที่ได้รับในประเด็นเดียวกันจะมีมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง

3.6.2 การตรวจสอบจากการใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี (Methodological Triangulation) คือ การใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่น การใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ต่างกันออกไป การใช้แหล่งข้อมูลที่ต่างกัน ซึ่งอาจกระทำได้การโดยเปลี่ยนแหล่งที่เป็นบุคคลเวลาหรือสถานที่ที่ให้ข้อมูลหรือใช้ผู้เก็บข้อมูลที่แตกต่างหลากหลาย

ทั้งนี้ ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยตนเองใช้ระยะเวลารวมทั้งสิ้น 5 เดือน

3.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้เป็นการนำเอาข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าวิจัยมาจัดกระทำให้เป็นระบบและหาความหมาย แยกแยะองค์ประกอบ รวมทั้งเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อที่จะนำไปสู่การตีความ (Hermeneutic) ซึ่งจะเป็นการทำความเข้าใจต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา (ชยันต์ วรรธนะภูติ, 2537) และนำเสนอผลการศึกษาเป็นการบรรยาย (Descriptive)

บทที่ 4
ผลการดำเนินงานวิจัย

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง *"การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี"* โดยมุ่งวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่น อาทิ ผู้นำท้องถิ่น สมาชิกกลุ่มองค์กรชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ และประชาชนทั่วไป โดยข้อมูลที่ได้จะถูกจัดกลุ่มและนำเสนอในลำดับที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ซึ่งประกอบด้วย เพื่อศึกษารูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น วิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนและเพื่อแสวงหาแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม ภายใต้บริบทพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรีและพื้นที่ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับหน่วยการศึกษา การศึกษาครั้งนี้ใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีฐานแนวคิดทางสังคมวิทยาการตีความ (Interpretive Sociology) ของแม็ก ซ์เวเบอร์ (Max Weber) ซึ่งให้ความสำคัญกับการเข้าใจความหมายในการกระทำทางสังคม(Social Action) ผ่านมุมมองของผู้กระทำ โดยพิจารณาการกระทำในระดับปัจเจกบุคคลและชุมชนในสภาพแวดล้อมจริง รวมถึงบริบททางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการศึกษาจากเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง (Documentary Research)

สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่น ตัวแทนองค์กรชุมชน ประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และนักวิชาการด้านพัฒนาชุมชน รวมจำนวน 12 คน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนา และสามารถสะท้อนภาพรวมของกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่ได้อย่างครอบคลุมผลการวิจัยในบทนี้ได้นำเสนอข้อมูลเชิงลึกที่ได้จากภาคสนาม โดยจัดกลุ่มประเด็นตามวัตถุประสงค์ทั้งสามข้อซึ่งจะช่วยให้เห็นถึงกลไก แนวปฏิบัติ ผลลัพธ์ และแนวทางที่เหมาะสมในการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีรายละเอียดการนำเสนอ ดังนี้

4.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

4.2 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย

4.3 แนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนา

4.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

4.1.1 กรอบของกฎหมายสู่พลังขับเคลื่อนประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

จากการศึกษา พบว่า กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระจายอำนาจ สิทธิชุมชน การจัดการทรัพยากร และการสร้างกลไกทางเศรษฐกิจ ได้ทำหน้าที่เกินกว่าการเป็นเพียงกรอบทางนิตินัย แต่ได้กลายเป็นเครื่องมือที่มีพลวัตในการสร้างพลังแก่ประชาชนและทำให้เกิดกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนที่จับต้องได้จริง บทเรียนจากการใช้กฎหมาย (ดังปรากฏในตาราง 3) สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของประชาชนจากผู้รับบริการ ไปสู่การเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Chambers (1997) ที่เสนอว่า การพัฒนาที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้เมื่อชุมชนมีอำนาจในการกำหนดทิศทางของตนเอง และรัฐทำหน้าที่เพียงผู้สนับสนุนไม่ใช่ผู้ควบคุม การที่ชาวบ้านหนองสาหร่ายสามารถใช้สิทธิทางกฎหมาย เพื่อเสนอข้อบัญญัติท้องถิ่นและเข้ามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจ แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ Cohen และ Uphoff (1981) เรียกว่า *participation in decision-making* และ *participation in implementation* ซึ่งเป็นมิติสำคัญของการมีส่วนร่วมในพัฒนาชนบท การที่กฎหมายรับรองสิทธิชุมชนจึงไม่เพียงเปิดพื้นที่ให้คนมีส่วนร่วมในเชิงสัญลักษณ์ แต่เป็นการสร้างความเป็นเจ้าของในเชิงโครงสร้างของการพัฒนา

ในมิติด้านภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การที่รัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในระบบสุขภาพและสวัสดิการ ถือเป็นการสอดรับกับแนวคิดของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) ที่มองว่าชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมของตนเอง และสามารถใช้ทุนนี้เป็นฐานในการพัฒนาที่แตกต่างจากรัฐรวมศูนย์ บทเรียนที่ตำบลหนองสาหร่ายแสดงออกมา คือ การทำให้ภูมิปัญญาที่เคยถูกมองว่าไม่เป็นทางการ กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกพัฒนาที่มีความชอบธรรมทางกฎหมาย ส่วนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การใช้พระราชบัญญัติสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 แสดงให้เห็นว่าประชาชนสามารถทำหน้าที่เป็นผู้จัดการทรัพยากรได้จริง บทเรียนนี้สอดคล้องกับแนวคิด สัญญา

สัญญาวิวัฒน์ (2538) ที่เน้นการเสริมสร้างอำนาจให้ชุมชนจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง เพราะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจสภาพพื้นที่ดีที่สุด และเชื่อมโยงกับแนวคิด Participatory Action Research (PAR) ของ Kemmis และ McTaggart (2000) ที่เน้นการลงมือปฏิบัติและสะท้อนผลร่วมกันในระดับท้องถิ่น

นอกจากนี้ยัง พบว่า การที่พระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้าน และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีทั้งทรัพยากรทางการเงินและเวทีทางการเมือง ยังสะท้อนการบรรลุเป้าหมายของสิ่งที่ Dinbabo (2003) กล่าวถึงว่าเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิด “Empowerment” ของชุมชน คือการสร้างพลังทั้งเชิงเศรษฐกิจและสถาบันทางสังคม เพื่อเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ขณะที่แนวคิด PRA (Participatory Rural Appraisal) ของ Chambers ก็ยืนยันว่ากระบวนการที่ประชาชนออกแบบเองจะยั่งยืนกว่าการพัฒนาแบบสั่งการจากบนลงล่าง ซึ่งกรณีหนองสาหร่ายแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม

จะเห็นได้ว่า การบังคับใช้กฎหมายเหล่านี้ทำให้ตำบลหนองสาหร่ายก้าวสู่การเป็นชุมชนที่มีประชาธิปไตยมีชีวิต (*Living Democracy*) ซึ่งประชาชนมีสิทธิ มีเสียง และมีบทบาทโดยตรงในทุกมิติของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวสะท้อนถึงสิ่งที่ นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550) เรียกว่าประชาธิปไตยฐานราก ที่ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการเลือกตั้ง แต่คือการสร้างกระบวนการที่ประชาชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในชีวิตประจำวัน

ดังนั้น บทเรียนสำคัญจากกรณีนี้คือ กฎหมายไทยเมื่อถูกนำไปใช้จริงในพื้นที่ ไม่เพียงสร้างกลไกเชิงโครงสร้าง แต่ยังสร้างพลังทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ที่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองและพึ่งพาตนเองได้อย่างเป็นรูปธรรม ตำบลหนองสาหร่ายจึงเป็นภาพสะท้อนของการที่เจตนารมณ์ของกฎหมายและแนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมถูกทำให้เกิดขึ้นจริง และเป็นตัวอย่างที่สามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ในประเทศไทย

4.1.2 พัฒนาการของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายบนฐานคิดประชาธิปไตยชุมชน

จากการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในตำบลหนองสาหร่าย ตลอดจนการสังเกตภาคสนามและการวิเคราะห์เอกสาร พบว่า กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงการใช้รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในบริบทของหน่วยศึกษา (Unit of Analysis) ในส่วนนี้จึงเป็นการอธิบายถึงการพัฒนาของการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนของตำบลหนองสาหร่าย โดยมีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

การพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรีเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนถึงพัฒนาการของชุมชนจากรากฐานของการพึ่งพาตนเอง ความคิดสร้างสรรค์ของผู้นำ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ผ่านกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนที่ขับเคลื่อนอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2535 หนองสาหร่ายเป็นส่วนหนึ่งของตำบลดอนเจดีย์ ซึ่งมีการรวมอำนาจไว้ที่กำนันเกิดปัญหาการกระจายงบประมาณไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะในโซนหนองสาหร่าย จนนำไปสู่การเสนอแยกเป็นตำบลใหม่ในปี พ.ศ. 2535 หนองสาหร่ายแยกออกจากตำบลดอนเจดีย์อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2535 เริ่มตั้งเป้าหมายพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง โดยใช้แนวคิด พัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง ทั้งนี้ การพัฒนาชุมชนเริ่มต้นจากแรงบันดาลใจและความตระหนักรู้ของผู้นำชุมชน โดยเฉพาะนายศิวโรฒน์ จิตนิยม ซึ่งเล็งเห็นว่าหากชุมชนยังคงรอคอยการพัฒนาจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว จะทำให้สูญเสียโอกาสในการกำหนดอนาคตของตนเองจึงมีแนวคิดที่ว่า ต้องพัฒนาคนก่อนพัฒนาด้านอื่น โดยเริ่มจากการรวมตัวกันของ ครูภูมิปัญญาผู้นำท้องถิ่น กลุ่มแม่บ้าน และเยาวชน เพื่อพูดคุยหารือแลกเปลี่ยนในเวทีสภาตำบล เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาโดยเน้นคนเป็นศูนย์กลาง ภายใต้งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์และสามารถจำแนกพัฒนาการของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ 3 ช่วงสำคัญ ดังนี้

1) ยุคเปิดโลกสร้างปัญญา พัฒนากระบวนการ (พ.ศ. 2535–2545) ช่วงก่อน พ.ศ. 2535 จากปริมณฑลสู่พื้นที่อิสระ ก่อนปี 2535 หนองสาหร่ายยังเป็นหมู่บ้านในเขตการปกครองของตำบลดอนเจดีย์ ภายใต้ระบบรวมศูนย์ที่ให้อำนาจอยู่กับกำนันและนายอำเภอ ส่งผลให้เกิด ความไม่เท่าเทียมในการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะพื้นที่ฝั่งหนองสาหร่ายที่มักไม่ได้รับการเหลียวแล นำไปสู่ข้อเสนอแยกตำบลและเรียกร้องการบริหารจัดการตนเอง

ปี พ.ศ. 2535 ประกาศจัดตั้งตำบลหนองสาหร่าย* อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2535 หนองสาหร่ายแยกออกจากตำบลดอนเจดีย์ และเริ่มวางแนวทางการพัฒนาโดยยึดแนวคิด “พัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง” ซึ่งหมายถึงการสร้างทุนมนุษย์ในชุมชนให้เข้มแข็งก่อนอื่นใดทั้งนี้ผู้นำในยุคนั้นได้กล่าวไว้ว่า...

"...เราจะพัฒนาที่คนก่อน ถ้าคนดี คนมีความรู้ ทุกเรื่องจะเกิดได้เอง..."

-- (ผู้นำชุมชน 01, 2568)

---

* **ตำบลหนองสาหร่าย** อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ประกาศจากกระทรวงมหาดไทยตั้งเป็นตำบลหนองสาหร่าย เมื่อวันที่ 15กันยายน พ.ศ. 2535 ได้รับจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่ายชั้น 5 เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 ต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 เป็นเทศบาลขนาดเล็ก

เวที "สภาตำบล" จึงถูกจัดตั้งขึ้นโดยการรวมตัวของผู้นำชุมชน ครูภูมิปัญญา กลุ่มแม่บ้าน เยาวชน และพระสงฆ์ เพื่อเป็นพื้นที่ในการหารือ แลกเปลี่ยน และกำหนดทิศทางร่วมกันของชุมชน ซึ่งในช่วงปีนี้ถือเป็นการทบทวนตัวเองของชาวชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จากการสำรวจข้อมูลครัวเรือน คนในตำบลมีรายได้ต่อปีรวม 76 ล้านบาท รายจ่าย 72 ล้านบาท มีหนี้สินทั้งในระบบและนอกระบบ ประมาณ 86 ล้านบาท นอกจากปัญหาหนี้สินครัวเรือนที่ชาวชุมชนได้เรียนรู้และเข้าใจสภาพความเป็นจริงแล้ว ยังพบข้อมูลที่ชุมต้องเผชิญอีกหลายประเด็น อาทิ ปัญหาด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่กำลังถูกท้าทายจากสังคมภายนอก ปัญหาการเลือกผู้แทนของชุมชนที่ยังผลต่อความขัดแย้งของคนในชุมชน ปัญหาการเรียนรู้ของคนในชุมชน ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาการใช้สารเคมีเกินค่ามาตรฐานในภาคการเกษตร และปัญหาเรื่องสุขภาพของคนในชุมชน ข้อมูลที่ชุมชนรวบรวมได้ถูกนำไปสู่เวทีสภาองค์กรชุมชน เพื่อวิเคราะห์สู่การทำแผนแม่บทชุมชนส่งผลให้เกิดการวางแผนพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของคนในตำบล และมีการรวมกลุ่มพัฒนา ทั้งเรื่องร้านค้าธุรกิจชุมชุมชน สถาบันการเงินชุมชน สวัสดิการชุมชน ฯลฯ เป็นลำดับ

ในปี พ.ศ. 2540 จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หนองสาหร่าย* ถือเป็นหมุดหมายสำคัญของการมีงบประมาณบริหารจัดการตนเองโดยตรง และอาศัยพึ่งพาระบบราชการส่วนภูมิภาคน้อยลงกว่าเดิม ชุมชนเริ่มขับเคลื่อนโดยตัวแทนจากทุกภาคส่วน เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน อสม. โรงเรียน วัด และผู้นำหมู่บ้าน

ปีพ.ศ. 2543 ชาวชุมชนตำบลหนองสาหร่ายร่วมกันหารูปแบบการจัดการชุมชน โดยการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนผ่านการลองผิดลองถูกในการพัฒนา รวมถึงออกไปศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบความสำเร็จ และจากหน่วยงานต่างๆ ของภาครัฐ ซึ่งถือเป็นการเปิดโลก สร้างปัญญา และพัฒนากระบวนการการพัฒนา หลังจากชุมชนมีการพัฒนาไประยะหนึ่งถึงปี พ.ศ. 2545 ชุมชนได้ทำการทบทวนการทำงานของชุมชนโดยทำการสำรวจข้อมูลเพิ่มเติม รวมถึงประเมินศักยภาพของการพัฒนาชุมชนในช่วงเวลาที่ผ่านมา นอกจากนี้ในชุมชนยังเริ่มมีการศึกษาทุนทางสังคม รวมภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนละเอียดขึ้นทำให้การพัฒนาเริ่มมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น

---

* "ตำบลหนองสาหร่าย" เดิมอยู่เขตการปกครองของตำบลดอนเจดีย์ และได้ประกาศจากกระทรวงมหาดไทยตั้งเป็นตำบลหนองสาหร่าย

เมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2535 ได้รับจัดตั้งเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลหนองสาหร่าย ชั้น 5

เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 ต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นเทศบาลตำบลหนองสาหร่าย

เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2551 เป็นเทศบาลขนาดเล็ก

มีรูปแบบของการพัฒนาชัดเจนขึ้นจนสมาชิกในชุมชนเริ่มเปิดใจและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการการพัฒนาชุมชนมากขึ้นเป็นลำดับ

2) ยุคแห่งการทำงานด้วยความระแวง (พ.ศ. 2546–2550) เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอำนาจจากราชการส่วนภูมิภาค สู่อำนาจชุมชน ในปี พ.ศ. 2547 มีการตั้ง สภาผู้นำองค์กรชุมชน” เพื่อให้มีตัวแทนจากทุกหมู่บ้านอย่างทั่วถึง จึงมีการก่อตั้งสภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 79 คน ซึ่งภายหลังเรียกว่า “สภา 79” ซึ่งเป็นกลไกหลักในการทำแผนพัฒนาตำบลชุมชนจัดประชุมเป็นประจำทุกวันพฤหัสบดีที่ 4 ของเดือน กลายเป็นปฏิทินชุมชนที่ทุกคนรับรู้ร่วมกัน ทั้งนี้ สภา 79 มาจากตัวแทนของกลุ่มองค์กรชุมชน ที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีทั้งหมด 9 หมู่บ้าน (ตั้งแต่ หมู่ 2 - หมู่ 10) มีองค์กรหลักที่เป็นเครือข่ายทั้งหมด 12 องค์กร รายละเอียด ดังปรากฏในภาพประกอบ 11

ภาพประกอบ 11 เครือข่าย 12 องค์กร (สภาผู้นำองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่าย (สภา 79))

สภา 79 นี้ถือเป็นพื้นที่และเวที ให้ประชาชนฝึกการทำงานร่วมกัน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การวางแผนการทำงานพัฒนา การแก้ไขปัญหาภายในชุมชนจะต้องผ่านมติของสภานี้ โดยลักษณะของการทำงานของสภาคือ

1) ต้องมีการประชุมทุกเดือน

2) เป็นเวทีตัวแทนของชุมชนในการนำปัญหามาพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อหาแนวทางแก้ไขหรือพัฒนา

3) ในการเข้าประชุมของสมาชิกในชุมชนสามารถเป็นหลักประกันหรือตัวชี้วัดความดีของตนในการเป็นสมาชิกธนาคารความดี[4]

4) มติที่ประชุมจะเป็นแนวทางของการพัฒนาชุมน

ซึ่งสภานี้ถือว่ามีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก นับแต่อดีตจนถึงปันจุบันการขับเคลื่อนสภาดังกล่าวนี้ มีการเปิดโอกาสให้ตัวแทนของคนทุกกลุ่มได้มีโอกาสในการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขพัฒนาสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตและปัจจุบัน เสนอแนวทางลงมือแก้ไขซึ่งถือได้ว่าการทำงานดังกล่าว ผู้นำการลงมือดำเนินการในสมาชิกในชุมชนได้เห็นเป็นแบบอย่างและเกิดความเชื่อถือ จนตัดสินใจเข้าร่วมการพัฒนาชุมชน ปรากกฏการดังกล่าวนี้ถือได้ว่า ผู้นำมีบทบาทมากในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาความเป็นพลเมือง ผ่านการร่วมกันลงมือปฏิบัติหรือเรียกอีกในหนึ่ง คือ การเรียนรู้ผ่านการกระทำ (Learning by doing) ซึ่งส่งผลให้ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ประสบความสำเร็จในการพัฒนาโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ซึ่งความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีการพัฒนาจนสามารถเป็นชุมชนพึ่งตนเองในหลาย ๆ ด้านจนนำไปสู่การเปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ การพัฒนา การจัดการตนเอง ให้กับชุมชนที่มีความสนใจ และสถาบันการศึกษาในการนำความรู้ไปต่อยอดสู่การพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม ถือได้ว่าปฐมบทของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเกิดขึ้นจากศักยภาพของผู้นำ (Potential Leaders) เป็นปัจจัยสำคัญ กอรปกับภายในชุมชนมีทุนทางสังคมที่อุดมสมบูรณ์ที่เอื้อต่อการพัฒนาในหลายมิติ

ในปี พ.ศ. 2549 การพัฒนาเริ่มมีแรงกดดัน ความคลางแคลงใจทั้งจากสมาชิกในชุมชนและจากหน่วยงานภาครัฐ ทั้งนี้ ช่วงเวลานี้เกิดสุญญากาศเชิงยุทธศาสตร์ของการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของรัฐบาล เนื่องจากในช่วงเวลานี้มีสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทาง

---

[4] **ธนาคารความดี** คือ โครงการที่ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจัดตั้งขึ้น เพื่อเก็บสะสมความดีที่คนในชุมชนได้ทำไว้ ซึ่งความดีจะถูกบันทึกไว้ในธนาคารความดี และความดีที่สะสมไว้ในธนาคารความดีนั้น จะเป็นสิ่งค้ำประกันในการกู้สินเชื่อกับสถาบันการเงินชุมชน โดยตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ได้มีการบัญญัติความดีไว้ 23 ข้อ 67ตัวชี้วัด

การเมืองระดับชาติจนนำไปสู่การรัฐประหาร 9 กันยายน พ.ศ. 2549 ส่งผลให้ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศรวมถึงการส่งเสริมอำนาจชุมชนให้มีศักยภาพเพื่อการพึ่งพาตนเองต้องหยุดชงักไป

แต่ถึงอย่างไรชุมชนตำบลหนองสาหร่ายก็ยังมีความพยายามการขับเคลื่อนการพัฒนาตนเองตามศักยภาพเท่าที่สามารถดำเนินการได้ในขณะนั้น โดยชุมชนหนองสาหร่ายเริ่มดำเนินการจัดทำ แผนแม่บทชุมชนด้วยตนเองโดยไม่รอหน่วยงานรัฐ และแสดงบทบาท*เป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเอง* นำไปสู่ความไม่พอใจของเจ้าหน้าที่รัฐระดับอำเภอและจังหวัดบางส่วนโดยเฉพาะในเชิงโครงสร้างอำนาจที่เคยรวมศูนย์อยู่กับฝ่ายปกครอง

ช่วงปี พ.ศ. 2558 การพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจึงเป็นช่วงของการที่ชุมชนลุกขึ้นมาจัดทำ“แผนแม่บทชุมชน” ฉบับแรกซึ่งแผนแม่บทชุมชนจัดทำโดยใช้เวลามากกว่า 1 ปี ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมทุกหมู่บ้าน ยึดหลัก “ไม่รอรัฐ : พึ่งตนเอง” โดยวางเป้าหมายที่สำคัญ คือ การลดหนี้สินครัวเรือน การส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก และการพัฒนาอาชีพจากทรัพยากรของตนเอง โดยยึดเอาข้อมูลชุมชน และทุนทางสังคมที่มีอยู่เป็นฐานโดยมีเป้าหมายการพัฒนาสู่ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขอย่างทั่วถึงและยั่งยืน

เมื่อการพัฒนาเริ่มก้าวหน้าและมีการเสนอแผนแม่บทในระดับตำบล ชุมชนกลับพบกับแรงต้านจากภาครัฐ โดยเฉพาะระดับอำเภอ และจังหวัด ที่ยังยึดติดกับระบบราชการรวมศูนย์ ทำให้เกิดการตั้งข้อสงสัยต่อความชอบธรรมของกลุ่มชาวบ้านในการวางแผนพัฒนาอย่างอิสระ จากการสัมภาษณ์ของ **คุณศิวโรฒน์ จิตนิยม** มีข้อความหลายช่วงที่สะท้อน**ความไม่ไว้เนื้อเชื่อใจและความไม่ประสานกันระหว่างหน่วยงาน และภาคประชาชน** ซึ่งสะท้อนได้ชัดเจนในแง่ของ **ความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน** ระหว่างฝ่ายรัฐกับชาวบ้าน และ **ระหว่างผู้นำกับประชาชนในชุมชนเอง**

คำพูดข้างต้นสะท้อนความรู้สึกของผู้นำชุมชน ที่เผชิญแรงต้านจากผู้มีอำนาจในระบบราชการที่มองความเคลื่อนไหวของชุมชนด้วยสายตาแห่งความระแวง ณ ช่วงเวลานั้น

แต่ถึงอย่างไรก็ตามในช่วงนี้ ชุมชนได้ใช้กลยุทธ์การพัฒนาแบบเงียบ กล่าวคือไม่หยุดทำงาน แต่ลดการสื่อสารออกภายนอก โดยเน้นการสร้างความเข้มแข็งภายในผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การขุดลอกแหล่งน้ำการส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษในครัวเรือน การจัดกลุ่มอาชีพเสริม และการทำเวทีอบรมผู้นำเยาวชนระดับหมู่บ้าน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ช่วยเสริมพลังทางสังคมให้แก่ชุมชน ผู้นำต้องเผชิญกับภาวะกดดันอย่างหนัก แต่ยังคงยืนหยัดบนหลักการพึ่งตนเองต่อมา

3. ยุคแห่งการยอมรับและไว้วางใจ ช่วงปี พ.ศ. 2551 เปลี่ยนสถานะเป็น "ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนตำบล" ภายใต้นโยบายของกระทรวงมหาดไทย หนองสาหร่ายปรับโครงสร้างการทำงานเดิมมาอยู่ในรูปแบบศูนย์ประสานงานฯ เพื่อให้สามารถทำงานเชิงนโยบายร่วมกับหน่วยงานภาครัฐได้อย่างถูกต้องตามระเบียบ รัฐบาลประกาศนโยบายให้หมู่บ้านทุกแห่งจัดทำแผนแม่บทชุมชน ตำบลหนองสาหร่ายซึ่งมีแผนอยู่แล้วกลับกลายเป็นต้นแบบทันที หน่วยงานภาครัฐเริ่มเห็นคุณค่าและเข้ามาศึกษาแนวทางปฏิบัติของชุมชนความไว้วางใจที่เกิดขึ้นส่งผลให้ชุมชนได้รับเชิญเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก โครงการพัฒนาผู้นำองค์กรชุมชนและการเป็นเจ้าบ้านในการต้อนรับคณะศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ ทั้งยังได้รับรางวัลและการรับรองจากหลายหน่วยงาน เช่น รางวัลชุมชนต้นแบบด้านการจัดการตนเอง รางวัลกองทุนสวัสดิการดีเด่นระดับจังหวัดกระบวนการวางแผนพัฒนาในยุคนี้มีความครอบคลุมมากขึ้น โดยครอบคลุมถึงด้านสุขภาพ การศึกษา สังคม และสิ่งแวดล้อม ใช้การจัดเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามครัวเรือน การทำแผนที่เดินดิน และการจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันกับภาคีภายนอก

กระบวนการพัฒนาของชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเน้นการจัดการตนเองภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอยู่ดีมีสุข โดยมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีเครือข่ายพัฒนาต่าง ๆ ผ่านการขับเคลื่อนของสภา 79 กระบวนการดังกล่าวถือว่ามีความสอดคล้องกับแนวทางปฏิรูปประเทศไทยของคณะกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการคืนอำนาจสู่ชุมชนท้องถิ่น โดยสนับสนุนให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างครอบคลุม ผ่านการฟื้นฟูและบริหารจัดการทรัพยากรการฟื้นสถาบัน องค์กร และระบบต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับการดำรงชีวิตของประชาชน ทั้งในด้านบุคคลผู้นำ องค์กร ที่ดินทำกิน ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา สุขภาวะภูมิปัญญา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ อาชีพ และการเมืองการปกครอง

ด้วยชุมชนตำบลหนองสาหน่าย เป็นชุมชนที่มีผู้นำชุมชนเข้มแข็งซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาชุมชน รวมถึงการสร้างการตระหนักรู้ในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งถือได้ว่า ผู้นำเป็นปัจจัยหลักของการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชน ในมุมมองของ นายแรม เชียงกา ผู้นำชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย เห็นว่า ด้วยสังคมส่วนใหญ่ในต่างจังหวัด เราจะพบว่าความเป็นพลเมืองของประชาชนโดยทั่วไป จะถูกกดทับด้วยอำนาจหรืออิทธิพลของของผู้นำในแต่ละชุมชนทำให้ในแต่ละพื้นที่ มีการเล่นพรรคเล่นพวก และส่วนใหญ่

เป็นการเล่นพรรคเลนพวกเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองและพวกพ้องแทบทั้งสิ้น ส่งผลให้ประชาชนถูกเอารัดเอาเปรียบและเกิดความเบื่อหน่ายกับระบบบริหารจัดการหรือการพัฒนาของผู้นำชุมชนและผู้นำในระดับชาติ ส่งผลให้ประชาชนโดยส่วนใหญ่ไม่ค่อยมามีส่วนร่วมต่อการพัฒนาในทุกระดับ แต่ในมุมมองของประชาชนและผู้นำชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีวิธีคิดเกี่ยวกับการเล่นพรรคเล่นพรรคเล่นพวก ต่างไปจากชุมชนอื่น กล่าวคือ ผู้นำและชุมชนมองว่าการเล่นพรรคเล่นพวกหากพิจารณาให้ดีแล้วก็มีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนเช่นกัน หากมีการเล่นพรรคเล่นพวกในเชิงบวก

กิจกรรมสำคัญในช่วงเริ่มต้นของชุมชนจึงเป็นการจัดเวทีประชาคมในหมู่บ้าน การฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมการสร้างเครือข่ายผู้นำและการฝึกอบรมเรื่องการทำบัญชีครัวเรือน ซึ่งถือเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจโครงสร้างทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนและชุมชน นอกจากนี้ยังมีการทดลองจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อสร้างวินัยการเงินและส่งเสริมความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ด้วยชุมชนหนองสาหร่ายมีทุนทางสังคมที่อุดมสมบูรณ์และดำเนินการพัฒนาชุมชนพึ่งตนเองเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ประกอบกับศักยภาพของคนในชุมชนและทีมผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ก้าวไกลในการขับเคลื่อนการพัฒนา ทำให้ชุมชนหนองสาหร่ายประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจจนกลายเป็นชุมชนต้นแบบและเป็นศูนย์เรียนรู้สำหรับชุมชนอื่นในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่ม การสร้างอาชีพ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกเพื่อการแก้ไขปัญหา การพัฒนาชุมชน รวมถึงการบริหารจัดการชุมชน

จากลำดับการพัฒนาข้างต้น ตำบลหนองสาหร่ายจึงมีการขับเคลื่อนการพัฒนาภายใต้แนวคิด “พรรคพวกเชิงสร้างสรรค์” และการพัฒนาแบบเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน คุณแรม เชียงกา สะท้อนว่า จุดเริ่มต้นการทำงานของชุมชนนี้อาศัย “พรรคพวก” ที่มีอุดมการณ์ร่วมกัน มีใจเสียสละ และมุ่งผลประโยชน์ส่วนรวม คุณแรมเน้นว่าการรวมกลุ่มเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หากแต่เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับชุมชน โดยผู้นำต้องเป็นแบบอย่างที่คนอื่นจะไว้ใจได้ ภายใต้การพัฒนาชุมชน ของคนหนองสาหร่าย ปัจจัยที่สำคัญของการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตำบลนี้ มีปัจจัยหลายปัจจัยที่ทำให้การพัฒนาชุมชุมประสบความสำเร็จ ซึ่งผลจากการศึกษา พบว่า 1) ผู้นำมีวิสัยทัศน์และมีศักยภาพ 2) มีทุนทางสังคมที่อุดมสมบูรณ์ 3) มีกระบวนการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน และ 4) ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการขับเคลื่อนพัฒนาชุมชน ทั้งนี้ การพัฒนาตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่า ทุกคนสามารถเป็นผู้นำได้ ทุกคนเป็นพลมืองที่ดีได้ ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ในชุมชน

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยพบว่า สภาองค์กรชุมชน หรือสภา 79 คือพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนหรือตัวแทนได้สามารถเสนอข้อเรียกร้อง ร่วมวางแผนการดำเนินงานหรือโครงการของชุมชน รวมไปถึงการประสานขอความร่วมมือเพื่อขับเคลื่อนผลักดัน การดำเนินโครงการทั้งของรัฐบาล และภาคีเครือข่ายที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังพบว่า สภา 79 เป็นรากฐานของการพัฒนาขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนจนประสบความสำเร็จโดยเฉพาะธนาคารความดี[5] ที่ถือเป็นโครงการที่ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือในการต่อยอดการพัฒนาในอีกหลายมิติจนประสบความสำเร็จซึ่งบทบาท อำนาจหน้าที่ของสภาองค์กรชุมชนเป็นไปตามพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนพ.ศ. 2551 จนนำมาสู่การใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้คนในชุมชนร่วมกันกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง โดยคนในท้องถิ่นและเพื่อประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น เวทีนี้จึงประกอบด้วยตัวแทนจากสถาบันภายในชุมชน เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย รวมถึงกลุ่มองค์กรชุมชนต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มโรงสี กลุ่มอนุรักษ์ป่า และกลุ่มกิจกรรมพัฒนาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเปิดโอกาสให้ทั้งผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชนไม่เป็นทางการ เช่น ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส เข้ามามีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนร่วมกัน เวทีของสภาองค์กรชุมชนจึงเป็นเวทีกลางของการมีส่วนร่วม ที่เปิดพื้นที่ให้กลุ่มกิจกรรมและบุคคลที่มีความตั้งใจทำสิ่งดี ๆ เพื่อชุมชน ตลอดจนผู้ที่ประสบปัญหาได้มาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น สร้างความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง และหลอมรวมพลังของคนในชุมชนอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้สภาองค์กรชุมชนยังเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมการปรึกษาหารืออย่างมีส่วนร่วมภายใต้วิถีชุมชน นำไปสู่การจัดการความรู้จากประสบการณ์จริงของชุมชนเอง และสามารถถ่ายทอดหรือขยายผลสู่กลุ่มอื่นได้ในเชิงระบบ จนเกิดเป็นกระบวนการพัฒนาที่เปลี่ยนจากการ “รอคอยให้คนอื่นทำ” ไปสู่การที่ “ชุมชนคิดริเริ่มและดำเนินการด้วยตนเอง” การพัฒนารูปแบบนี้จึงเป็นการพัฒนาที่ชุมชนเป็นแกนกลาง โดยให้บทบาทสำคัญกับชาวบ้านในฐานะผู้กำหนดทิศทาง มากกว่าบุคคลภายนอก ทั้งยังส่งเสริมให้เกิด ประชาธิปไตยที่เข้มแข็ง ผ่านกระบวนการประชาธิปไตยทางตรงที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของชุมชนอย่างแท้จริง (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), 2551, หน้า 11–13) สภาองค์กรชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจึงเป็นเวทีสาธารณะให้

---

[5] **ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก**: เอกสารองค์ความรู้ชุดทุนความดีในสังคมไทย ธนาคารความดี ตำบลหนองสาหร่ายแปรความดีให้เป็นทุนชีวิต ศูนย์คุณธรรม (องค์การมหาชน)

ประชาชนมีโอกาสในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงความเห็น เสนอข้อคิดเห็นต่อภาครัฐรวมถึงมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาท้องถิ่น หรือกิจกรรมสาธารณะในพื้นที่ของชุมชนของตนเอง การขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จึงได้รับการยอมรับและไว้วางใจทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ และสมาชิกในชุมชนมากขึ้นเป็นลำดับ

จากข้อมูลที่ผู้วิจัยนำเสนอข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า พัฒนาการของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายตั้งอยู่บนฐานคิดประชาธิปไตยชุมชนในลักษณะของกระบวนการสร้างอำนาจของชุมชน (Community Empowerment Process) ที่ก่อตัวอย่างเป็นพลวัตและค่อย ๆ ตกผลึกเป็นระยะ โดยเริ่มต้นจากการตระหนักรู้เชิงโครงสร้างต่อความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากระบบราชการรวมศูนย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการจัดตั้งตำบลใหม่ และการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมผ่านเวทีสภาตำบล พร้อมทั้งจัดทำข้อมูลชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมเกี่ยวกับปัญหาและศักยภาพของพื้นที่ อันนับเป็นช่วงเวลาของการ “เปิดโลกเรียนรู้” และการฟื้นฟูทุนมนุษย์ที่สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนเชิงประชาธิปไตยในระดับสากล ในระยะต่อมามาซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ ชุมชนที่ต้องเผชิญกับความระแวงจากรัฐและความไม่แน่นอนเชิงอำนาจ แต่ทางชุมชนสามารถปรับตัวด้วยยุทธศาสตร์การทำงานแบบพึ่งตนเองเพื่อหล่อหลอมพลังภายใน ผ่านการเสริมสร้างผู้นำ การรวมตัวขององค์กรชุมชน และการจัดทำแผนแม่บทชุมชนด้วยตนเอง โดยมี “สภา 79” ทำหน้าที่เป็นกลไกกลางเชื่อมประสานการมีส่วนร่วมและเป็นสถาบันสำคัญของประชาธิปไตยชุมชนในระดับตำบล จนกระทั่งในระยะหลัง ชุมชนได้รับการยอมรับจากภครัฐและสถาบันต่าง ๆ ในฐานะศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนต้นแบบ และพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้การจัดการตนเองสู่ชุมชนอื่น พัฒนาการทั้งสามระยะนี้ จึงสะท้อนถึงเส้นทางการเคลื่อนตัวของหนองสาหร่ายจากชุมชนชายขอบที่เคยอยู่ภายใต้นโยบายจากส่วนกลาง ไปสู่ชุมชนที่มีศักยภาพในการกำกับทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง มีสถาบันชุมชนที่เข้มแข็ง และใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเป็นทั้ง “วิธีคิด” และ “วิถีปฏิบัติ” ในการผลักดันการพัฒนาท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรมและมีโครงสร้างที่ชัดเจน

4.1.3 ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

หลังจากที่ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย พัฒนาตัวเองจนประสบความสำเร็จ และจนได้รับรางวัลและการประกาศเกียรติคุณการันตีความสำเร็จจำนวนมากแล้ว ปัจจุบันยังเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาทั้งในและต่างประเทศ รวมถึงองค์กรระหว่างประเทศ ซึ่งที่ผ่านมาองค์การสหประชาชาติได้นำคนมาศึกษาดูงานจำนวน 50 คน มา

ศึกษาดูงาน การนำแนวคิดการพัฒนาแบบหนองสาหร่ายโมเดล (Nong-Sarai Model) จะทำให้นำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาตามเป้าหมาย SDGs

ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ที่ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอในส่วนที่ผ่านมานั้น อาจจะคงยังไม่เพียงพอที่จะยืนยันได้ว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่ายประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาชุมชน ด้วยการเปิดพื้นที่ให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาภายใต้แนวคิดประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากการศึกษาต่อไปนี้น่าจะเป็นส่วนที่สามารถยืนยันได้ว่าการพัฒนาของชุมชนแห่งนี้ ถูกพัฒนาบนฐานแนวคิดของการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น จากข้อมูล ณ ปี พ.ศ. 2566 ตำบลหนองสาหร่ายมีประชากรจำนวน 3,467 คน จากทั้งหมด 973 หลังคาเรือน และมีสถานภาพการรวมกลุ่มของสมาชิกในชุมชนรวมทั้งสิ้น 8,620 คน (เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย, 2566) รายละเอียดดังปรากฏในตารางที่ 4 หากพิจารณาเปรียบเทียบกับจำนวนประชากรทั้งหมด จะพบว่า จำนวนสถานภาพการเป็นสมาชิกในกลุ่มต่าง ๆ มีมากกว่าจำนวนประชากรถึงกว่า 2.5 เท่า อธิบายความได้ว่าประชาชน 1 คน อาจมีสถานะการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมากกว่า 1 กลุ่มหรือหลายองค์กร และจากข้อมูลดังกล่าวยังสามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ว่าในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีการจัดตั้งกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชนเพื่อทำการตอบสนองความต้องการหรือเพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชนอย่างครอบคลุมประเด็นความต้องการ หรือปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งแต่ละกลุ่มสะท้อนบทบาทและความสนใจของสมาชิกที่แตกต่างกัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มเยาวชน กลุ่มส่งเสริมสุขภาพ ฯลฯ

ข้อมูลเชิงปริมาณข้างต้นสามารถสะท้อนถึง ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างชัดเจน และยังแสดงให้เห็นว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรที่ตอบสนองต่อความต้องการที่หลากหลายของประชาชน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็น รูปธรรมของการใช้กลไกประชาธิปไตยชุมชนในการพัฒนา โดยมีประชาชนเป็นผู้กำหนดทิศทาง และเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง

ตาราง 4 แสดงสถานภาพการรวมกลุ่มของสมาชิกภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

ลำดับ	ชื่อกลุ่ม	จำนวน (คน)	หมวดหมู่
1	กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขตำบลหนองสาหร่าย	138	สุขภาพ
2	กลุ่มหนองสาหร่ายเฟรชชี่	80	สังคม
3	ชมรมผู้สูงอายุตำบลหนองสาหร่าย	348	สวัสดิการชุมชน
4	กองทุนหมู่บ้าน กขคจ.บ้านสระลุมพุก	37	อาชีพ
5	กลุ่มปลูกข้าวโพดฝักอ่อน	85	อาชีพ
6	กองทุนหมู่บ้านสระลุมพุก	700	อาชีพ
7	กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์	317	อาชีพ
8	กลุ่มสตรีอาสาพัฒนาตำบลหนองสาหร่าย	263	สังคม
9	กลุ่มเย็บผ้าบ้านสระลุมพุก	40	อาชีพ
10	กลุ่มปลูกข้าว	350	อาชีพ
11	กลุ่มกองทุนพัฒนาอาชีพ	192	อาชีพ
12	กลุ่มผลิตน้ำยาเอนกประสงค์	63	อาชีพ
13	กลุ่มเลี้ยงสัตว์	47	อาชีพ
14	กลุ่มผลิตน้ำดื่ม	60	อาชีพ
15	กองทุนหมู่บ้านโกรกยาว	60	อาชีพ
16	ศูนย์สงเคราะห์ราษฎรประจำหมู่บ้าน	167	สวัสดิการชุมชน
17	กลุ่มออมทรัพย์	814	อาชีพ
18	กลุ่มร้านค้าชุมชน	66	อาชีพ
19	ชมรมออกกำลังกายบ้านหนองขุย	172	สุขภาพ
20	กลุ่มค้าขายบ้านหนองขุย	10	อาชีพ
21	กลุ่มเลี้ยงปลาบ้านหนองขุย	96	อาชีพ
22	กลุ่มจักสานบ้านหนองขุย	15	อาชีพ
23	ชมรมทูบีนัมเบอร์วันบ้านหนองขุย	396	สังคม
24	กองทุนพัฒนาหมู่บ้านหนองขุย (ที่สาธารณะ)	221	อาชีพ
25	ชมรมกีฬาบ้านหนองขุย	183	สังคม

ตาราง 4 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อกลุ่ม	จำนวน (คน)	หมวดหมู่
26	กลุ่มเกษตรกรบ้านหนองขุย	160	อาชีพ
27	กลุ่มเย็บผ้าบ้านหนองขุย	11	อาชีพ
28	กลุ่มปลูกผักบ้านหนองขุย	19	อาชีพ
29	กลุ่มปลูกอ้อย	13	อาชีพ
30	กลุ่มออมทรัพย์ศูนย์ผลิตพันธุ์ข้าว	40	อาชีพ
31	กลุ่มรับจ้างบ้านหนองขุย	13	อาชีพ
32	กลุ่มวัฒนธรรมบ้านหนองขุย	15	วัฒนธรรม
33	กลุ่มเยาวชน	68	สังคม
34	กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลหนองสาหร่าย	209	สวัสดิการชุมชน
35	กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลว่าด้วยเรื่องการเสียชีวิต	2,716	สวัสดิการชุมชน
36	กองทุนน้ำประปาบ้านหนองขุย	125	สวัสดิการชุมชน
37	กลุ่มกองทุนคุณธรรมสัจจะบ้านปลักเขว้า	70	อาชีพ
38	กลุ่มกองทุนเพื่อการศึกษาวัดปลักเขว้า	42	การศึกษา
39	กลุ่มสวัสดิการที่ดินทำกิน	17	สวัสดิการชุมชน
40	กลุ่มแม่บ้านหนองสาหร่ายรำลึก	53	สังคม
41	กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพ	24	อาชีพ
42	กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตดินปลูกต้นไม้ (ตราภูเกษม)	21	อาชีพ
43	กลุ่มกองทุนสวัสดิการกองทุนหมู่ที่ 8	84	สวัสดิการชุมชน
รวม		8,620	

จากตาราง 4 จะเห็นได้ว่า ภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีการรวมกลุ่มกว่า 43 กลุ่ม ครอบคลุมการดำเนินกิจกรรมในทุกมิติของการพัฒนาท้องถิ่นหรือการขับเคลื่อนชุมชน ไม่ว่าจะเป็นอาชีพ สุขภาพ สวัสดิการชุมชน การศึกษา สังคม และวัฒนธรรม ล้วนแต่เป็นกลุ่มที่หนุนเสริมการจัดการชุมชนไปสู่การพึ่งตนเอง

เพื่อให้เห็นภาพของการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่ายในมิติต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยได้ทำการสรุปสรุปกลุ่มของสมาชิกภายในตำบลหนองสาหร่าย ดังตาราง 5 และภาพประกอบ 12

ตาราง 5 แสดงจำนวนกลุ่มของสมาชิกภายในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจำแนกตามหมวดหมู่

หมวดหมู่	จำนวน (กลุ่ม)	จำนวนสมาชิก (คน)	ร้อยละของประชาชนในการเป็นสมาชิกกลุ่ม
1. อาชีพ	26	3,544	41.11
2. สุขภาพ	2	310	3.60
3. สวัสดิการชุมชน	7	3,666	42.53
4. การศึกษา	1	42	0.49
5. สังคม	6	1,043	12.10
6. วัฒนธรรม	1	15	0.17
รวม	**43**	**8,620**	**100.00**

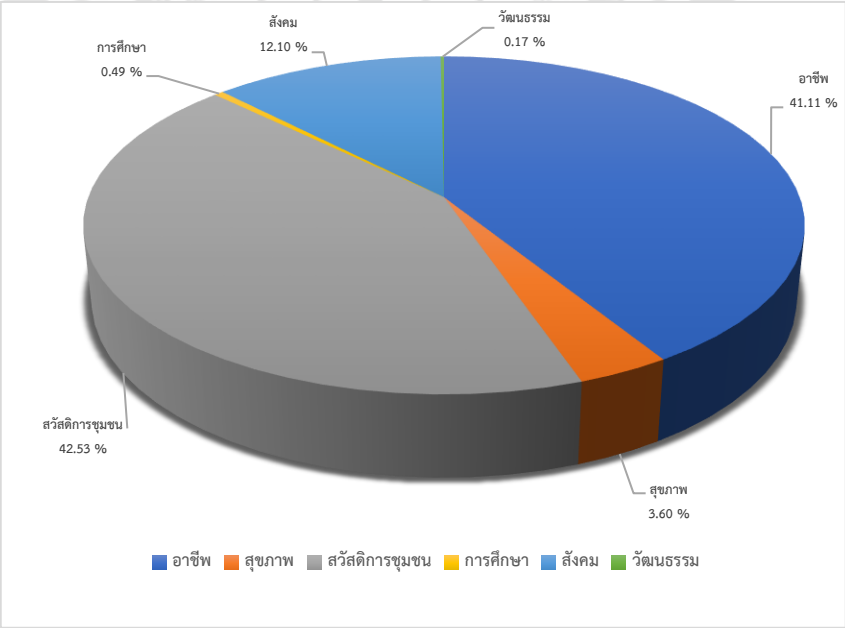

ภาพประกอบ 12 แสดงร้อยละของประชาชนในการเป็นสมาชิกกลุ่ม

จากตาราง 5 และภาพประกอบ 12 พบว่า ชุมชนตำบลหนองสาหรายมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพมากที่สุด สะท้อนโครงสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง และพบว่ากลุ่มประเภทสวัสดิการชุมชนมีจำนวนสมาชิกมากที่สุดโดยคิดเป็นร้อยละ 42.53 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ทั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มประเภทดังกล่าวเป็นการรวมกลุ่มในระดับตำบลจึงทำให้มีจำนวนสมาชิกมากกว่ากลุ่มประเภทอื่น รองลงมาประชาชนเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพโดยคิดเป็นร้อยละ 41.11 ส่วนกลุ่มวัฒนธรรมและการศึกษา พบว่ายังมีขนาดเล็กที่สุด อาจสะท้อนถึงโอกาสในการขยายกิจกรรมด้านนี้ในอนาคต

นอกจากนี้ผู้วิจัยยัง พบว่า ภายในชุมชนได้ทำการรวบรวมข้อมูลกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายในชุมชนซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 13 หน่วยในตำบลหนองสาหร่าย และซึ่งมีเงินทุนหมุนเวียนในระบบประมาณ 96 ล้านบาท รายละเอียดดังปรากฏในภาพประกอบ 13 และพบว่าโครงสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนมีความหลากหลาย

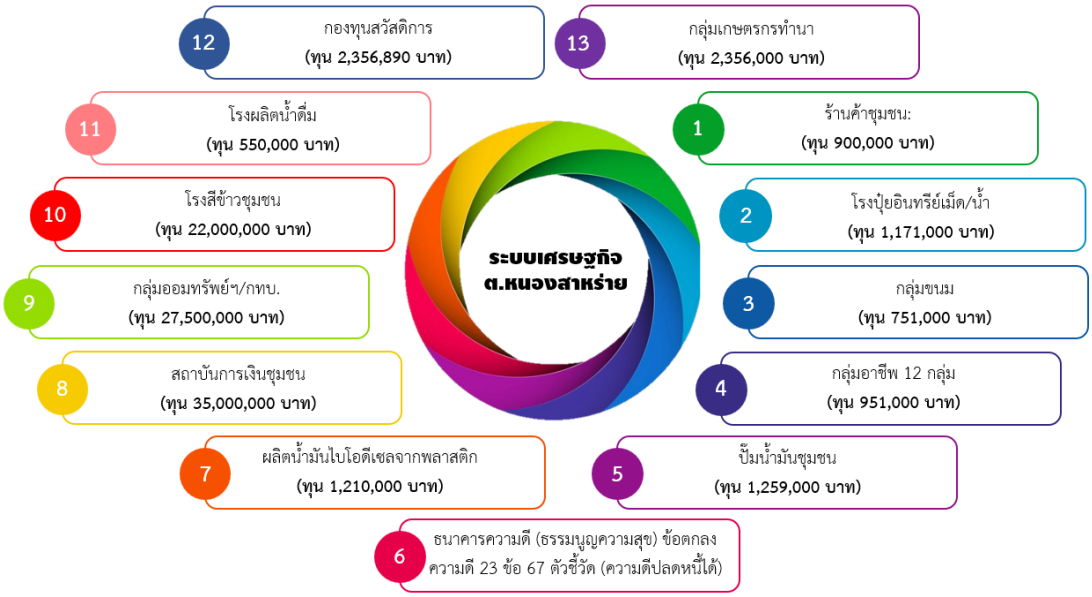

ภาพประกอบ 13 แสดงระบบเศรษฐกิจและทุนหมุนเวียน ตำบลหนองสาหร่าย

ที่มา: แปลงจากข้อมูลการบรรยายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีความสุขตามแนวทางศาสตร์พระราชา หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงวันที่ 12 ธันวาคม 2567 ณ สถาบันการเงินตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ภาพรวมข้อมูล พบว่า ตำบลหนองสาหร่ายได้พัฒนา “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” ภายใต้แนวคิดประชาธิปไตยชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีลักษณะสำคัญที่สะท้อนความยั่งยืน ดังนี้

1) เกิดจากการรวมตัวของประชาชน (ที่ไม่ใช่จากนโยบายของภาครัฐโดยตรง) กลุ่มต่าง ๆ มีจุดกำเนิดจากการประชาคม การสรุปปัญหาในเวทีสภาตำบล และการรวมกลุ่มตามความสมัครใจของชาวบ้านเอง

2) เชื่อมโยงเศรษฐกิจกับการเรียนรู้และวินัย เช่น ธนาคารความดี ที่ไม่ได้เน้นทุน แต่ใช้กลไกคุณธรรมและจริยธรรมในการจัดการชุมชน

3) มีการกระจายทุนและความเสี่ยงในหลายมิติ ทั้งในรูปแบบเงินกู้ กลุ่มผลิต กลุ่มออมหรือสวัสดิการ ทำให้ระบบลดการพึ่งพาหน่วยงานภายนอกให้มากที่สุด จนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างยืดหยุ่น

4) เป็นเครื่องมือของประชาธิปไตยที่ไม่ใช่เพียงกิจกรรมเศรษฐกิจ โดยทุกกลุ่มใช้กระบวนการประชุม วางแผนงาน การคัดเลือกผู้นำ และการประเมินผลจากสมาชิก ซึ่งทำให้ประชาชน “ฝึกการมีส่วนร่วมทางสังคม” ผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจชุมชนของตำบลหนองสาหร่าย ไม่ได้เติบโตจากนโยบายรัฐหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเป็นหลัก หากแต่เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ค่อย ๆ สั่งสมทุนทางสังคม ทุนทางปัญญาและทุนทางเศรษฐกิจขึ้นมาจากฐานราก โดยมีเวทีประชาธิปไตยชุมชน กล่าวคือ สภาตำบลและเวทีหมู่บ้านเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมและทิศทางของการพัฒนา บนระบบที่มีความหลากหลาย และกระจายความเสี่ยงของชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนในการพึ่งพาตนเอง ทั้งในภาวะปกติและช่วงวิกฤต ขณะเดียวกันกระบวนการเหล่านี้ยังเป็นพื้นที่ฝึกฝนบทบาทของพลเมือง (Citizenship) ในระบอบประชาธิปไตย ผ่านการตัดสินใจร่วมกัน ประเมินผลร่วมกัน และรับผิดชอบร่วมกัน

ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจตำบลหนองสาหร่าย จึงไม่ใช่เพียงระบบทางการเงินหรือการผลิต หากแต่เป็นการเรียนรู้ประชาธิปไตยผ่านการลงมือทำจริง ที่สะท้อนถึงศักยภาพของประชาชนไทยในการจัดการตนเองภายใต้แนวคิดประชาธิปไตยชุมชนอย่างแท้จริง ผ่านกลไกที่เปิดให้ทุกคนเข้าร่วมโดยสมัครใจ

ด้วยตำบลหนองสาหร่ายมีแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นที่มีลักษณะ เฉพาะพื้นที่ (Area-Specific) อย่างชัดเจนเป็นการยืนยันอัตลักษณ์แห่งการพัฒนา ที่ไม่ยึดติดกับแบบแผนจากภายนอก แต่เน้นการ ออกแบบพัฒนาการที่ยึดโยงกับวิถีของตนเอง จากการที่ตำบลหนองสาหร่ายเคยประสบปัญหาจากการรอรับการพัฒนาในลักษณะบนลงล่าง (Top-Down) ทำให้ความ

ต้องการแท้จริงของสมาชิกในชุมชนไม่ถูกตอบสนองตามความต้องการ ผู้นำและสมาชิกของชุมชนจึงเป็น**ผู้ออกแบบและเจ้าของ**แนวทางการพัฒนาเองแทนที่จะรอรับจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียวเหมือนที่ผ่านมา

กอรปกับสภาพบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตำบลหนองสาหร่ายที่มีลักษณะเฉพาะที่ชุมชนมีทุนทางสังคม (Social Capital) สูง เช่น ความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติ วัด โรงเรียน องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน การพัฒนาใดที่ละเลยฐานทุนเหล่านี้ มักจะไม่ยั่งยืน ดังนั้น ชุมชนจึงเลือกที่จะพัฒนาโดยอิงกับทุนวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ที่ตนเองมี ไม่เดินตามโมเดลสำเร็จรูปของภายนอก จากการศึกษายังสะท้อนว่าตำบลหนองสาหร่ายเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเรียนรู้ในกระบวนการการพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักการการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ทำให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคม (Social Movement) ผลักดันให้เกิดการพัฒนาโดยการพึ่งตนเองอย่างเป็นรูปธรรม การพัฒนารูปแบบนี้สะท้อนหลักประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ที่ให้ประชาชนเป็นผู้กำหนดการพัฒนา โดยใช้เวที “สภา 79” เป็นพื้นที่รวมความคิดเห็นและแนวทางในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองอย่างแท้จริง การที่ชุมชนได้เลือกรูปแบบการพัฒนาของตนเอง ถือเป็นการแสดงออกถึงอำนาจอธิปไตยของพลเมืองในระดับท้องถิ่น รูปแบบการพัฒนานี้ถูกสะท้อนออกมาจากกระบวนการพัฒนาชุมชนของตำบลหนองสาหร่าย

การที่ตำบลหนองสาหร่าย ใช้กระบวนการการพัฒนาชุมชนโดยการการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ทำให้การแก้ปัญหาชุมชนเป็นไปอย่างตรงจุด ลดความคลาดเคลื่อนของนโยบายและส่งเสริมอำนาจในการตัดสินใจของประชาชนตามหลักประชาธิปไตยชุมชนอย่างแท้จริง เนื่องจากในชุมชนมีพื้นที่ให้สมาชิกของชุมชน ได้มีพื้นที่ปรึกษาหารือทำความเข้าใจร่วมกัน กำหนดทิศทางการพัฒนาร่วมกัน รวมถึงร่วมกันดำเนินการตามแผนและติดตามตรวจสอบการทำงานของถือเป็นการสร้างความเข้าใจผ่านการเรียนรู้ร่วมกันจนเป็นวิถีของคนในชุมชน ซึ่งเป็นการลดความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจในแนวทางการพัฒนาร่วมกันจนนำไปสู่การร่วมกันพัฒนาจรประสบความสำเร็จ

จากการวิจัย พบว่า ในปี พ.ศ. 2567 ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้ทำการเก็บข้อมูลเพื่อทำการทบทวนแผนชุมชนพบข้อมูลเชิงเศรษฐกิจที่น่าสนใจ รายละเอียด ดังปรากฏในตาราง 6 และภาพประกอบ 14

ตาราง 6 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ณ ปี พ.ศ. 2567

ประจำปี	รายได้ (ลบ.)	รายจ่าย (ลบ.)	หนี้สิน (ลบ.)	เงินออม (ลบ.)
2545	76	72	86	12
2549	123	89	96	14
2553	153	123	106	29
2557	185	135	101	36
2561	235	155	106	42
2564	185	123	130	30
2567	210	140	132	33

ที่มา: สถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

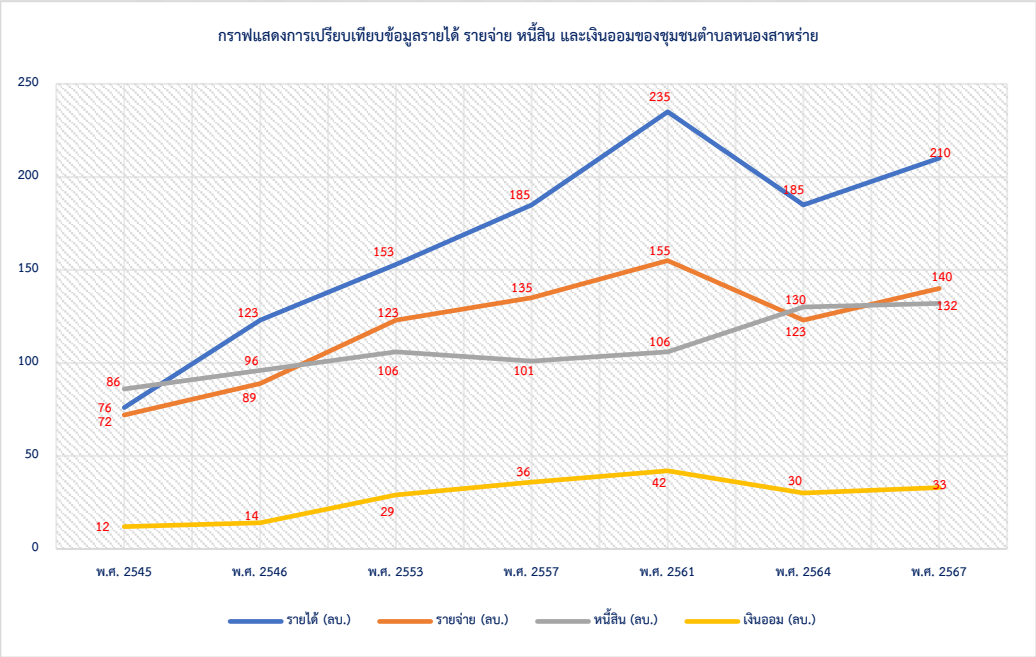

ภาพประกอบ 14 แสดงการเปรียบเทียบข้อมูลรายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ณ ปี พ.ศ. 2567

จากตารางที่ 6 และภาพประกอบ 14 พบว่า แนวโน้มของรายได้ รายจ่าย หนี้สิน และเงินออมของชุมชนในช่วง พ.ศ. 2545–2567 สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนตลอดช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งจะเห็นได้ว่าแนวโน้มรายได้และรายจ่าย รายได้

เพิ่มขึ้นจาก 76 ล้านบาท ในปี 2545 เป็น 210 ล้านบาท ในปี 2567 รายจ่ายเพิ่มขึ้นจาก 72 ล้านบาทเป็น 140 ล้านบาท ในช่วงเดียวกัน และรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นประมาณ 176% จากปีฐาน ข้อมูลชุดนี้ถือเป็นตัวอย่างที่สำคัญของชุดข้อมูลที่มีประสิทธิภาพที่จะนำไปสู่การวางแผนการพัฒนาชุมชนต่อไปอย่างมีทิศทาง ซึ่งสะท้อนว่าภายในชุมชนมีระบบบริหารจัดการที่ดี

จากข้อมูลอาจกล่าวได้ว่าตำบลหนองสาหร่าย เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของชุมชนจัดการตนเอง(Community Self-Government) ซึ่งจากผลการวิจัยพบองค์ประกอบสำคัญของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย จัดการตนเอง ดังนี้

1. มีอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเอง กล่าวคือ ตำบลหนองสาหร่ายเป็นหนึ่งในชุมชนไม่กี่แห่งที่เริ่มต้น จัดทำแผนแม่บทชุมชน ด้วยตนเอง ตั้งแต่ก่อนที่รัฐจะประกาศนโยบายเรื่องแผนพัฒนาชุมชนทั่วประเทศ (ช่วงปี พ.ศ. 2545–2550) โดยใช้เวลาเกิน 1 ปีในการระดมความเห็น วิเคราะห์ข้อมูลและจัดลำดับความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง ไม่รอรัฐ แต่พึ่งตนเองตามหลักการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน

2. มีการสร้างกลไกจัดการแบบภาคประชาชนอย่างชัดเจน ตำบลหนองสาหร่ายมีโครงสร้างชุมชนที่เรียกว่า “สภาผู้นำองค์กรชุมชน” หรือ “สภา 79” ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากทุกภาคส่วน เช่น กำนัน ผู้นำหมู่บ้าน กลุ่มสตรี อสม. กลุ่มเยาวชน พระ ผู้อำนวยการโรงเรียน ฯลฯ รวมกว่า 12 องค์กร มีตัวแทนของประชนชนทั้งสิ้น 79 คน สภานี้ประชุมเป็นประจำ เพื่อจัดทำแผนพัฒนาเสนอข้อเสนอต่อ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และขับเคลื่อนโครงการต่าง ๆ ด้วยความร่วมมือแบบมีส่วนร่วมจากฐานราก

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จากข้อมูลปี 2566 พบว่า ชุมชนมีประชากร 3,467 คน แต่มีสมาชิกในกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ มากถึง 8,620 คน (มากกว่า 2 เท่าของประชากร) แสดงให้เห็นว่าประชาชน 1 คน อาจเข้าร่วมเป็นสมาชิกหลายกลุ่ม ซึ่งสะท้อนระดับการมีส่วนร่วมเชิงลึกและต่อเนื่องในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

4. มีการจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น โครงการธนาคารความดี ซึ่งถือเป็นนวัตกรรมสวัสดิการที่ใช้คุณธรรมและความเสียสละเป็นทุน จนนำไปสู่การยกระดับเป็นสถาบันการเงินชุมชนตำบลหนองสาหร่าย มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชนเพื่อดูแลเรื่องการคลอดบุตร การเจ็บป่วย เสียชีวิตฯ ตามกำลังของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพที่มีความหลากหลายที่เกิดจากการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ เช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มแปรรูปพืชผลทางการเกษตร กลุ่มน้ำดื่ม เป็นต้น

5. ขับเคลื่อนด้วยทุนทางสังคมมากกว่าทุนภายนอก ผู้นำชุมชนสร้างเครือข่ายและพรรคพวกเชิงสร้างสรรค์ ที่ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ผู้นำเหล่านี้เป็นต้นแบบที่ทำให้เกิดความไว้วางใจในชุมชน และเชื่อว่าการพัฒนาบาฐานทุนทางสังคมตนเอง จะเป็นการพัฒนาที่มีความยั่งยืนมากกว่าการพึ่งทุนภายนอก

จะเห็นได้จากการที่ชาวบ้านในตำบลหนองสาหร่าย ได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมทำ รับผลประโยชน์และร่วมตรวจสอบจนทำให้ ชุมชนหนองสาหร่ายเป็นชุมชนต้นแบบเป็นแหล่งเรียนรู้ (ศูนย์การเรียนรู้) สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนที่สนใจเข้ามาศึกษาดูงานเพื่อนำไปพัฒนาต่อยอด และนับได้ว่าชุมชนหนองสาหร่ายเป็นชุมชนต้นแบบและประสบความสำเร็จในด้านการพัฒนาตัวเองเป็นที่น่าพอใจการพัฒนาเกิดจากความเชื่อมโยงของส่วนต่าง ๆ ที่สอดประสานกันในชุมชนเป็นส่วนที่เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนา อย่างยั่งยืนไม่ว่าจะเป็น ประชาชนในชุมชน ทุนทางสังคม หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชนหรือองค์กรอิสระ รวมถึงสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่ต่างก็เกื้อหนุนและสอดประสานกันให้เกิดการพัฒนา ซึ่งล้วนแต่เกิดจากการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participation Development) การพัฒนาชุมชนดังกล่าวนี้ เป็นการพัฒนาชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาของชุมชน และความเห็นพ้องต้องกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินงานของชุมชนตำบลหนองสาหร่าย เป็นการดำเนินการที่เน้นการดำเนินงานตามภารกิจหน้าที่ที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ตามอำนาจของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเน้นการมีส่วนร่วม (participation) ความร่วมมือ (Cooperation) และการเรียนรู้ร่วมกัน (Joint Learning) ของสมาชิกองค์กรชุมชนกับสถาบันต่างๆ ในท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับเครือข่ายชุมชน (Community Network) การรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาและสร้างเวทีแห่งความเข้าใจ (Stage of Understanding) โดยใช้วิธีการร่วมกันประชุมหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งภายในชุมชนมีการจัดประชุมเวทีสัญจรที่มีความต่อเนื่องในทุกหมู่บ้าน จนเป็นที่มาของการทำกิจกรรมร่วมกันของสมาชิกในชุมชน อันเป็นผลให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และความเห็นอกเห็นใจ เข้าใจกัน ทุกสิ่งทั้งมวลที่ได้สร้างสรรค์ร่วมกันได้กลายเป็นพลังชุมชน (Community Power) ที่ชาวชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นเองได้โดยชุมชนร่วมทำการแก้ไขปัญหาของตนเองตามศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายชุมชนภายนอกที่มีอยู่ ภายใต้ทุนทางสังคมที่หลากหลายและมีการนำความหลากหลายที่มีอยู่มาดำเนินการให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นของตน ผ่านทีมผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์ (Vision) ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยพบแนวทางการจัดการชุมชนอย่างน้อย 4 ประการที่น่าสนใจ ดังนี้

1. สมาชิกของชุมชนต้องเลือกเป้าหมายการพัฒนาที่ชัดเจน

2. ทำการสื่อสารเพื่อสร้างการยอมรับของสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม

3. ใช้ศักยภาพของสมาชิกในชุมชนให้เต็มศักยภาพด้วยหลักคุณธรรม

4. พัฒนาโดยใช้ความรู้เป็นฐานของการพัฒนา

5. ยอมรับอำนาจการตัดสินใจของสมาชิกในชุมชน

ผลการวิจัย ยังสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนในชุมชนมีระดับการมีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ซึ่งจะเห็นได้จากการดำเนินกิจกรรมใด ๆ ก็ตามคณะกรรมการชุมชนจะทำการประชุมเพื่อรับฟังความคิดเห็นและชี้แจงให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับทราบ ก่อนที่จะตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าก่อนจะทำการใด ๆ ต้องได้รับฉันทามติจากคนในชุมชนก่อนถึงจะดำเนินการได้ ในแต่ละกิจกรรมประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย ได้เรียนรู้และได้ตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน หรือการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน นายศิวโรฒ จิตนิยมผู้นำชุมชน กล่าวว่า เราต้องรู้จักส่งเสริมให้คนได้เรียนรู้ ต้องพัฒนาตน พัฒนาคนโดยเฉพาะคนในชุมชนซึ่งในชุมชนยึดแนวทางไปสู่เป้าหมายที่ว่า...

*"**พัฒนาคน** เพื่อสร้างทีม **พัฒนาทีม** เพื่อสร้างงาน*
***พัฒนางาน** เพื่อสร้างคุณภาพ **พัฒนาคุณภาพ** เพื่อสร้างมาตรฐาน"*

-- (ผู้นำชุมชน 01, 2568)

จากพัฒนาการการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายที่ผู้วิจัยได้นำเสนอข้างต้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าชุมชนแห่งนี้ ไม่ได้ดำเนินการพัฒนาเพียงเพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการสะท้อนรูปแบบการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนฐานความคิดประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) อย่างเด่นชัด กล่าวคือ ชุมชนได้แสดงออกถึงความสามารถในการกำหนดทิศทางการพัฒนา การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนการบริหารจัดการตนเองผ่านทุนทางสังคม (Social Capital) และการยึดหลักคุณธรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งล้วนแต่เป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งถือเป็นการส่งเสริมพฤติกรรมประชาธิปไตยของปประชาชนด้วยอีกทางหนึ่ง ผู้นำชุมชนอีกหนึ่งคนได้ยืนยันความเป็นประชาธิปไตยในระดับชุมชนของตำบลหนองสาหร่ายไว้อย่างน่าสนใจว่า...

"...ประชาธิปไตยคือการให้ชาวบ้านได้มีโอกาสได้พูด ได้คุย ได้เสนอปัญหา ...ถ้ามันไม่เกิดขึ้น พอประชาชนมีปัญหา ถ้าไม่มีเวที สุดท้ายมันไปจบที่สภากาแฟ ซึ่งหนองสาหร่ายเราไม่ได้จบที่สภากาแฟเท่านั้น..."

-- (ผู้นำชุมชน 04, 2568)

4.1.4 ผลการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

จากที่ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงพัฒนาการของการพัฒนาชุมชนตำบลหนองสาหร่าย บนฐานคิดประชาธิปไตยชุมชนแล้วข้างต้น เพื่อให้สามารถยืนยันได้อย่างเป็นระบบว่า ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายใช้แนวประชาธิปไตยชุมชน เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างแท้จริง ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาชุดตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนขึ้น เพื่อใช้ในการตรวจสอบคุณลักษณะเชิงกระบวนการภายในชุมชน โดยจะพิจารณาจากเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อทำการยืนยันย้อนกลับที่สะท้อนถึงระดับความเป็นประชาธิปไตยชุมชนในบริบทของตำบลหนองสาหร่าย ทั้งนี้ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความสมบูรณ์ และสามารถตอบคำถามวิจัยได้ว่าตำบลหนองสาหร่าย ได้ดำเนินการพัฒนาบนพื้นฐานของประชาธิปไตยชุมชนอย่างครบถ้วนหรือไม่

และในส่วนต่อไปนี้จะเป็นการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบ และทำการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ5 ท่าน ซึ่งประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้จากตัว 24 ตัวชี้วัด ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งมีดังนี้

ตัวบ่งชี้ที่ 1 การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน

ตัวบ่งชี้ที่ 2 การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ

ตัวบ่งชี้ที่ 3 การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน

ตัวบ่งชี้ที่ 4 การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน

ตัวบ่งชี้ที่ 5 การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน

ตัวบ่งชี้ที่ 6 การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน

ตัวบ่งชี้ที่ 7 การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน

ตัวบ่งชี้ที่ 8 การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน

หลังจากที่ผู้วิจัยทำการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถเช็คลิสต์ (Check List) เพื่อตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งพบข้อมูลที่น่าสนใจ ดังนี้

ตาราง 7 ผลการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่ายอำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ที่	รายการตรวจสอบ	มีการดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
ตัวบ่งชี้ที่ 1 การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน					
1.1)	ชุมชนมีพื้นที่หรือเวทีสำหรับการสื่อสารที่จัดตั้งขึ้น	●			มีการจัดตั้งเวที 'สภา 79' เป็นพื้นที่สื่อสารของชุมชน
1.2)	มีการประชุมหรือกิจกรรมสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ	●			ประชุมสภา 79 ทุกวันพฤหัสบดีที่ 4 ของเดือน
1.3)	สมาชิกในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ	●			ประชาชนร่วมเสนอความคิดเห็นผ่านเวทีสภาองค์กรชุมชน
1.4)	การสื่อสารในชุมชนสามารถครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชน	●			ตัวแทนจาก 12 องค์กรชุมชนเข้าร่วมสภา 79 ครบถ้วน
ตัวบ่งชี้ที่ 2 การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ					
2.1)	สมาชิกชุมชนทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมการตัดสินใจวางแผน	●			ใช้เวทีร่วมและข้อมูลภาคสนามกำหนดแนวทาง
2.2)	การวางแผนชุมชนมีการเปิดรับข้อเสนอแนะจากสมาชิกทุกกลุ่ม	●			กลุ่มต่าง ๆ มีบทบาทเสนอแนะและถูกรับฟัง
2.3)	มีการใช้ข้อมูลหรือความคิดเห็นของชุมชนในการตัดสินใจ	●			ข้อมูลจากเวทีวิเคราะห์และครัวเรือนถูกนำมาใช้จริง

ตาราง 7 (ต่อ)

ที่	รายการตรวจสอบ	มีการดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
ตัวบ่งชี้ที่ 3 การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน					
3.1)	ชุมชนได้รับสิทธิบางส่วนจากภาครัฐ	●			มี อบต. และศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน
3.2)	ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรของตนเอง	●			มีธนาคารความดี กองทุนสวัสดิการและกลุ่มอาชีพ
3.3)	มีการสนับสนุนจากภาครัฐในการเสริมสร้างอำนาจของชุมชน	●			ร่วมมือในโครงการเศรษฐกิจฐานรากและศึกษาแนวปฏิบัติ
ตัวบ่งชี้ที่ 4 การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน					
4.1)	ชุมชนมีกติกาหรือข้อตกลงที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน	●			แผนแม่บทผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม
4.2)	สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกา	●			ใช้เวทีชุมชนในการกำหนด
4.3)	กติกาหรือข้อตกลงในชุมชนมีการทบทวนและปรับปรุงตามความจำเป็น	●			เวทีสาธารณะใช้ทบทวนแผนและแนวทาง
ตัวบ่งชี้ที่ 5 การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน					
5.1)	ชุมชนมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่เน้นการทำงานร่วมกัน	●			เช่น การขุดลอกน้ำ ปลูกผัก กลุ่มเยาวชน
5.2)	สมาชิกในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการปฏิบัติงานร่วมกัน	●			แต่ละกลุ่มมีเป้าหมายและความรับผิดชอบชัดเจน
5.3)	การทำงานร่วมกันในชุมชนมีการติดตามและประเมินผล	●			ใช้เวทีรายงานผลกิจกรรมประจำเดือน

ตาราง 7 (ต่อ)

ที่	รายการตรวจสอบ	มีการดำเนินการ	ไม่มีการดำเนินการ	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
ตัวบ่งชี้ที่ 6 การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน					
6.1)	สมาชิกในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิของตนเอง	●			ฝึกอบรมและสร้างความรู้ผ่านกิจกรรม
6.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถใช้สิทธิของตนเองได้อย่างเต็มที่	●			มีเวทีแสดงความคิดเห็นการเลือกตั้งท้องถิ่น
6.3)	มีกรณีการปฏิเสธสิทธิหรือข้อจำกัดการใช้สิทธิของสมาชิกในชุมชน		●		ไม่พบกรณีจำกัดสิทธิจากข้อมูล
ตัวบ่งชี้ที่ 7 การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน					
7.1)	ชุมชนมีการส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก	●			มีเวทีฝึกอบรม สร้างความรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ
7.2)	มีการจัดการข้อขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ในชุมชนอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส	●			ใช้กลไกสภาและการพูดคุยแบบมีส่วนร่วม
7.3)	สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพสิทธิของกันและกัน	●			บรรยากาศการพัฒนาแบบร่วมมือมีความเชื่อใจสูง
ตัวบ่งชี้ที่ 8 การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน					
8.1)	ชุมชนมีระบบการติดตามและประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการ	●			มีการประชุมรายเดือนเพื่อติดตามและสรุปผล
8.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลการประเมินผลได้	●			มีเวทีสาธารณะเผยแพร่ข้อมูลแก่ชุมชน
8.3)	มีการใช้ผลการติดตามและประเมินเพื่อปรับปรุงการพัฒนาชุมชน	●			ใช้ผลจากการประเมินเพื่อพัฒนาแผนแม่บทใหม่

จากตาราง 7 พบว่า ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่มีลักษณะความเป็นประชาธิปไตยชุมชนในระดับที่มีความเข้มแข็ง โดยสามารถตรวจสอบได้จากคุณลักษณะในแต่ละด้านตามตัวบ่งชี้ทั้ง 8 ประการ ดังนี้

1. มีการส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือการสร้างพื้นที่สื่อสารในชุมชน ตำบลหนองสาหร่ายมีเวทีประชาคมอย่างสม่ำเสมอ โดยเฉพาะ "สภา 79" ซึ่งทำหน้าที่เป็นเวทีสาธารณะในการระดมความคิดเห็นจากคนทุกกลุ่มในชุมชน ชุมชนมีการจัดประชุมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เช่น การประชุมทุกวันพฤหัสบดีที่ 4 ของเดือน ซึ่งกลายเป็นปฏิทินชุมชนที่ได้รับการยอมรับร่วมกัน โดยทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและเป็นอิสระ ครอบคลุมทั้งกลุ่มอายุ เพศ และสถานะทางสังคมอย่างทั่วถึง

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและวางแผนพัฒนาชุมชน ชุมชนให้ความสำคัญกับกระบวนการวางแผน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงผ่านการจัดเวทีประชาคม การเก็บข้อมูลจากครัวเรือน ที่ทุกภาคส่วนของชุมชนได้รับเชิญให้ร่วมเสนอแนะแนวทางพัฒนา ชี้ให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่ให้กับความคิดเห็นที่หลากหลาย และมีการนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้ในการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของประชาธิปไตยที่ประชาชนมีบทบาทสำคัญตั้งแต่ระดับฐานรากของสังคม

3. การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน หนองสาหร่ายถือเป็นต้นแบบของการจัดการตนเองที่ชัดเจน โดยเริ่มจัดทำแผนแม่บทชุมชนด้วยตนเองตั้งแต่ก่อนที่รัฐจะประกาศนโยบายในลักษณะเดียวกัน นอกจากนี้การจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีงบประมาณในการดำเนินงานเองโดยไม่ต้องพึ่งพาราชการส่วนภูมิภาค ขณะเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐก็มีบทบาทในเชิงสนับสนุน โดยเฉพาะการยอมรับแผนของชุมชนและเปิดโอกาสให้เข้าร่วมโครงการระดับจังหวัดและระดับชาติหลายด้าน

4. การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน การดำเนินงานของชุมชนหนองสาหร่ายเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาชุมชน กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชุมชนใช้ล้วนเป็นผลจากการประชุมหารือและฉันทามติร่วมกันจากหลากหลายกลุ่มที่มีอยู่ในชุมชน โดยกติกาเหล่านี้ไม่ได้หยุดนิ่ง แต่มีการทบทวนและปรับปรุงตามความเหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดถึงการบริหารจัดการตนเองอย่างยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความเป็นจริงของท้องถิ่น

5. การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน ชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมหลากหลายที่เน้นความร่วมมือ เช่น การจัดเวทีฝึกอบรมเยาวชนการส่งเสริมอาชีพเสริม การจัดตั้งธนาคารความดี

และการส่งเสริมการผลิตอาหารปลอดภัย สมาชิกในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการทำงานร่วมกัน และผลการดำเนินงานต่าง ๆ ก็มีระบบติดตามประเมินผลทั้งจากภายในและภายนอก เช่น การตรวจเยี่ยม การศึกษาดูงาน และการประเมินโดยองค์กรเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ

6. การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน ประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิของตนเอง และมีโอกาสในการใช้สิทธินั้นอย่างเต็มที่ ทั้งในการเลือกตั้ง การเข้าร่วมเวทีสาธารณะ และการบริหารจัดการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ที่สำคัญคือไม่ปรากฏว่ามีกรณีการปฏิเสธสิทธิหรือข้อจำกัดใด ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งสะท้อนว่าชุมชนมีวัฒนธรรมที่เคารพสิทธิของสมาชิกอย่างแท้จริง

7. การเคารพสิทธิและหน้าที่ของตนเองและสมาชิกในชุมชน ชุมชนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน มีเวทีและกิจกรรมที่ส่งเสริมความเข้าใจในหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น ข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้รับการแก้ไขอย่างโปร่งใสและยุติธรรม ผ่านกลไกของ “สภา 79” และความไว้วางใจต่อผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำที่เน้นอุดมการณ์เพื่อส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม

8. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา การพัฒนาในตำบลหนองสาหร่ายไม่เพียงแต่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ยังมีระบบติดตามผลที่เป็นระบบ มีการเผยแพร่ข้อมูลให้คนในชุมชนรับรู้ และนำผลประเมินมาปรับปรุงการดำเนินงานอย่างเป็นระบบเช่น การทบทวนแผนแม่บท การประเมินกลุ่มอาชีพ และการติดตามผลโครงการ รวมถึงการรายงานผลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบอย่างโปร่งใส

จากที่ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในแต่ละตัวบ่งชี้อย่างรอบด้านพบว่า ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีลักษณะของความเป็นประชาธิปไตยชุมชนที่เด่นชัด ทั้งในมิติของโครงสร้าง กระบวนการและผลลัพธ์ โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ถือเป็นชุมชนที่ใช้ กระบวนการประชาธิปไตยชุมชน เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนาและแสดงให้เห็นถึงการเป็นชุมชนจัดการตนเองได้อย่างชัดเจน เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจภาพรวมองค์ประกอบของความเป็นประชาธิปไตยชุมชนในบริบทตำบลหนองสาหร่าย ผู้วิจัยจึงทำการสรุปเป็นประกอบการเพื่อทำความเข้าใจ ได้ดังภาพประกอบ 15

ภาพประกอบ 15 แสดงคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค่อนข้างเป็นที่ยืนยันว่า ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายเป็นชุมชนที่ใช้กระบวนการประชาธิปไตย เป็นเครื่องมือในการพัฒนาจนอาจเรียกได้ว่าเป็นชุมชนจัดการตนเอง ในมุมมองของนักวิชาการ ที่ผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ในประเด็นของความสำคัญของประชาธิปไตยระดับชุมชน ลักษณะของประชาธิปไตยในฐานะเครื่องมือการจัดการสังคม และทิศทางการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับฐานรากหรือประชาธิปไตยในระดับชุมชน ซึ่งพบว่านักวิชาการหลายท่านต่างเน้นว่า ประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งหรือการประชุมในเวทีทางการเมืองเท่านั้น หากแต่คือกระบวนการที่ทำให้ทุกคนในชุมชนได้ มีพื้นที่ในการสะท้อนความคิด แสดงออก ตามวิถีชีวิตที่เป็นธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น ยกตัวอย่าง เช่น วงสนทนาในน้ำชา-กาแฟ กลุ่มจักสาน กลุ่มผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น กิจกรรมวัฒนธรรม หรือกลุ่มเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็น “พื้นที่เรียนรู้” และ “พื้นที่แสดงความคิดเห็น” รวมถึงเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มมีสิทธิมีเสียง หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอน เกิดการเรียนรู้และแสดงออกตามวิถีประชาธิปไตยโดยธรรมชาติ เป็นกระบวนการที่ช่วยลดช่องว่างระหว่างรัฐกับประชาชนและเสริมพลัง (Empowerment) ให้ชุมชนลุกขึ้นมาจัดการตนเองอาจกล่าวได้ว่าประชาธิปไตยชุมชน

เป็นเครื่องมือในการจัดการทางสังคม (Social Management) หรือพัฒนาท้องถิ่น (Community Development) ซึ่งจากข้อมูลที่ผู้วิจัยค้นพบชุมชนตำบลหนองสาหร่ายก็เป็นเช่นนั้น ในทัศนะของสมคิดเลิศไพฑูรย์ เน้นย้ำว่าประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีสำนึกของการเป็นพลเมือง (Citizenship Consciousness) ที่ไม่ใช่เพียงผู้รับสวัสดิการหรือคำสั่งจากรัฐซึ่งนักวิชาการ 01 กล่าวระหว่างให้สัมภาษณ์ว่า...

"...เราต้องทำให้ประชาชนเนี่ย จาก People เป็น Citizen...
คนไทยเป็น People จะคอยแต่จะรับความช่วยเหลือ
แต่ Citizen คือ คนที่ตื่นรู้ตื่นตัวทางการเมือง..."

-- (นักวิชาการ 01, 2568)

ในขณะที่นักวิชาการ 02 เน้นว่าประชาธิปไตยในชุมชนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น รัฐต้องปล่อยให้ชุมชนขับเคลื่อนด้วยตนเอง ซึ่งวีรศักดิ์ เครือเทพได้กล่าวระหว่างการให้สัมภาษณ์ว่า...

"...เราก็จะต้องมีนวัตกรรมที่มาช่วยพัฒนาให้คนได้เข้าไปมีส่วนร่วม
ได้เข้าใจ ได้เรียนรู้
แล้วก็ใช้ประโยชน์จากประชาธิปไตยที่เป็นอยู่ให้มากที่สุดครับ..."

-- (นักวิชาการ 02, 2568)

ส่วนนักวิชาการ 03 และนักวิชาการ 04 ต่างก็เน้นว่าการเปิดพื้นที่ในชีวิตประจำวันให้กับประชาชนคือหัวใจของประชาธิปไตยระดับฐานราก ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้ง **เวทีการเรียนรู้ พื้นที่การแสดงออก และพื้นที่วางแผนพัฒนา**ร่วมกันของคนในชุมชน การที่ประชาชนรู้สึกว่า "เสียงของเขามีความหมาย" คือจุดเริ่มต้นของการยกระดับคุณภาพประชาธิปไตยในระยะยาว

สำหรับประเด็นเรื่อง **ประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือจัดการสังคมหรือพัฒนาท้องถิ่น**นักวิชาการ 05 มีความคิดเห็นสนับสนุนแนวคิดนี้อย่างชัดเจนผ่านรายการสภาชาวบ้าน สถานีวิทยุรัฐสภา ว่าประชาธิปไตยไม่ใช่สิ่งที่ผูกขาดอยู่ในระบบรัฐสภาหรือกระบวนการเลือกตั้งเท่านั้นแต่สามารถเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน และหากออกแบบให้เหมาะสม ก็จะกลายเป็น "นวัตกรรมประชาธิปไตย" ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน การคิดร่วมกัน

และการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้ คิด พูด ตัดสินใจและ ลงมือทำ อย่างเป็นธรรมชาติ

"...ประชาธิปไตยในระดับชุมชน
มันได้ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมจริง ๆ..."
-- (นักวิชาการ 05, 2568)

4.1.5 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

การเป็นประชาธิปไตยของชุมชนของพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย ไม่ได้เกิดขึ้นจากการบังคับใช้กฎหมาย หรือการเลือกตั้งผู้แทนเพียงอย่างเดียวดังที่ผู้วิจัยได้พยายามนำเสนอในส่วนก่อนหน้าแล้วนั้น หากแต่เป็นการเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนของประชาชนในพื้นที่ผ่านประสบการณ์ การพูดคุย การตัดสินใจร่วม และการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ตำบลหนองสาหร่าย จึงเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีพัฒนาการด้านประชาธิปไตยชุมชน อย่างค่อยเป็นค่อยไปและเป็นธรรมชาติที่ถูกสั่งสมขึ้นจากการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตประจำวัน รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในเวทีประชาคมหรือโครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หากแต่กระจายอยู่ในกิจกรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนได้มีส่วนร่วม ได้แสดงความคิดเห็นและได้ตัดสินใจร่วมกันในเรื่องที่เกี่ยวข้องวิถีชีวิตของตนเองและสมาชิกของสังคม กระบวนการเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างทักษะความเป็นพลเมือง (Civic Competency) อย่างค่อยเป็นค่อยไป ในส่วนต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย ได้ดังนี้

1) การพัฒนาแนวคิด การเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชนจากฐานล่าง ชุมชนหนองสาหร่ายไม่ได้ริเริ่มด้วยโครงสร้างรัฐ หรือการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก แต่เริ่มจากการตั้งคำถามพื้นฐานว่า ชุมชนจะอยู่กันอย่างไรให้มีศักดิ์ศรี จุดเริ่มต้นเช่นนี้ ทำให้กระบวนการประชาธิปไตยในหนองสาหร่ายไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการเลือกตั้งหรือการเมืองในความหมายแคบแต่ตั้งอยู่บนการรวมกลุ่มเพื่อการตัดสินใจร่วมกัน การฟังซึ่งกันและกันและการวิเคราะห์สถานการณ์ของตนเองอย่างตรงไปตรงมา

2) การเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมจากผู้รอรับเป็นผู้ริเริ่ม ในยุคแห่งการทำงานด้วยความระแวง ผู้นำชุมชนต้องทำงานท่ามกลางแรงต้านจากหน่วยงานราชการ เช่น กรณีที่แผนชุมชนถูกรัฐปัดตก หรือถูกตั้งคำถามเรื่องความชอบธรรม ชุมชนเลือกที่จะลดฟังเสียงภายนอกและเพิ่มพลังภายในผ่านกิจกรรมย่อย เช่น การทำบัญชีชีวิตเพื่อทบทวนรายรับรายจ่ายของตนเอง การทดลองทำเกษตรอินทรีย์ การเรียนรู้ระบบกลุ่มออมทรัพย์แบบหมุนเวียน การพัฒนากลุ่มอาชีพ กิจกรรมเหล่านี้กลายเป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วม ที่สร้างพลังใหม่ให้ชุมชน ทั้งในด้านการบริหารจัดการความรู้และความไว้วางใจ

3) ขยายโครงสร้างการมีส่วนร่วม ชุมชนไม่ได้หยุดแค่การรวมกลุ่มผู้นำกลุ่มเดิม ๆ แต่ยังขยายออกสู่เยาวชนและกลุ่มเปราะบาง การรวมคนทุกกลุ่มนี้ทำให้ประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่ายไม่ได้จำกัดอยู่ในห้องประชุม แต่ขยายไปถึงสถาบันการศึกษา ครอบครัว และแหล่งผลิตในชีวิตประจำวัน

4) สร้างกลไกรองรับการจัดการตนเอง ภายใต้ความสำเร็จของโครงการต่าง ๆ ชุมชนได้สร้างโครงสร้างภายในชุมชน ที่ทำให้ระบบพึ่งตนเองสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง เช่น กลไกสภาตำบลทำหน้าที่เสมือนสภาประชาชน มีการประชุมแผนประจำปี ที่มีการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นทางการ คณะกรรมการพัฒนาตำบลที่ทำหน้าที่กลั่นกรองโครงการก่อนเสนอองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน

5) บทเรียนเชิงระบบวิถีชีวิตประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งไม่ใช่เพียงโครงการ แต่คือวิถีชีวิต บทเรียนสำคัญที่ได้จากตำบลหนองสาหร่ายคือ การพัฒนาที่แท้จริงไม่ได้เริ่มจากเงินทุน แต่เริ่มจากความเข้าใจตนเองและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การพัฒนาแบบหนองสาหร่ายไม่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสูง แต่ต้องใช้กระบวนการที่คนในชุมชนร่วมเรียนรู้ ร่วมกำหนด และร่วมลงมือทำเป็นหัวใจ เพื่อให้เข้าใจ 4.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนา ท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย 5 ระดับข้างต้นได้ง่ายขึ้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 16

ภาพประกอบ 16 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริม
การพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชน ในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย สามารถมองได้ว่าเป็นการสะท้อนพัฒนาการของประชาธิปไตยในระดับฐานราก ที่ไม่ได้ยึดโยงกับโครงสร้างรัฐหรือกลไกทางการเมืองในความหมายแบบทางการเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นประชาธิปไตยที่พัฒนาขึ้นจากการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน อันเป็นการผสมผสานทั้งการเรียนรู้ การลงมือทำ และการจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง ในบริบทของตำบลหนองสาหร่าย กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ผ่านการเรียนรู้ร่วมกันของประชาชนในท้องถิ่น โดยเริ่มต้นจากการตระหนักถึงปัญหาและความต้องการขั้นพื้นฐานของตนเองและครอบครัว ก่อนที่จะก้าวเข้าสู่การรวมกลุ่มเพื่อหาทางออกต่อปัญหาที่เผชิญอยู่ ซึ่งสิ่งนี้แสดงให้เห็นว่า การเป็นประชาธิปไตยในพื้นที่ดังกล่าว ไม่ได้ตั้งอยู่บนการเลือกตั้งหรือการใช้อำนาจเชิงกฎหมายแต่ตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วม และการตัดสินใจร่วมที่มีรากฐานมาจากการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการอยู่ร่วมกันอย่างมีเหตุผล

ชุมชนหนองสาหร่ายยังแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมที่สำคัญ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงจากภาวะผู้รอรับ หรือผู้ที่เคยอยู่ในบทบาทของผู้พึ่งพิงมาเป็นผู้ริเริ่มที่สามารถสร้างกิจกรรมและโครงการของตนเองได้ เช่น กิจกรรมบัญชีชีวิต การทดลองทำเกษตรอินทรีย์ หรือการก่อตั้งกลุ่มออมทรัพย์ สิ่งเหล่านี้มิใช่เพียงกิจกรรมเชิงเศรษฐกิจหรือการพัฒนารายได้ แต่ยังเป็นพื้นที่เรียนรู้ที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงความไว้วางใจ และเสริมสร้างทุนทางสังคมในระดับฐานราก นอกจากนี้ การขยายโครงสร้างการมีส่วนร่วมที่เปิดพื้นที่ให้กับเยาวชน กลุ่มสตรี และกลุ่มเปราะบาง เข้ามามีบทบาทในกระบวนการตัดสินใจร่วม แสดงให้เห็นว่าประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่ายไม่ถูกจำกัดอยู่เพียงในวงการเมืองแบบทางการ หรือเฉพาะในห้องประชุมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่แผ่ขยายไปสู่ชีวิตประจำวันของคนในครอบครัว โรงเรียน และสถานประกอบการในพื้นที่ กระบวนการเช่นนี้ทำให้การเป็นประชาธิปไตยไม่ได้ถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำทางการเมืองหรือผู้นำกลุ่มเล็ก ๆ หากแต่เป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสมาชิกทุกคนในสังคมท้องถิ่นได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ การสร้างกลไกที่ทำหน้าที่รองรับการจัดการตนเอง เช่น การก่อตั้ง “สภา 79” เพื่อเป็นเสมือนสภาประชาชนที่ทุกกลุ่มสามารถสะท้อนปัญหาและความต้องการของตนได้อย่างเป็นทางการ การประชุมวางแผนประจำปีที่ทุกคนมีสิทธิแสดงความคิดเห็น และการมีกลไกอย่างคณะกรรมการพัฒนาตำบลที่ทำหน้าที่กลั่นกรองข้อเสนอจากชุมชน ก่อนจะนำเข้าสู่ระบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลไกเหล่านี้ถือเป็นการสถาปนาระบบพึ่งพิงตนเอง และทำให้ประชาธิปไตยชุมชนมีเสถียรภาพและความยั่งยืน

บทเรียนเชิงระบบที่ได้จากชุมชนหนองสาหร่ายคือ การพัฒนาแบบประชาธิปไตยชุมชนไม่ได้เริ่มต้นจากทุนภายนอกหรือเทคโนโลยีที่ซับซ้อน หากแต่เริ่มจากความเข้าใจตนเอง และความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งถือเป็นแก่นสารสำคัญของการพัฒนาที่แท้จริง แนวทางนี้สะท้อนว่าการพัฒนาที่ขับเคลื่อนโดยชุมชนเองมีศักยภาพมากกว่าการพัฒนาที่ถูกกำหนดจากภายนอก เพราะสามารถตอบสนองต่อความต้องการจริงของประชาชนและสร้างพลังร่วมที่ยั่งยืนได้

กล่าวโดยสรุป สาระสำคัญของรูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในตำบลหนองสาหร่าย ก็คือ การพัฒนาเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมที่หลอมรวมกันเป็นวิถีชีวิต โดยประชาธิปไตยไม่ได้เป็นเพียง กระบวนการทางการเมือง แต่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วม การจัดการร่วม และการลงมือทำร่วมกัน ซึ่งทั้งหมดนี้ได้กลายเป็นพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง

4.2 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย

จากที่ตำบลหนองสาหร่าย ทำการพัฒนาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนา ที่สมาชิกของชุมชนไม่ได้เป็นเพียงผู้รับบริการจากรัฐเท่านั้น หากแต่สมาชิกของชุมชนมีบทบาทเชิงรุกในฐานะผู้กำหนดทิศทางการพัฒนา ผ่านกลไกการมีส่วนร่วมที่เป็นระบบอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยสามารถอธิบายวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย ได้ดังนี้

1) พัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง (Human-first development) แนวคิดนี้เน้นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากคน โดยเฉพาะทัศนคติ ทักษะ และความสามารถของประชาชน ไม่ใช่เพียงแค่โครงสร้างพื้นฐานหรืองบประมาณจากรัฐ ตำบลหนองสาหร่ายจึงเริ่มจากการฝึกอบรมชาวบ้านด้านการเงินครัวเรือน การสร้างกลุ่มอาชีพ และเวทีการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างทุนมนุษย์ในชุมชนก่อนจะวางโครงสร้างทางกายภาพหรือโครงการพัฒนาอื่น ๆ

2) ส่งเสริมประชาธิปไตยชุมชนจากฐานราก ผ่านเวทีสภาตำบลหรือ สภา 79 ชุมชนหนองสาหร่ายให้ความสำคัญกับการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนทุกกลุ่มมีเสียงในการกำหนดอนาคตของชุมชนผ่านเวทีพูดคุยปรึกษาหารือ ซึ่งถือเป็นกลไกประชาธิปไตยแบบฐานราก (Grassroots Democracy) ที่ตัวแทนจากทุกกลุ่มได้มีโอกาสเสนอความคิดเห็น กำหนดแผนงาน และตรวจสอบการดำเนินงานองค์กรภายในชุมชนโดยตรงซึ่งเวทีดังกล่าวไม่ใช่แค่การประชุมแต่เป็นกระบวนการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่ ที่เน้นการรับฟังและหาข้อสรุปร่วม

3) สร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนอย่างต่อเนื่อง แนวทางนี้หมายถึง การเปิดโอกาสให้ “ทุกคน” มีบทบาทในกระบวนการพัฒนา โดยไม่มีใครถูกกีดกัน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเยาวชน ผู้นำทางศาสนา ผู้สูงอายุ หรือกลุ่มเปราะบาง เช่น คนจน คนไร้ที่ดิน กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ในยุคเริ่มต้น หนองสาหร่ายได้ขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมผ่าน ประชาคมตำบล เวทีแผนแม่บท การจัดตั้งกลุ่มอาชีพหมุนเวียน การประชุมทุกเดือนอย่างสม่ำเสมอ (ปฏิทินชุมชน) สิ่งเหล่านี้ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และทำให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของการพัฒนาอย่างแท้จริง

4) สร้างทีมแบบพรรคพวกเชิงสร้างสรรค์คำว่าพรรคพวก ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงระบบอุปถัมภ์ในความหมายลบ แต่หมายถึงการรวมกลุ่มของผู้มีอุดมการณ์ร่วมที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวม มีความซื่อสัตย์ เสียสละ และสามารถทำงานเป็นทีมเพื่อขับเคลื่อนชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งการรวมกลุ่มเชิงสร้างสรรค์ต้องผ่านกระบวนการคัดเลือก กลั่นกรองเพื่อให้ได้มาซึ่งมีพวก ที่เชื่อมั่นกัน ช่วยกัน และมีความเข้าใจบทบาทหน้าที่ตนเองอย่างลึกซึ้ง

5) ยึดหลักไม่รอรัฐ-พึ่งตนเอง ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดในหนองสาหร่ายเป็นชุมชนไม่รอคอยคำสั่ง หรืองบประมาณจากส่วนกลาง แต่เลือกที่จะเริ่มลงมือพัฒนาเองก่อน เช่น ทำแผนแม่บทเอง แก้หนี้สินครัวเรือนผ่านกลุ่มออมทรัพย์ ขุดคลองเอง จัดตั้งธนาคารความดีเพื่อส่งเสริมวินัยและสวัสดิการในชุมชน แนวทางนี้ช่วยให้ชุมชนมีศักดิ์ศรี และกลายเป็นแบบอย่างให้กับตำบลอื่นในระดับจังหวัดและระดับประเทศในปัจจุบัน

ซึ่งจากผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยดังกล่าวล้วนแต่เป็นฐานของการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน ด้วยตำบลหนองสาหร่ายไม่ได้พัฒนาบนฐานของงบประมาณจำนวนมาก หรือเพราะชุมชนตั้งอยู่ใกล้เมืองใหญ่ หากแต่การพัฒนาเกิดขึ้นเพราะมีการวางรากฐานแนวคิด ที่เน้นคน ความร่วมมือ และความเชื่อมั่นในตนเองซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน และการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปวิธีการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนในตำบลหนองสาหร่ายได้ ดังภาพประกอบ 17

ภาพประกอบ 17 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย

การพัฒนาของตำบลหนองสาหร่าย ได้ใช้ประชาธิปไตยชุมชนเป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน ตั้งแต่การเริ่มต้นเรียนรู้ภายใน การรับมือกับแรงต้านจากภายนอกการสร้างกระบวนการวางแผนพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ไปจนถึงการสร้างระบบจัดการที่เข้มแข็งในทุกมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมสวัสดิการการสร้างผู้นำรุ่นใหม่ และการพัฒนาตามบริบทของชุมชน จากการพัฒนาชุมชนหนองสาหร่ายชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาไม่จำเป็นต้องรอคำสั่งจากส่วนกลาง แต่สามารถเกิดขึ้นได้จากความคิด ร่วมแรงและศรัทธาของคนในชุมชนเอง และยังเป็นข้อยืนยันที่สำคัญว่าหากรัฐสนับสนุนและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนกำหนดทิศทางการพัฒนาได้อย่างแท้จริง สังคมไทยก็สามารถเดินไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน และจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ไม่ใช่โครงการชั่วคราว แต่เป็นวิถีชีวิตที่เริ่มจากความเข้าใจและความไว้ใจซึ่งตำบลหนองสาหร่ายก็เป็นเช่นนั้น

อย่างไรก็ตามการส่งเสริมกระบวการประชาธิปไตยก็ไม่ได้ง่าย หรือประสบความสำเสร็จกับทุกชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากแต่ละชุมชนมีบริบท ทุนทางสังคมที่ต่างกันจึงทำให้ความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนแตกต่างกันไปด้วย นอกจากปัจจัยด้านโครงสร้างหรือองค์ประกอบภายในชุมชนแล้วยังมีปัจจัยเกื้อหนุนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในระดับชุมชนไม่น้อยไปกว่าโครงสร้างหรือองค์ประกอบของชุมชน นั่นก็คือบทบาทของภาครัฐซึ่งถือว่ามีผลทั้งในเชิงบวกและเชิงลบต่อการพัฒนาประชาธิปไตยโดยเฉพาะในบริบทประเทศไทย ในมุมของนักวิชาการด้านกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น ศาสตราจารย์ ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์ เห็นว่าประชาธิปไตยชุมชนถือว่าเป็นเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่สำคัญและควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็ได้ให้ข้อสังเกตต่อความท้าทายของปรากฏการณ์การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองและความเป็นชุมชนเข้มแข็งไว้อย่างน่าสนใจว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเกิดจากประสบการณ์ตรงของชาวบ้านและการเสริมศักยภาพจากภายในมากกว่าการยัดเยียดจากภายนอก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ประชาธิปไตยที่เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงมากกว่าการเป็นระบบสำเร็จรูป การออกแบบให้ประชาชนมีสิทธิผ่านตัวแทน เช่น กรรมการ องค์กร หรือ ส.ส. แม้ดูเหมือนเปิดพื้นที่ แต่หากไม่ได้เสริมความสามารถของประชาชนโดยตรงจะนำไปสู่การพึ่งตัวแทนมากเกินไป ประชาชนก็จะไม่พัฒนาศักยภาพของตนเองซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับหลักประชาธิปไตยชุมชน ที่ต้องการให้ทุกคนมีเสียงและตัดสินใจร่วมกันโดยตรง นอกจากนี้สมคิด เลิศไพฑูรย์ ยังเห็นว่าการที่รัฐจัดระบบตัวแทนมากเกินไปจนลดทอนความเป็นปัจเจก (Individual) ของประชาชน การที่รัฐพยายามทำให้ประชาชนกลายเป็นผู้รับมากกว่าพลเมือง หากรัฐยังคงวางบทบาทแบบผู้แจกหรือใช้แนวทางสงเคราะห์เป็นหลัก จะทำให้ประชาชนเคยชินกับการรอรับ และไม่พัฒนาเป็นพลเมืองที่มีสำนึก

รับผิดชอบและมีส่วนร่วม ซึ่งขัดกับหลักประชาธิปไตยชุมชนที่มุ่งเสริมพลังและบทบาทของปัจเจกบุคคลในกระบวนการตัดสินใจ นอกจากนี้สมคิด เลิศไพฑูรย์ ยังให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า หากรัฐรับรองความเป็นทางการขององค์กรชุมชนมากจนเกินไปจะทำให้ประชาชน รวมถึงองค์กรชุมชนอ่อนแอเนื่องจากเขาจะเริ่มขาดอิสระด้วยการแทรกแซงจากภาครัฐแบบไม่รู้ตัว ซึ่งคำกล่าวยืนยันของ นักวิชาการ 01 ที่กล่าวว่า...

"...เมื่อไรก็ตามที่เราทำให้ประชาชนเป็นองค์กรที่เป็นทางการ
มันก็จะมีข้อดีคือมีพลังมากขึ้น
แต่มันก็จะทำให้ประชาชนรวมถึงองค์กรชุมชน กลับสู่ระบบที่รัฐครอบงำเหมือนเดิม..."

-- (นักวิชาการ 01, 2588)

นักวิชาการ 01 ให้ความเห็นเพิ่มเติมอีกว่าประชาธิปไตยชุมชนต้องการเวลา ความเข้าใจและการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง แต่ประชาชนจำนวนไม่น้อยต้องดิ้นรนกับภาระปากท้องทำให้ไม่สามารถมีส่วนร่วมได้จริงอย่างที่ตั้งเป้าไว้ กิจกรรมของชุมชนจึงอาจถูกจำกัดไว้ในกลุ่มแกนนำหรือผู้มีเวลาเท่านั้น

ขณะที่ นักวิชาการ 02 มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกับสมคิด เลิศไพฑูรย์ ว่าเมื่อรัฐเข้าแทรกแซงชุมชนด้วยวัตถุประสงค์ทางการเมือง จะทำให้ชุมชนอ่อนแอเป็นระยะอำนาจที่รัฐแทรกแซง จะสร้างระบบวิธีคิดใหม่ให้กับชุมชนด้วยการเข้าควบคุมชุมชนเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองแบบค่อยเป็นค่อยไปซึ่ง นักวิชาการ 02 ได้กล่าวระหว่างสัมภาษณ์ว่า...

"...การที่รัฐใช้อำนาจในการกำหนด "วาระ" หรือ "วิธีคิด" ให้กับชุมชน
โดยไม่ได้พิจารณาศักยภาพภายในของชุมชน
อาจทำให้ชุมชนค่อย ๆ สูญเสียความเข้มแข็งจากภายในรวมถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของ
และการพึ่งพาตนเอง ซึ่งเป็นหัวใจของประชาธิปไตยชุมชน
ในทางกลับกัน ชุมชนอาจกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองของกลุ่มอำนาจบางกลุ่ม..."

-- (นักวิชาการ 02, 2568)

และข้อควรระวังอีกประเด็นที่สำคัญ คือ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมแบบ "สัญลักษณ์" หรือ "พิธีกรรม" แบบ (Tokenism) อาจดูเหมือนเป็นประชาธิปไตยแต่จริง ๆ แล้วอาจเป็นการลดทอนพลังของชุมชน เพราะแม้ประชาชนจะเสนอความคิดเห็น แต่หากผลลัพธ์ไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม กล่าวคือการตัดสินใจยังเป็นอำนาจของผู้นำหรือภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ความเชื่อมั่นในระบบก็จะถดถอยและชุมชนจะหมดศรัทธาต่อกระบวนการของตนเอง การควบคุม

มากเกินไปของภาครัฐ เช่น การจัดระเบียบจากบนลงล่าง หรือการวางกรอบที่แข็งตัวเกินไป จะทำให้การเรียนรู้และการริเริ่มในระดับชุมชนถูกจำกัด หากรัฐสามารถปลดล็อคอุปสรรค เช่น กฎระเบียบที่เป็นภาระ หรือข้อจำกัดด้านงบประมาณ และเปิดพื้นที่ให้ชุมชนคิดและลงมือทำเองได้ ก็จะส่งเสริมให้ประชาธิปไตยชุมชนเติบโตอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ นักวิชาการ 04 นักวิชาการ 03 และนักวิชาการ 05 (สัมภาษณ์, 2568) ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในรายการสภาชาวบ้าน สถานีวิทยุรัฐสภา ไปในทิศทางเดียวกันว่า แม้ว่าประชาธิปไตยชุมชนจะได้รับการยอมรับว่าเป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นจากฐานราก แต่ในการน้อมนำแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติจริงยังมีข้อพึงระวังสำคัญที่ไม่อาจมองข้าม นักวิชาการหลายท่านชี้ให้เห็นถึงอันตรายของการทำให้ประชาธิปไตยชุมชนกลายเป็นเพียงกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ หรือเครื่องมือของโครงการราชการ ที่ไม่ได้มาจากวิถีชีวิตของคนในสังคม ในหลายกรณี กระบวนการประชาธิปไตยมักถูกตีกรอบให้อยู่เฉพาะในห้องประชุมหรือกิจกรรมเชิงทางการ เช่น การประชาคมแบบมีระเบียบวาระที่เข้มงวด ซึ่งทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งรู้สึกแปลกแยก ไม่กล้าแสดงออกและมองว่าเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่ของตนเอง จนนำไปสู่ภาวะการมีส่วนร่วมแบบผิวเผินที่ประชาธิปไตยกลายเป็นเรื่องของคนบางกลุ่มหรือกลุ่มแกนนำเท่านั้น

ท่ามกลางกระแสความสนใจแนวคิดนวัตกรรมประชาธิปไตย (Democratic Innovation) ที่ในฐานะกลไกการพัฒนาของหน่วยทางสังคมขนาดเล็ก ในขณะเดียวกันแนวคิดนี้ก็มีความเสี่ยงที่จะถูกลดทอนให้เหลือเพียงคำแฟชั่น หรือกลายเป็นแบบแผนซ้ำซากที่ไม่สัมพันธ์กับบริบทชุมชนจริงและหากไม่ระวังอาจทำให้ประชาธิปไตยชุมชน ถูกจัดวางในกรอบโครงการมากกว่าจะเป็น**วิถีชีวิตของชุมชนที่คนรู้สึกเป็นเจ้าของจริง ๆ ประชาธิปไตยที่แท้จริงต้องฝังอยู่ในชีวิตของผู้คน** ต้องหล่อหลอมผ่านการเรียนรู้ การใช้ชีวิตร่วมกัน และการฝึกฝนในพื้นที่ธรรมชาติ ไม่ใช่จำกัดอยู่ในกิจกรรมที่จัดตามแผน หรือเวทีที่ออกแบบไว้ล่วงหน้าเพื่อตอบโจทย์นโยบาย หากแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนถูกทำให้เป็นเพียงประชาธิปไตยแบบโครงการ (Project-Based Democracy) ก็ยากที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงทั้งในระดับพฤติกรรม ทัศนคติ และวัฒนธรรมการเมืองของชุมชน

แม้ว่าจากการวิจัยนี้จะค่อนข้างยืนยันว่าประชาธิปไตยชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างการพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะพื้นที่ตำบลหนองสาหร่าย แต่ในทางปฏิบัติการที่จะผลักดันแนวคิดนี้ให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริงในระดับพื้นที่ ยังต้องเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายหลายประการที่ไม่อาจมองข้ามได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมไทยที่ยังคงมีการยึดโยงโครงสร้างสังคมแบบอำนาจนิยม และวัฒนธรรมความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่หยั่งรากลึกในระดับ

ท้องถิ่น หนึ่งในความท้าทายหลักที่ผู้วิจัยค้นพบจากการวิจัยคือบทบาทของรัฐ ซึ่งแม้จะแสดงท่าทีสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ในหลายกรณีกลับดำเนินการในลักษณะที่แฝงด้วยการควบคุม แทรกแซง หรือออกแบบกระบวนการจากบนลงล่าง (Top Down) มากกว่าจะส่งเสริมพลังจากฐานราก (Bottom-Up) อย่างแท้จริง การจัดตั้งตัวแทนหรือองค์กรในนามของประชาชน ก็อาจนำไปสู่การลดทอนความรับผิดชอบในระดับปัจเจกชนอย่างไม่รู้ตัว ทั้งนี้ เมื่อประชาชนมอบอำนาจให้กับตัวแทนแล้ว การมีส่วนร่วมจึงกลายเป็นกิจกรรมที่อยู่ห่างไกลจากชีวิตประจำวัน และทำให้ประชาธิปไตยค่อย ๆ กลายเป็นเรื่องของระบบราชการ มากกว่าการใช้ชีวิตในสังคมร่วมกัน

ในทัศนะของศาสตราจารย์ ดร.วุฒิสาร ตันไชย ที่ได้ให้ความเห็นกับผู้วิจัยต่อแนวทางการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่น โดยเสนอข้อสนับสนุนสำคัญหลายประการ และสะท้อนถึงข้อควรระวังที่ควรนำไปพิจารณาในการขับเคลื่อนแนวคิดนี้ในเชิงพื้นที่ว่าการขับเคลื่อนประชาธิปไตยในระดับชุมชน จะต้องไม่ติดอยู่ในรูปแบบเชิงพิธีกรรม หรือโครงสร้างจากบนลงล่าง เพราะนั่นจะทำให้ชุมชนสูญเสียความเป็นธรรมชาติและความยืดหยุ่นในการจัดการตนเอง ดังนั้น ประชาธิปไตยควรเป็นกระบวนการที่ฝังอยู่ในวิถีชีวิต (Living Democracy) ซึ่งเกี่ยวข้องกับค่านิยมประชาธิปไตย (Democratic Values) เช่น ความยุติธรรม ความซื่อสัตย์และการเคารพเหตุผล ที่เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ทรัพยากรและชุมชนอย่างแท้จริง แนวคิดนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ว่า กระบวนการประชาธิปไตยชุมชน เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนรู้สึกมีอำนาจในการกำหนดชีวิตตนเอง เป็นการเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ ต่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ นักวิชาการ 06 แสดงทิศนะเพิ่มเติมว่า รัฐไม่ควรแทรกแซงหรือควบคุมกลไกของประชาธิปไตยชุมชนมากเกินไป เพราะจะทำให้ระบบแข็งตัวและลดทอนศักยภาพของประชาชนแต่ควรสนับสนุนในลักษณะของการจัดสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วม (Facilitative Ecosystem) การบังคับให้ชุมชนจัดเวทีประชุมแบบมีรายงาน มีตำแหน่ง มีโครงสร้างที่เป็นทางการมากเกินไปจะทำให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกแปลกแยก และไม่สามารถใช้ชีวิตอย่างมีส่วนร่วมได้จริง ซึ่งในระหว่างสัมภาษณ์นักวิชาการ 06 ได้กล่าวว่า...

“เราพยายามเอาความเป็นพิธีกรรม ใส่เข้าไปมาก
ทำให้มันแข็งตัว และไม่เป็นธรรมชาติ”

-- (นักวิชาการ 06, 2588)

ดังนั้น ควรมีการส่งเสริมให้ประชาธิปไตยชุมชนเป็นวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต (Democratic Culture) มากกว่าจะเป็นโครงการชั่วคราว โดยควรให้ประชาชนมีบทบาทตรงผ่านการฝึกฝน การมีส่วนร่วม และการจัดการตนเองอย่างแท้จริง ทั้งนี้ รัฐควรเป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง ไม่ใช่ผู้ควบคุมอยู่เบื้องหน้าและนี่คือหัวใจของการพัฒนาประชาธิปไตยท้องถิ่นอย่างยั่งยืน รัฐต้องให้ข้อมูล (Provide Information) รวมถึงสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวก (Facility) สร้างระบบนิเวศ (Ecosystem) ที่สนับสนุนให้ท้องถิ่นจัดการตนเองไม่ใช่เข้าไปควบคุม และต้องเชื่อในศักยภาพของชุมชน (นักวิชาการ 06, สัมภาษณ์, 2588)

ท่ามกลางความท้าทายเหล่านี้ การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนจึงไม่ใช่เพียงแค่การสร้างเวทีประชาคมหรือสนับสนุนองค์กรชุมชนเท่านั้น แต่คือการทำให้ประชาชนเชื่อมั่นว่าเสียงของพวกเขามีความหมาย การมีส่วนร่วมของเขานำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้จริง และที่สำคัญที่สุด คือการทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของทั้งในเชิงโครงสร้าง นโยบาย พื้นที่ และอนาคตของตนเอง

4.3 แนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนา

จากผลการวิจัยที่ยืนยันว่า กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายเป็นกลไกที่ทรงพลังในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยปรากฏลักษณะเด่นของประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Dewey (1966) ที่มองว่าประชาธิปไตยมิใช่เพียงระบอบการปกครอง หากแต่เป็นวิถีชีวิตที่ประชาชนเคารพซึ่งกันและกัน มีการร่วมมือ และตัดสินใจโดยใช้ปัญญา การดำเนินกิจกรรมของชุมชนผ่านเวทีสาธารณะของ “สภา 79” และธนาคารความดี แสดงถึงความสามารถของชุมชนในการเปลี่ยนผ่านจากบทบาทผู้รับบริการ สู่เจ้าของกระบวนการพัฒนา ตามแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนของ Tocqueville (2000) และ Ostrom (1990) ที่ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในระดับรัฐจำเป็นต้องมีฐานรากจากชุมชน เพราะชุมชนเป็นพื้นที่ที่ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะโดยไม่ถูกแทรกแซงจากรัฐการดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชนจึงควรผ่านการปรึกษาหารือร่วมกันใน “สภาชุมชน” ซึ่งมีอำนาจในการคัดเลือกเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงาน และประชาชนต้องร่วมรับผิดชอบในผลประโยชน์สาธารณะของตนที่เน้นการกำหนดกติกาชุมชนจากภายใน โดยปราศจากการครอบงำจากภาครัฐ Sandra Kensen (2003) สนับสนุนแนวคิดดังกล่าวโดยอธิบายว่าการมีส่วนร่วมของพลเมือง ในกระบวนการประชาธิปไตย คือกระบวนการที่ทำให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพของพลเมืองเอง และการมีส่วนร่วมนี้ไม่จำเป็นต้องผ่านระบบราชการ แต่

สามารถขับเคลื่อนผ่าน เครือข่ายภาคประชาชนที่เข้าไปมีบทบาทโดยตรงในการตัดสินใจของท้องถิ่น โดยเฉพาะในบริบทที่มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพศ และสถานะทางเศรษฐกิจ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2553) ชี้ให้เห็นว่า ประชาธิปไตยชุมชนเป็นรูปแบบประชาธิปไตยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวมไม่ว่าจะเป็นการจัดทำแผนพัฒนา หรือการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยต้องอาศัย จิตสำนึกความเป็นพลเมือง ซึ่งคือความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของตนเองในฐานะสมาชิกของชุมชนหากจะสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็งต้องเริ่มจากระดับชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งเป็นระดับที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด เมื่อประชาชนมีสำนึกพลเมือง จะนำไปสู่การรวมกลุ่มอย่างมีเป้าหมายเพื่อร่วมกันจัดการปัญหาในชุมชน ตอกย้ำว่าการพัฒนาในระดับฐานรากต้องเริ่มจากพลเมือง ไม่ใช่จากนโยบายส่วนกลางและต้องส่งเสริมให้ประชาชนเห็นว่าตนเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนา

ประชาชนของตำบลหนองสาหร่าย มีระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอยู่ในระดับ Partnership และ Citizen Control ซึ่งเป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม แสดงให้เห็นถึงการกระจายอำนาจที่แท้จริงสู่ประชาชนในท้องถิ่น สอดคล้องกับทัศนะของ Cohen & Uphoff (1980) ที่เสนอว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การปฏิบัติและการประเมินผลโดยสมาชิกของชุมชนคือหัวใจของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาชุมชนแห่งนี้เกิดขึ้นผ่านกลไกชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วม การฝึกฝนทักษะพลเมืองและการจัดการตนเองภายใต้บริบทท้องถิ่น โดยไม่รอรัฐเป็นผู้กำหนดทุกอย่าง กระบวนการนี้ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการใช้ประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนา ดังนั้น เพื่อยกระดับบทเรียนจากตำบลหนองสาหร่ายสู่การประยุกต์ใช้ในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงทำการออกแบบโมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM) ขึ้นโดยอิงจากฐานคิดประชาธิปไตยชุมชนที่มีลักษณะความเป็นพลวัต โดยการมุ่งเสริมพลังภาคประชาชน สร้างระบบการมีส่วนร่วมที่แท้จริง และยกระดับขีดความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเองและกำหนดอนาคตของตนอย่างเป็นรูปธรรม รายละเอียดของโมเดลมี ดังนี้

โมเดล ประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (CEDM) เป็นกรอบแนวคิดที่เป็นแนวทางในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง โดยเน้นการพึ่งพาตนเอง การกระจายอำนาจ และการสร้างพลังชุมชนจากฐานราก ผ่าน 5 เสาหลัก ของประชาธิปไตยชุมชนซึ่งสามารถขยายความ ได้ดังนี้

1. การเรียนรู้จากฐานราก การส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนผ่านเวทีต่าง ๆ เพื่อพัฒนาทุนมนุษย์ เช่น ความรู้ ทักษะ และความเข้าใจด้านพลเมืองและประชาธิปไตย อันจะเป็น

การเปิดโอกาสให้ชุมชนมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาด้วยตนเองภายใต้บริบทของชุมชน ผ่านเวทีสภาองค์กรชุมชน

2. สร้างโครงสร้างการมีส่วนร่วม การพัฒนาโครงสร้างองค์กรชุมชนที่เปิดพื้นที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อสร้างกลไกที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และเสริมสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ผ่านสภาองค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพ และ/หรือกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. ส่งเสริมวัฒนธรรมการปรึกษาหารือ การส่งเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในหมู่สมาชิกของชุมชนผ่านเวทีการปรึกษาหารือ เพื่อให้การตัดสินใจมีความชอบธรรม เพื่อลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนาผ่านการจัดวงเสวนา การตัดสินใจแบบฉันทามติของชุมชน

4. ใช้สิทธิและความรับผิดชอบร่วม การสร้างกติกาที่ทุกคนเคารพร่วมกัน รวมถึงกลไกตรวจสอบเพื่อส่งเสริมความโปร่งใสและธรรมาภิบาลในชุมชน เพื่อสร้างพลังพลเมืองที่มีจิตสาธารณะ และรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยการกำหนดกติกาชุมชน กลไกตรวจสอบร่วมกัน

5. เชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐ ผลักดันให้แผนงานชุมชนได้รับการบูรณาการกับแผนพัฒนาระดับท้องถิ่นหรือระดับนโยบายภาครัฐ เพื่อให้รัฐตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชนอย่างแท้จริง และเพื่อกระจายอำนาจให้ชุมชนมีบทบาทในการกำหนดอนาคตของตนเองอย่างแท้จริง ด้วยการบูรณาการแผนชุมชนเข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น

CEDM เป็นโมเดลที่ใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาจากฐานรากของชุมชน สู่โครงสร้างระดับบนของสังคมโดยมุ่งเน้นการฝึกฝนประชาธิปไตยในชีวิตประจำวันผ่านกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการสร้างกลไกที่มีเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาท้องถิ่น ที่มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีอำนาจในการกำหนดทิศทางของตนเองอย่างแท้จริง และสามารถพึ่งพาตนเองในระยะยาว ผู้วิจัยสามารถสรุปโมเดล CEDM ได้ดังภาพประกอบ 18

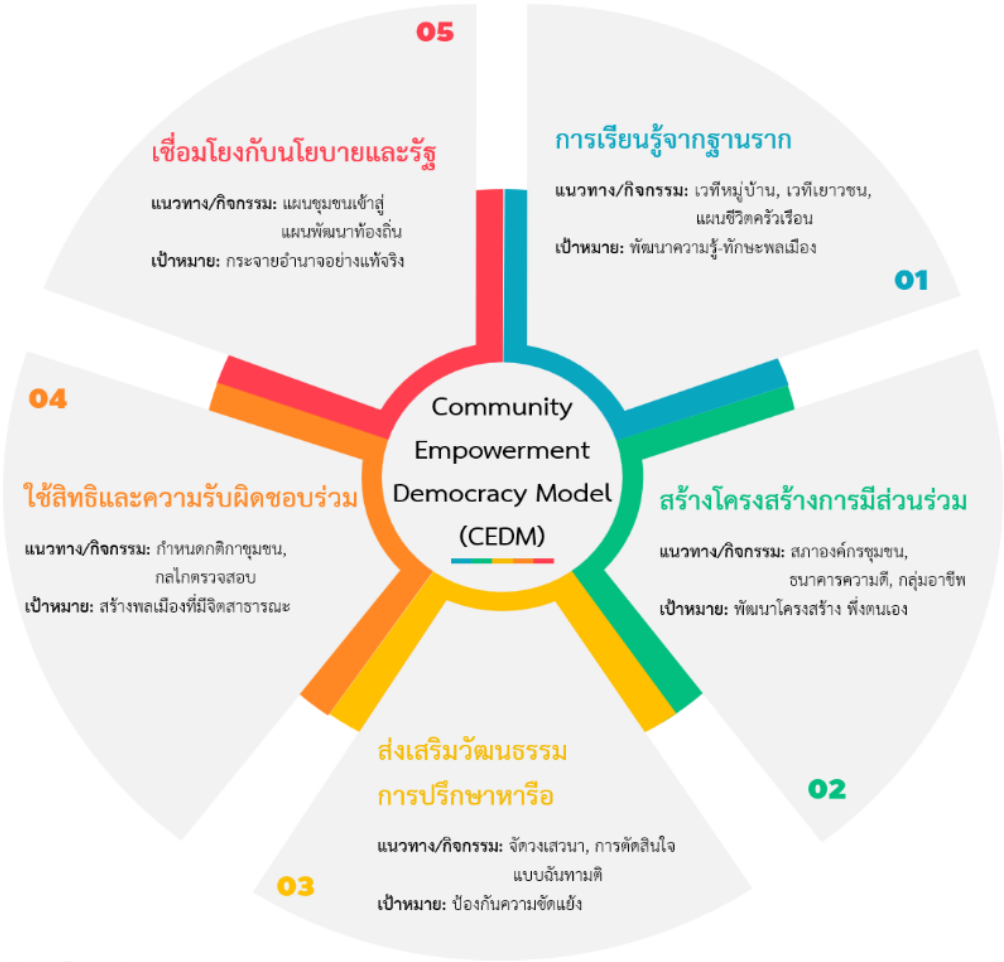

ภาพประกอบ 18 โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
(Community Empowerment Democracy Model: CEDM)

ประชาธิปไตยชุมชนในบริบทตำบลหนองสาหร่าย ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผ่านกิจกรรมและกลไกในชุมชน ที่ถือเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยของพื้นที่แห่งนี้ ให้มีความเข้มแข็งและมีประสิทธิภาพในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชน จากที่ผู้วิจัยทำการประเมินด้วยโมเดลบันไดการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) พบว่า ตำบลหนองสาหร่ายได้ก้าวข้ามระดับการมีส่วนร่วมเชิงสัญลักษณ์ (Tokenism) สู่ระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม ได้แก่ Partnership และ Citizen Control ที่ประชาชนมีอำนาจตัดสินใจและควบคุมกระบวนการพัฒนาได้โดยตรง ทั้งในการจัดทำแผนแม่บท การบริหารทุนชุมชน การลดหนี้สิน และกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดจากฉันทามติของคนในพื้นที่ ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนเกิดจากการฝึกฝนทางสังคม (Social Learning) การมีส่วนร่วม (Participation) และความเข้าใจของสมาชิกในชุมชนต่อบทบาทตนเอง

ในฐานะเจ้าของชุมชน จนสามารถจัดการตนเองได้หลากหลายระดับ ประชาธิปไตยชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจึงเป็นไปตามแนวคิดของ (Dewey, 1966; Tocqueville, 2000) ที่เห็นว่าประชาธิปไตยต้องเริ่มจากการฝึกฝนชีวิตจริง ประชาชนมีบทบาทร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจจนเกิดเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ จนกลายเป็นประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) ในที่สุด

ผลการวิจัยยังสะท้อนอีกว่า ตำบลหนองสาหร่ายไม่เพียงแต่เป็นต้นแบบของการพึ่งพาตนเองแต่ยังเป็นพื้นที่ฝึกฝนพลเมือง (Civic Learning Space) ที่ผสานเอาประชาธิปไตยเข้ากับวิถีชีวิตผ่านกระบวนการเรียนรู้โดยการลงมือทำ (Learning by Doing) ที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง โดยตั้งอยู่บนฐานของทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมของตนเองอย่างแท้จริง บทเรียนจากชุมชนตำบลหนองสาหร่ายนี้ พบว่า มีการนำประชาธิปไตยชุมชนไปเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) ของสมาชิกในชุมชนเพื่อให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัยนำมาซึ่งแนวทางการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM) ซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์ข้อมูลภายใต้การวิจัยครั้งนี้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. พัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง (Human Development) กระบวนการพัฒนาชุมชนควรเริ่มต้นจากการให้ความสำคัญของสมาชิกในชุมชนบนฐานแนวคิดสำคัญที่ว่าคน คือหัวใจหลักของการพัฒนา โดยชุมชนควรพัฒนาทุนมนุษย์ (Human Capital) ให้เข้มแข็งก่อนจะก้าวไปสู่การพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพหรือโครงการต่าง ๆ ผ่านการระดมทุนมนุษย์ (Human Capital) จากหลากหลายกลุ่มในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ผู้นำศาสนา ครู รวมถึงสมาชิกในชุมชนทั่วไป ให้ได้รับโอกาสในการฝึกทักษะชีวิต การวางแผนทางเศรษฐกิจ และการบริหารจัดการกลุ่มซึ่งจะเป็นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน จนกลายเป็นพื้นฐานของการรวมกลุ่ม การพัฒนาทีมงาน และนำไปสู่การพัฒนางานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นขั้นตอนสำคัญที่หล่อหลอมให้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง ซึ่งกล่าวได้ว่าการพัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง เป็นยุทธศาสตร์รากฐานที่ชุมชนสู่การพัฒนาในทุกมิติทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ภาพประกอบ 19 แนวทางการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (Community Empowerment Democracy Model: CEDM)

2. การบริหารจัดการแบบพหุกลุ่ม (Multi-Group Management) เป็นกลไกกลางที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงและบริหารกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยการรวบรวมตัวแทนจากกลุ่มหลากหลาย ทั้งกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเพราะปลูก กลุ่มผลิตสินค้า และกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสวัสดิการชุมชน ฯ ที่ทุกกลุ่มมีสิทธิ์เสนอความเห็น ร่วมวางแผน และร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาของชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน การบริหารจัดการแบบพหุกลุ่มนี้เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนาอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงผู้เข้าร่วม แต่เป็นผู้บริหารร่วม (Co-Governance) ที่มีอำนาจกำหนดอนาคตของตนเอง รูปแบบดังกล่าวจะสะท้อนความเป็น ประชาธิปไตยแบบมีชีวิต ที่ประชาชนเรียนรู้บทบาทพลเมืองผ่านการลงมือทำจริง (Learning by Doing) ในทุกมิติของชีวิตประจำวัน ช่วยให้ชุมชนมีศักยภาพในการพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง

3. การเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ (Learning by Doing) หัวใจสำคัญของประชาธิปไตยชุมชน คือ การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง โดยกระบวนการพัฒนาชุมชนไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่การประชุมหรือการวางแผนบนกระดาษเท่านั้น หากแต่เป็นการฝึกฝนผ่าน

กิจกรรมในชีวิตประจำวัน ที่สมาชิกของชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมและได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ประชาธิปไตยชุมชน ไม่ใช่เพียงแนวคิดเชิงทฤษฎี แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้จากสถานการณ์จริง ผ่านการทำงานการตัดสินใจ และการร่วมแก้ไขปัญหาในระดับปัจเจก ครัวเรือน และชุมชน รูปแบบนี้จะทำให้ประชาชนมีทักษะพลเมือง (Civic Skills) อย่างแท้จริงเนื่องพวกเขาเรียนรู้บทบาทและความรับผิดชอบของตนเองผ่านการลงมือทำและการเรียนรู้ร่วมกัน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตยจากฐานราก ที่ฝังแน่นในวิถีชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

4. ส่งเสริมความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Promote Relationships for Change) การพัฒนาชุมชนไม่ควรเริ่มต้นจากการออกแบบระบบ หรือโครงสร้างทางการบริหารเท่านั้น หากแต่ต้องเริ่มจากความสัมพันธ์และความเชื่อมั่นระหว่างคนในชุมชนก่อนเป็นอันดับต้น ๆ ของการพัฒนา โดยเชื่อว่ารากฐานสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเกิดจากความไว้ใจ และการยอมรับซึ่งกันและกัน ก่อนที่จะมีการวางระบบหรือกลไกใด ๆ ทั้งนี้ หัวใจสำคัญของประชาธิปไตยชุมชนคือการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนก่อน แล้วทำให้ทุกคนรู้สึกว่าความเห็นของตนเองมีคุณค่า **จึงทำ**การเชื่อมโยงคนในชุมชนผ่านความไว้วางใจและการยอมรับซึ่งกันและกัน แนวทางนี้สะท้อนแนวคิดที่ว่าความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นจะนำไปสู่ระบบที่มีประสิทธิภาพและช่วยหล่อหลอมสำนึกความเป็นพลเมือง (Citizenship Consciousness) ในชุมชนอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยทุกคนเชื่อว่าตนเองมีบทบาทและความสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชน การส่งเสริมความสัมพันธ์จึงถือเป็นกลไกการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ชุมชนก้าวข้ามจากเพียงแค่การมีระบบไปสู่การมีพลังชุมชน (Community Power) ที่แท้จริง

5. ประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น ควรเกิดขึ้นจากหลอมรวมเอาวิถีชีวิตวัฒนธรรมของการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน จนกลายเป็นกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนที่มีเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน ทั้งนี้ ประชาธิปไตยแบบมีชีวิตไม่ใช่ประชาธิปไตยที่เกิดจากการออกแบบของรัฐ หรือการจัดตั้งเชิงนโยบาย แต่เป็นประชาธิปไตยที่ถูกหล่อหลอมผ่านวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนเป็นประชาธิปไตยที่ฝังรากในชีวิตจริง ซึ่งเป็นพื้นที่ของ ความเท่าเทียม ความร่วมมือ และการพึ่งตนเองและเป็นตัวอย่างของประชาธิปไตยจากฐานรากของสังคมอย่างแท้จริง

จากแนวทางการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่นภายใต้โมเดลประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น (CEDM) ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์แนวทางขั้นตอนการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่น ได้ตามรายละเอียดที่ปรากฏ ในภาพประกอบ 20

แนวทางขั้นตอนการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่น

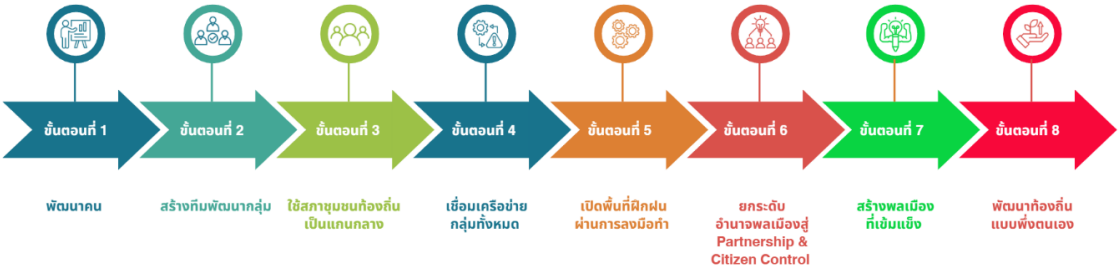

ภาพประกอบ 20 แนวทางขั้นตอนการนำประชาธิปไตยชุมชนในฐานะเครื่องมือการพัฒนาสู่การพัฒนาท้องถิ่น

ในการพัฒนาท้องถิ่นให้เกิดความยั่งยืน ไม่ใช่เพียงการวางแผนจากส่วนกลางหรือการบริหารจากรัฐเท่านั้น หากแต่ต้องอาศัยพลังของประชาชนในระดับฐานรากที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางชีวิตและอนาคตของตนเอง ประชาธิปไตยชุมชน คือ วิถีชีวิตของผู้คนร่วมกันฝึกฝนผ่านการทำกิจกรรมของชุมชนในทุกมิติ บนฐานความคิดดังกล่าวการที่จะนำโมเดล CEDM สู่การขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่นให้ประสบความสำเร็จ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณา**เงื่อนไขของพื้นที่ที่มีความพร้อมต่อการใช้โมเดลไปใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนา ซึ่งควรพิจารณาความพร้อมของพื้นที่**อย่างน้อย 5 เงื่อนไขพื้นฐาน ดังนี้

1. ภายในชุมชนมีทุนทางสังคมเข้มแข็ง (เช่น กลุ่มอาชีพ สภาองค์กรชุมชน)
2. ประชาชนมีประสบการณ์ในงานสาธารณะ/กิจกรรมชุมชนร่วมกัน
3. ในชุมชนมีผู้นำที่ได้รับการยอมรับและมีคุณธรรม
4. มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทัศนคติเปิดกว้าง ยอมรับอำนาจของสมาชิกในชุมชน
5. ไม่อยู่ในโครงสร้างอุปถัมภ์จากองค์กรภายนอกที่มีความเข้มข้นจนเกินไป

ภาพประกอบ 21 เงื่อนไขของการพิจารณาพื้นที่ที่มีความพร้อมต่อการใช้โมเดล CEDM สู่การขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น

หัวใจสำคัญของการใช้โมเดล CEDM เป็นเครื่องมือการพัฒนา ในแต่ละท้องถิ่นต้องตระหนักว่าประชาธิปไตยชุมชน ไม่ใช่กลไกทางเทคนิคหรือโครงสร้างที่ถูกออกแบบโดยภาครัฐ หากแต่คือวิถีชีวิตที่คนในชุมชนสร้างเองจากฐานรากของชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้และลงมือทำร่วมกันอย่างต่อเนื่องจนเกิดอำนาจการตัดสินใจและพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

บทที่ 5
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การพัฒนาในระดับชุมชนท้องถิ่น นับเป็นการจัดการทางสังคม (Social Management) ตั้งแต่ระดับฐานรากของสังคมสู่เป้าหมายแห่งการพัฒนานาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมไทยที่ต้องเผชิญกับความท้าทายจากการพัฒนาแบบบนลงล่างที่ขาดความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ การพัฒนาชุมชนจึงมิอาจประสบผลสำเร็จได้หากขาดกระบวนการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจ ร่วมจัดการทรัพยากรของตน และสะท้อนเจตจำนงผ่านรูปแบบประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy) การศึกษากรณี ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ถือเป็นพื้นที่ต้นแบบที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนบนฐานแนวคิดประชาธิปไตยชุมชนที่ดำเนินไปอย่างมีระบบ เกิดกลไกการเรียนรู้ร่วมกัน และสามารถจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในบทก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการนำเสนอผลการวิจัยโดยอาศัยข้อมูลจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลภาคสนามที่ได้จากหน่วยวิเคราะห์หลัก (Unit of Analysis) คือ ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายไว้โดยละเอียดแล้ว สำหรับบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งทำการสรุปผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบ วิธีการ และแนวทางการประยุกต์ใช้ประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น รวมถึงอภิปรายผลที่สะท้อนถึงพลวัตของการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา พร้อมทั้งนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่น ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันต่อไป ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

ผลการศึกษา พบว่า ในบริบทของประเทศไทยได้มีการกำหนดกฎหมายที่ส่งเสริมการกระจายอำนาจให้กับประชาชน หรือชุมชนจัดการตนเองแบบค่อยเป็นค่อยไป พัฒนาการทางกฎหมายที่ผ่านมาเป็นการเปลี่ยนชุมชนจาก *"ผู้รับบริการ"* เป็น *"เจ้าของกระบวนการพัฒนา"* ที่มีบทบาทเชิงรุกและจัดการตนเองได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในตำบลหนองสาหร่าย เป็นไปตามเจตจำนง

ของรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะการสร้างอำนาจในการกำหนดอนาคตตนเองของประชาชนในชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับการพัฒนา การวิจัยนี้ ยืนยันว่าการพัฒนาท้องถิ่นที่ขับเคลื่อนด้วยประชาธิปไตยชุมชนสามารถเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน และตอบสนองต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้อย่างแท้จริง นอกจากกฎหมายรัฐธรรมนูญที่พยายามบัญญัติแนวทางส่งเสริมให้เกิดการกระจายอำนาจสู่การปกครองส่วนท้องถิ่น และให้อำนาจประชาชนได้มีโอกาสจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเองแล้ว พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ก็ได้มีการส่งเสริมสร้างกลไกประชาชนในรูปแบบสภาองค์กรชุมชนตำบล ซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง

ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย ได้นำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เป็นเครื่องมือหลักในการส่งเสริมการพัฒนา โดยไม่รอหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้กำหนดแนวทางการพัฒนาเป็นหลักหากแต่การพัฒนาชุมชนแห่งนี้ เป็นผลจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมของชุมชนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในทุกมิติของการพัฒนา ทั้งในระดับการเสนอความคิดเห็น ข้อเสนอการปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรมของชุมชน

พัฒนาการของตำบลหนองสาหร่ายสะท้อนผ่านช่วงเวลาที่สำคัญ ตั้งแต่ยุคของการแยกตัวจากระบบการปกครองรวมศูนย์ในอดีต ไปจนถึงการวางแผนชุมชนอย่างอิสระ การสร้างสภาองค์กรชุมชน “สภา 79” และการพัฒนาแบบไม่รอภาครัฐเป็นกำหนดแต่เพียงฝ่ายเดียว เน้นการพึ่งพาตนเองและการรวมกลุ่มของประชาชนอย่างทั่วถึง เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความสามารถในการบริหารจัดการทุนของตนเองผ่านกลุ่มอาชีพ ธนาคารความดี กองทุนต่าง ๆ และเครือข่ายภาคประชาชนที่เข้มแข็ง โดยยึดหลักคุณธรรม ความเสียสละและการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริง กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในหนองสาหร่ายแสดงออกถึงลักษณะประชาธิปไตยแบบมีชีวิต ที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเวทีประชุมทางการเมือง หรือการเลือกตั้ง หากแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม และการจัดการตนเองที่ฝังอยู่ในกิจวัตรประจำวันของสมาชิกในชุมชน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy)

รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในตำบลหนองสาหร่าย จึงอยู่ที่การพัฒนาเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรมที่หลอมรวมกันเป็นวิถีชีวิตชุมชน การเรียนรู้ร่วม (collective learning) การจัดการร่วม (co-management) และการลงมือทำร่วมกัน (co-action) ได้กลายเป็นพลังสำคัญที่ขับเคลื่อนให้ท้องถิ่นก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

5.1.2 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย

การเรียนรู้ประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่าย เกิดจากประสบการณ์ตรงของชาวบ้าน ไม่ใช่จากการบังคับใช้กฎหมายหรือระบบตัวแทนแบบการพัฒนาดั้งเดิม กระบวนการประชาธิปไตยเริ่มต้นจากความเข้าใจตนเอง ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชีวิตประจำวันของประชาชนในชุมชน โดยมีเวทีที่หลากหลายจนกลายเป็นพื้นที่แห่งการฝึกฝนบทบาทพลเมืองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ผลการวิจัยยัง พบว่า กระบวนการเรียนรู้ความเป็นประชาธิปไตยของชุมชนหนองสาหร่ายแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะสำคัญ ได้แก่

(1) การเรียนรู้จากฐานล่างที่ริเริ่มโดยสมาชิกของชุมชน

(2) การเปลี่ยนผ่านทางวัฒนธรรมจากผู้รอรับเป็นผู้ริเริ่ม

(3) การขยายการมีส่วนร่วมครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชน

(4) การสร้างกลไกรองรับการจัดการตนเองและ

(5) การเรียนรู้ประชาธิปไตยผ่านวิถีชีวิตไม่ใช่เพียงกิจกรรมที่รัฐออกแบบ

ส่วนแนวทางการส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนหนองสาหร่าย มีอย่างน้อย 5 ด้าน ได้แก่

1) การพัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง

2) การใช้เวทีประชาธิปไตยจากฐานราก

3) การสร้างการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน

4) การรวมกลุ่มแบบพรรคพวกเชิงสร้างสรรค์และ

5) การยึดหลักไม่รอรัฐ-พึ่งตนเอง

ถือได้ว่าทั้งหมดนี้ เป็นรากฐานของประชาธิปไตยชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนต้องเผชิญความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะบทบาทของภาครัฐที่มักแฝงด้วยการควบคุม และวัฒนธรรมการเมืองที่เน้นการอุปถัมภ์ ซึ่งตามข้อสังเกตุของนักวิชาการที่ชี้ว่าการสนับสนุนประชาธิปไตย ต้องไม่ทำให้ชุมชนสูญเสียอิสระหรือกลายเป็นเพียงเครื่องมือของรัฐ หากการสนับสนุนไม่ได้เสริมพลัง (Empowerment) และศักยภาพของชุมชน (Community Potential) ประชาธิปไตยชุมชนจะกลายเป็นเพียงพิธีกรรม

พิธีกรรม หรือ Tokenism ที่รัฐเปิดเวทีแต่ไม่รับฟังเสียงประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้หากประชาชนไม่รู้สึกว่าเสียงของตนมีความหมาย ก็จะนำไปสู่ความถดถอยของความศรัทธาในประชาธิปไตย การปลดล็อกพื้นที่ให้ชุมชนคิดและทำเองได้คือหัวใจสำคัญที่จะทำให้

ประชาธิปไตยชุมชนเติบโตอย่างยั่งยืน สุดท้ายประชาธิปไตยชุมชนจะเกิดขึ้นได้จริงก็ต่อเมื่อประชาชนรู้สึกว่าเป็นเจ้าของกระบวนการพัฒนา ไม่ใช่เพียงผู้รับนโยบายจากรัฐส่วนกลาง การสร้างประชาธิปไตยให้ฝังอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนคือ หนทางสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งชุมชนตำบลหนองสาหร่ายได้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดนี้เกิดขึ้นได้จริง

5.1.3 แนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น

ผลการวิจัยยืนยันอย่างชัดเจนว่า กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในตำบลหนองสาหร่าย เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยผลักดันการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน โดยมิได้อาศัยกลไกจากรัฐเป็นหลัก หากแต่เป็นพลังจากภายในชุมชน ที่ประชาชนรวมตัวกันพัฒนาวิถีชีวิตประชาธิปไตยผ่านการลงมือทำจริง เช่น การบริหารหนี้ชุมชน การจัดการทุน การวางแผนพัฒนาท้องถิ่น และการดูแลกันในมิติสังคมและวัฒนธรรม การขับเคลื่อนประชาธิปไตยชุมชนในพื้นที่แห่งนี้มีลักษณะของประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) หมายถึง ประชาธิปไตยที่ฝังรากอยู่ในกิจกรรมประจำวันของผู้คน ไม่ใช่เพียงการเลือกตั้งหรือการมีระบบเวทีปรึกษาเพียงเปลือกนอก ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชี้ให้เห็นถึงระดับการมีส่วนร่วมที่สูงมากในระดับ Partnership และ Citizen Control ตามแนวคิดบันไดการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) ที่สะท้อนว่าประชาชนมีอำนาจจริงในการตัดสินใจและจัดการชุมชนของตน

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน โมเดล Community Empowerment Democracy Model (CEDM) จึงถูกพัฒนาขึ้นจากผู้วิจัย โดยอิงกับปรากฏกาณ์เชิงพื้นที่และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งรูปแบบของแนวทางการพัฒนาท้องถิ่นด้วยประชาธิปไตยชุมชน ต้องมีอย่างน้อย 5 แนวทาง ดังนี้

1. พัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง (Human Development) ให้ความสำคัญกับการสร้างทุนมนุษย์ ผ่านการเสริมศักยภาพกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยส่งเสริมทักษะชีวิต ความรู้ด้านเศรษฐกิจ และจิตสำนึกพลเมือง เพื่อให้ประชาชนเป็นผู้ร่วมสร้างและขับเคลื่อนโครงสร้างด้วยตนเอง

2. การบริหารจัดการแบบพหุกลุ่ม (Multi-Group Management) ใช้ “สภา 79” เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มสวัสดิการ และกลุ่มวัฒนธรรม โดยให้ประชาชนทุกกลุ่มมีสิทธิเข้าถึงการตัดสินใจอย่างเสมอภาค กลายเป็นระบบ Co-Governance ที่แท้จริง ซึ่งเปิดให้เกิด Partnership และ Citizen Control อย่างชัดเจน

3. การเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ (Learning by Doing) ประชาธิปไตยถูกฝึกฝนผ่านกิจกรรมจริง เช่น การบริหารหนี้โดยชุมชนเอง การจัดตั้งธนาคารความดี และการสร้างอาชีพในท้องถิ่น ทำให้สมาชิกเรียนรู้หน้าที่และสิทธิของตนผ่านการลงมือทำจริง จนกลายเป็นวัฒนธรรมประชาธิปไตยที่หยั่งรากลึกในชีวิต

4. ส่งเสริมความสัมพันธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Promote Relationships for Change) การพัฒนาต้องเริ่มจากความเชื่อมั่นก่อนการออกแบบระบบ โดยสร้างความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นและการไว้ใจกันก่อนจะลงมือวางแผนใด ๆ ช่วยเสริมพลังชุมชนให้เกิดจิตสำนึกร่วมและรู้สึกว่าทุกเสียงมีความหมาย

5. ประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) ประชาธิปไตยในชุมชนที่ไม่ใช่เพียงการประชุมหรือกติกา แต่เป็นวิถีชีวิตร่วมที่หลอมรวมทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และพลังการพึ่งตนเอง จนเกิดพื้นที่ฝึกพลเมือง (Civic Learning Space)

เพื่อเป็นการยืนยันในเชิงทฤษฎีและเชิงประจักษ์ว่า CEDM เหมาะสมที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงได้นำโมเดลการพัฒนาที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ซึ่งได้แก่ SEP[6] และ ABCD* มาใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการเปรียบเทียบ เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างกับ CEDM ในเชิงกระบวนการและเชิงโครงสร้าง ซึ่งผลการเปรียบเทียบชี้อย่างชัดเจนว่า แม้ทั้งสามแนวคิดจะมุ่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนแต่ CEDM แสดงความได้เปรียบเชิงแนวคิดและเชิงสถาบันอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในบริบทสังคมไทยปัจจุบันที่ต้องการทั้ง การพัฒนาเชิงคุณค่า (Values) และ การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง (Structural Change) เพื่อรองรับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง อันสะท้อนว่า CEDM ไม่เพียงเป็นกรอบแนวคิดที่ครอบคลุมกว่า แต่ยังมีความพร้อมเชิงสถาบัน มากกว่าโมเดลอื่นในการนำไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

---

[6] **โมเดลเศรษฐกิจพอเพียง** (Sufficiency Economy Philosophy: SEP) คือ กรอบแนวคิดเพื่อการดำเนินชีวิตและการพัฒนาชุมชนบนหลัก *ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน* โดยต้องประกอบด้วย *ความรู้* และ *คุณธรรม* ซึ่งมุ่งให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง มีความมั่นคง และดำเนินชีวิตอย่างสมดุลทั้งเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2542; UNDP, 2007)

* **โมเดลการพัฒนาชุมชนบนฐานสินทรัพย์** (Asset-Based Community Development: ABCD) คือ แนวทางการพัฒนาที่เริ่มต้นจาก *ศักยภาพและทรัพยากร หรือทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วในชุมชน* โดยไม่เน้นปัญหาหรือควมไม่พร้อม แต่มุ่งเน้นการ *ค้นหา ระดม ผ่านใช้สินทรัพย์ของคน เครือข่าย และทรัพยากรท้องถิ่น* เพื่อเสริมพลังให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเข้มแข็ง (Kretzmann & McKnight, 1993)

ประการแรก CEDM สถาปนาการเสริมพลังในระดับสถาบัน (Institutional Empowerment) ผ่านกลไกที่มีโครงสร้างรองรับอย่างชัดเจน ตั้งแต่กระบวนการเรียนรู้จากฐานรากแบบ PRA (Chambers, 1994, p. 22) ไปจนถึงการจัดตั้งสถาบันการมีส่วนร่วมตามระดับสูงของ Arnstein (1969, p. 217) และการปรึกษาหารือเชิงเหตุผลในกรอบ Deliberative Democracy ของ Habermas (1984, p. 88) ซึ่งส่งเสริมให้การพัฒนาไม่จำกัดอยู่เพียงความเข้มแข็งเชิงคุณธรรมแบบ SEP หรือ การค้นหาศักยภาพเชิงบวก แบบ ABCD แต่ยกระดับไปสู่ ความสามารถของชุมชนในการออกแบบ ต่อรอง และกำกับการพัฒนาผ่านอำนาจเชิงสถาบันของตนเอง ซึ่งเป็นมิติที่โมเดลอื่นยังไม่สามารถรองรับได้อย่างมีระบบ

ประการที่สอง CEDM เชื่อมโยงพลังชุมชนเข้ากับโครงสร้างรัฐและนโยบายสาธารณะได้อย่างเป็นระบบ โดยสอดคล้องกับกรอบ Multi-Level Governance (Marks & Hooghe, 2003, p. 18) และแนวคิด Social Accountability (World Bank, 2004, p. 7) ที่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนตรวจสอบรัฐและกำกับการใช้อำนาจอย่างโปร่งใส ทำให้แผนชุมชนสามารถบูรณาการเข้าสู่แผนพัฒนาท้องถิ่นได้จริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาในระบบท้องถิ่นไทย ในขณะที่ SEP และ ABCD ไม่มีเครื่องมือเชิงโครงสร้างที่สามารถเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับระบบราชการท้องถิ่น หรือกระบวนการนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ผลลัพธ์ของการพัฒนาอาจขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถขยายผลเชิงสถาบันได้เทียบเท่ากับ CEDM

ประการที่สาม CEDM ผสานการพัฒนาคนและการพัฒนาระบบไปพร้อมกัน ผ่านการสร้างพลเมืองผู้มีส่วนร่วมตามแนวทาง Civic Engagement (Putnam, 1993, p. 112) และการเสริมพลังหลายระดับตามกรอบของ Zimmerman (2000) ทำให้เกิดพลเมืองที่มีความรู้ ความสามารถ และจิตสำนึกสาธารณะ ซึ่งเป็นฐานสำคัญของประชาธิปไตยชุมชนและความยั่งยืนของการพัฒนา ในขณะที่ SEP เน้นคุณธรรมส่วนบุคคล และ ABCD เน้นการใช้สินทรัพย์ชุมชนเป็นหลัก แต่ทั้งสองแนวคิดยังขาดกลไกในการเปลี่ยนพลเมือง ให้เป็น ผู้มีอำนาจกำหนดทิศทางของการพัฒนาในเชิงสถาบัน ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของ CEDM

ดังนั้น ผลของการเปรียบเทียบจึงยืนยันอย่างชัดเจนว่า CEDM เป็นเครื่องมือที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการพัฒนาท้องถิ่น เพราะเป็นโมเดลเดียวที่สามารถพัฒนาพลังปัจเจก พลังชุมชน และพลังสถาบัน อย่างบูรณาการ เชื่อมโยงกับโครงสร้างนโยบายของรัฐ รองรับการกระจายอำนาจของประเทศไทย และสามารถยกระดับชุมชนจากบทบาทผู้รับการพัฒนา ไปสู่ผู้กำหนดความเปลี่ยนแปลง ได้อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของประชาธิปไตยชุมชนและหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

ทั้งนี้ การนำโมเดล CEDM ไปใช้ในพื้นที่อื่น ควรพิจารณาความพร้อมของชุมชนอย่างน้อย 5 ด้าน ได้แก่

1) มีทุนทางสังคมเข้มแข็ง

2) ประชาชนมีประสบการณ์ในกิจกรรมสาธารณะ

3) ผู้นำชุมชนมีคุณธรรมและได้รับการยอมรับ

4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเปิดกว้างและยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชน

5) ไม่มีระบบอุปถัมภ์เข้มข้นจากภายนอกจนจำกัดความสามารถของประชาชน

การศึกษานี้ชี้ชัดว่า ประชาธิปไตยชุมชนคือเครื่องมือการพัฒนาที่ทรงพลัง หากได้รับการฝึกฝน ปลูกฝัง และขับเคลื่อนในบริบทของชุมชน โดยเฉพาะผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงที่เริ่มจากการเรียนรู้ร่วมและการลงมือทำของประชาชนทุกคน

5.2 อภิปรายผล

5.2.1 รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย

จากผลการวิจัย ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของประชาธิปไตยชุมชนในประเทศไทยที่ค่อย ๆ เคลื่อนจากระบบราชการรวมศูนย์ มาสู่การกระจายอำนาจลงสู่ระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในกรณีศึกษาตำบลหนองสาหร่าย ที่สามารถแสดงให้เห็นรูปธรรมของการเปลี่ยนผ่านจากผู้รับบริการ สู่ เจ้าของกระบวนการพัฒนาได้อย่างชัดเจน กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนของตำบลหนองสาหร่าย จึงไม่ใช่เพียงการปรากฏอยู่ในบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เท่านั้น หากแต่เป็นประชาธิปไตยที่มีชีวิตจริงในวิถีของผู้คน

กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในบริบทของตำบลหนองสาหร่าย เป็นเครื่องมือส่งเสริมการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการมีส่วนร่วมจากทุกกลุ่มคนในชุมชนผ่านเวทีที่หลากหลาย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่ ได้พัฒนาความเป็นพลเมืองผ่านประสบการณ์ตรง ทั้งในมิติความคิดการตัดสินใจ การลงมือทำ และการประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด **Living Democracy** ของ Dewey (1966) และ Tocqueville (2000) ที่ยืนยันว่าประชาธิปไตยต้องเกิดจากการฝึกฝนในชีวิตประจำวัน มิใช่เพียงผ่านกระบวนการเลือกตั้งหรือนโยบายจากรัฐเท่านั้น อีกทั้ง การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนในตำบลหนองสาหร่าย ยังปรากฏผ่านแนวทางที่สำคัญ เช่น การพัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง การเปิดเวทีจากฐานราก การสร้างการมีส่วนร่วมในทุกกลุ่ม การรวมกลุ่มเชิงสร้างสรรค์ และการยึดหลักไม่รอรัฐ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้สร้างเงื่อนไขให้ประชาธิปไตยกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ใช่เพียงระบบปกครอง

ผลการศึกษานี้ ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รูปแบบการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนไม่ได้ดำรงอยู่เพียงในฐานะเครื่องมือบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ตามที่รัฐบัญญัติไว้ในกฎหมายเท่านั้นแต่ได้ถูกผสานเข้ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชนแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างเป็นธรรมชาติ ผ่านการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นประชาธิปไตยแบบมีชีวิต (Living Democracy) การเปลี่ยนผ่านจากระบบรวมศูนย์อำนาจไปสู่การกระจายอำนาจนั้น อาจดูเหมือนเป็นผลของนโยบายจากบนของการบริหารภาครัฐ แต่ในความเป็นจริงการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกในชุมชนเรียนรู้ บ่มเพาะ และพัฒนาตนเองในฐานะเจ้าของกระบวนการพัฒนา (Dewey, 1966; Tocqueville, 2000) อธิบายว่าประชาธิปไตย คือ การเรียนรู้ร่วมกันในชีวิตจริงไม่ใช่เพียงแค่การเลือกตั้งหรือระบบตัวแทน และ พวกเขายืนยันว่าการสร้างสังคมประชาธิปไตยต้องเริ่มจากกลไกการรวมตัวของพลเมืองในระดับท้องถิ่น

การดำเนินกิจกรรมของชุมชนหนองสาหร่าย ไม่ว่าจะเป็น “สภา 79” ธนาคารความดี กลุ่มอาชีพ หรือเวทีประชาคมต่าง ๆ ล้วนเป็นเวทีที่ส่งเสริมให้ทุกคนในชุมชนได้ฝึกบทบาทพลเมืองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ชัยวัฒน์ โยธี (2560) ที่ชี้ว่าการฝึกฝนบทบาทพลเมืองในชีวิตจริงเป็นกระบวนการสร้างการเมืองในชีวิตประจำวัน ที่นำไปสู่ความตระหนักในสิทธิ หน้าที่ และการเคารพกันในฐานะสมาชิกชุมชนอย่างแท้จริง ที่สำคัญ การพัฒนาประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่าย ไม่ได้เกิดจากแบบแผนใดแบบแผนหนึ่งจากภายนอก หากแต่เป็นการสังเคราะห์แนวปฏิบัติ จากประสบการณ์ตรงของคนในพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2559) ที่เสนอว่าการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชนต้องเกิดจากการฟื้นคืนและออกแบบแนวทางของตนเองบนพื้นฐานของบริบทวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจของชุมชน

มิติการมีส่วนร่วมและพลังชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลหนองสาหร่ายไม่ใช่เพียงการเข้าร่วมในกิจกรรมที่รัฐจัดให้ แต่เป็นการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบ ต่อทิศทางของชุมชน ซึ่งสะท้อนระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมตามขั้นบันไดของ Arnstein (1969) คือ Partnership และ Citizen Control โดยประชาชนไม่เพียงได้รับฟังหรือแสดงความคิดเห็น แต่มีอำนาจตัดสินใจ ร่วมวางแผน และควบคุมทิศทางการพัฒนาอย่างแท้จริง เมื่อเทียบกับข้อเสนอของ สน รูปสูง (2554) ที่ระบุว่าประชาธิปไตยชุมชนควรมีองค์ประกอบของการใช้สิทธิ ตรวจสอบ เสนอแนะ และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่าพื้นที่ตำบลหนองสาหร่ายได้ก้าวข้ามจากกระบวนการแบบมีตัวแทนไปสู่การบริหารร่วมอย่างแท้จริง ซึ่งสะท้อนความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่สนับสนุนประชาธิปไตยอย่างยั่งยืน การเรียนรู้ประชาธิปไตยผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน คือการฝึกฝนจิตสำนึกพลเมืองที่ไม่ได้พึ่งพารัฐเพียง

ฝ่ายเดียว แต่พัฒนาจากการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำ (Learning by Doing) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของ ทศพล สมพงษ์ (2555) ที่เน้นให้ประชาชนเป็น “ผู้ริเริ่ม” ไม่ใช่แค่ “ผู้เข้าร่วม” ในกระบวนการประชาธิปไตย สิ่งนี้ยังสัมพันธ์กับหลักการที่ว่า ประชาธิปไตยชุมชนควรเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถ (คิดเอง-ทำเอง-ประเมินเอง) ได้ภายใต้บริบทของพื้นที่ตนเอง (ชัยวัฒน์ โยธี, 2560) ดังนั้น การที่ตำบลหนองสาหร่ายสามารถออกแบบกลไกของตนเอง เช่น สภา 79 หรือกลไกตรวจสอบแบบชุมชน ก็ถือเป็นเวทีประชาธิปไตยกลาง ที่เชื่อมโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของรัฐหรือกลุ่มการเมืองเฉพาะกลุ่ม (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2559)

จากการพัฒนาสู่แนวคิด Community Empowerment Democracy Model: CEDM เพื่อใช้เป็นแนวทางสำหรับการขยายผลไปยังพื้นที่อื่นนั้น ด้วยประชาธิปไตยชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายไม่ใช่เพียงตัวแบบทางวิชาการหากแต่คือ การเปลี่ยนผ่านจริงที่สร้างพลังของคนในชุมชนให้สามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้อย่างแท้จริง การเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติในชุมชนนี้ ยืนยันว่าการพัฒนาท้องถิ่นต้องเริ่มจากประชาชนและด้วยประชาชน โดยรัฐทำหน้าที่เพียงผู้หนุนเสริมไม่ใช่ผู้กำหนดทุกอย่างเหมือนในอดีต ประชาธิปไตยชุมชนในความหมายนี้จึงเป็นทั้งวิถีชีวิตและพลังเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรมยั่งยืนและเคารพในศักดิ์ศรีของพลเมืองทุกคน เมื่อทำการพิจารณาผลการวิจัยกับบริบทต่างประเทศพบว่า CEDM ถือเป็นกรอบแนวคิดใหม่ ที่ใช้เพื่ออธิบายว่าประชาธิปไตยชุมชนเกิดขึ้นและเข้มแข็งได้อย่างไรภายใต้เงื่อนไขเชิงสังคม การเมืองร่วมสมัย โดย CEDM ชี้ว่าการกำกับตนเองของชุมชน (Self-Governance) จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการเสริมพลังที่เชื่อมโยงกันทั้งด้านความรู้ ทุนทางสังคม และโครงสร้างอำนาจของรัฐและชุมชน CEDM ตั้งอยู่บนฐานความรู้สากลหลายชุด โดยมีความสอดคล้องชัดเจนกับผลการทบทวนแนวคิดและงานวิจัย ดังนี้

ประการแรก ผลการศึกษาเชิงระบบของ Dushkova และ Ivlieva (2024) ยืนยันว่าการเสริมพลังชุมชนเป็นกระบวนการทางสังคม การเมืองที่ประกอบด้วย Capacity Building, Social Capital และ Structural Transformation ซึ่งสอดคล้องกับแกนกลางของ CEDM ที่มองว่าการพัฒนาท้องถิ่นต้องเริ่มจากพลังภายในชุมชนเอง มากกว่าการนำโมเดลสำเร็จรูปจากภายนอกมาใช้โดยไม่คำนึงถึงบริบทท้องถิ่น ประการที่สอง ข้อค้นพบภายใต้โครงการ UNDP Trinidad & Tobago (2025) ที่ชี้ถึงช่องว่างทางอำนาจระหว่างรัฐส่วนกลางและชุมชน สะท้อนตรงกับสมมติฐานของ CEDM ว่าการพัฒนาท้องถิ่นจะไม่ยั่งยืนหากชุมชนยังรู้สึกว่าเสียงของตนไม่ถูกนับจริง แม้จะมีทุนทางสังคมสูงก็ตาม ดังนั้น CEDM จึงเน้นการปรับความสัมพันธ์รัฐ กับชุมชนให้มีลักษณะสนับสนุน มากกว่าควบคุมจากบนลงล่าง ประการที่สาม แนวคิดการกระจายอำนาจ

ประชาธิปไตยของ Bergh (2004) ชี้ว่า คุณภาพของการกระจายอำนาจขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของสถาบัน กลไกตรวจสอบ และศักยภาพของภาคประชาชน ไม่ใช่เพียงการถ่ายโอนภารกิจเชิงเทคนิค ซึ่งสอดคล้องกับ CEDM ที่เน้นการสร้างพลังต่อรอง และการออกแบบการมีส่วนร่วมการพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมที่ชุมชนสามารถเป็นเจ้าของและใช้อย่างมีอำนาจจริง

ประการที่สี่ งานของ Löfgren & Agger (2021) ซึ่งให้ความสำคัญกับคุณภาพประชาธิปไตย เช่น ความเสมอภาค ความโปร่งใส และ Accountability ยืนยันองค์ประกอบของ CEDM ที่เห็นว่าประชาธิปไตยชุมชนไม่อาจอธิบายได้เพียงผ่านประสิทธิภาพของกระบวนการ แต่ต้องวิเคราะห์พลวัตอำนาจ ที่กำกับการมีส่วนร่วมในระดับพื้นที่ด้วย ประการที่ห้า งานของ Dixon, McHattie & Broadley (2022) ที่ตีความประชาธิปไตยแบบ Dewey ในฐานะวิถีชีวิตร่วมของชุมชน สนับสนุนแนวทางของ CEDM ซึ่งเน้นการนิยามปัญหาร่วม การใช้จินตนาการสร้างทางเลือก และการออกแบบนโยบายร่วมระหว่างรัฐกับพลเมือง โดย CEDM ทำหน้าที่แปลงปรัชญาของ Dewey ให้เป็นกลไกปฏิบัติการในบริบทชุมชนไทย และประการสุดท้าย ผลสังเคราะห์ของ White, Menon & Waddington (2018) ที่พบว่า Community-Driven Development: CDD มักสร้างโครงสร้างพื้นฐานได้ดีแต่เสริมพลังชุมชนจริงได้น้อย เนื่องจากติดอยู่ในระบบอุปถัมภ์ท้องถิ่น เป็นหลักฐานยืนยันว่าโมเดลเชิงโครงการ ไม่สามารถแทนที่กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนที่มีชีวิต ซึ่งเป็นหัวใจของ CEDM

โดยสรุป CEDM เป็นกรอบแนวคิดที่ เชื่อมองค์ความรู้สากลกับความเป็นจริงของพื้นที่ไทย ได้อย่างเป็นระบบ และเสนอว่าการพัฒนาท้องถิ่นที่ยั่งยืนต้องอาศัยประชาธิปไตยชุมชนที่มีความสามารถในการคิดร่วม ตัดสินใจร่วม และกำกับอนาคตของตนเองได้ พร้อมทั้งต้องมีการปรับโครงสร้างอำนาจให้เอื้อต่อบทบาทของชุมชนมากกว่าการเป็นผู้รับตามนโยบายของรัฐเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ตำบลหนองสาหร่ายจะเป็นตัวอย่างของประชาธิปไตยชุมชนที่เข้มแข็ง แต่การขับเคลื่อนประชาธิปไตยลักษณะนี้ยังต้องเผชิญความท้าทาย ทั้งจากระบบอุปถัมภ์ และบทบาทรัฐที่ยังแฝงอำนาจควบคุมหากการสนับสนุนประชาธิปไตยไม่เสริมพลัง (Empowerment) หรือไม่ช่วยเสริมศักยภาพของชุมชน ก็อาจนำไปสู่ Tokenism ที่ประชาชนมีเวทีแต่ไม่มีเสียงอย่างแท้จริง ดังนั้น ข้อมูลที่ค้นพบจึงชี้ให้เห็นว่าประชาธิปไตยชุมชน จะเกิดขึ้นได้จริง ก็ต่อเมื่อประชาชนรู้สึกเป็นเจ้าของกระบวนการ และมีพื้นที่ในการออกแบบอนาคตของตนเอง การปลดล็อกพื้นที่ให้ชุมชนคิดและทำได้ด้วยตนเอง โดยไม่ถูกครอบงำจากภายนอก จึงเป็นหัวใจของการพัฒนาแบบยั่งยืน ทั้งนี้ ตำบลหนองสาหร่ายคือหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนว่า ประชาธิปไตยที่ฝังรากในชีวิตจริงสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงระดับท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง รูปแบบการใช้กระบวนการ

ประชาธิปไตยชุมชน ในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นตำบลหนองสาหร่าย จึงแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของประชาธิปไตยไทยที่เคลื่อนจากระบบรวมศูนย์ของรัฐไปสู่การกระจายอำนาจลงสู่ชุมชน โดยประชาชนเปลี่ยนบทบาทจาก ผู้รับบริการ มาเป็น เจ้าของกระบวนการพัฒนา ผ่านการรวมกลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการตัดสินใจร่วมในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชีวิตตนเอง

5.2.2 การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย

จากผลการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่าย ที่ไม่ได้เกิดจากการพึ่งพาการควบคุมจากรัฐ จากการบังคับใช้กฎหมาย หรือระบบตัวแทนแบบดั้งเดิมหากแต่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรง ของประชาชนในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมในชีวิตประจำวัน จนกลายเป็นการฝึกฝนและบ่มเพาะบทบาทความเป็นพลเมืองอย่างต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ประชาธิปไตยจากฐานล่างของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Chambers (1982) และ Dinbabo (2003) ที่ชี้ว่าความรู้และทักษะของคนในพื้นที่คือแก่นของการพัฒนา และโครงการที่ใช้แนวทางจากบนลงล่างมักล้มเหลว นอกจากนี้ยังสะท้อนแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) ที่เสนอว่าชุมชนมีวัฒนธรรมเฉพาะ และสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการควบคุมจากรัฐ การฝึกฝนบทบาทพลเมืองผ่านเวทีต่าง ๆ ในตำบลหนองสาหร่ายจึงเป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ประชาธิปไตยจากฐานล่างที่แท้จริง

กระบวนการเรียนรู้ที่ริเริ่มจากภายในชุมชน ที่ไม่รอการพึ่งพาการควบคุมจากรัฐเกิดจากการริเริ่มโดยคนในชุมชน ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของกระบวนการประชาธิปไตยชุมชน ที่ไม่ได้รอรับนโยบายจากภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่เลือกที่จะริเริ่มกิจกรรมและกลไกด้วยตนเอง แนวทางนี้สอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองตามที่ประเวศ วะสี (2541) และสนธยา พลศรี (2547) การพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้ เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาบนฐานการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยการวิจัยรูปแบบนี้เกิดจากการเรียนรู้และปฏิบัติการพัฒนาร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเอลเลนและอันวิน (Allen & Unwin, 1997) อธิบายว่า PAR เป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างระบบที่ผู้คนดำเนินการอย่างตั้งใจโดยเปิดกว้างต่อความสนใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการของการใช้ปัญญาเพื่อเสนอแนะแนวทางในการปฏิบัติ และร่วมกันพัฒนาเพื่อให้เกิดการกระทำทางสังคม จนกลายเป็นปฏิบัติการ เริ่มจากการวางแผนการดำเนินการ (Planning) การปฏิบัติ/การนำแผนไปปฏิบัติ (Acting/Implementing Plans) การสังเกตอย่างเป็นระบบ (Observing) การสะท้อนผลที่เกิดจากการดำเนินการตามแผน (Reflecting) และการวางแผนใหม่ (Re-Planning) หรือเริ่มวงจรใหม่อีกครั้ง นอกจากนี้ เคมมิส และแมคทากกาท (Kemmis & McTaggart, 1998) สนับสนุนรูปแบบการ

พัฒนาแบบนี้ว่า PAR หลักสำคัญของแนวคิด PAR และ PRA ที่ Dinbabo (2003) ได้เสนอไว้ว่า การมีส่วนร่วมต้องครอบคลุมตั้งแต่การริเริ่ม วางแผน ไปจนถึงการประเมินผล เป็นสร้างชุมชนที่วิพากษ์ตนเองของผู้คนที่เข้ามามีส่วนร่วม และร่วมมือในกระบวนการพัฒนา โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างชุมชนของผู้คนที่มุ่งมั่นที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์ การกระทำ และผลลัพธ์ และเพื่อปลดปล่อยตนเองจากข้อจำกัดทางสถาบันและส่วนบุคคลที่จำกัดอำนาจในการดำเนินชีวิต ตามค่านิยมสังคมที่ถูกต้องและเลือกด้วยความเสรี ชุมชนหนองสาหร่ายได้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติตามหลักดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม โดยมีการเรียนรู้การปรับตัว และการสะท้อนผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิต

การที่ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย สามารถขยายการมีส่วนร่วมไปยังทุกกลุ่มในชุมชน และสร้างเวทีให้ทุกคนมีเสียงในการตัดสินใจ ดำเนินการ และประเมินผล สอดคล้องกับมิติของการมีส่วนร่วมที่ Cohen & Uphoff (1980) อธิบายไว้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ดำเนินการ รับผลประโยชน์ และประเมินผล เมื่อกระบวนการเหล่านี้ถูกฝังไว้ในวิถีชีวิต ไม่ใช่แค่กิจกรรมชั่วคราวจึงนำไปสู่การเรียนรู้ที่ยั่งยืนตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมของชลวิทย์ เจียรจิตต์ (2566) ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม เป็นพื้นฐานการพัฒนาที่สำคัญของหน่วยสังคม

การที่ตำบลหนองส่าหร่ายใช้แนวทางการพัฒนาคนก่อนพัฒนาโครงสร้าง และพัฒนาด้านอื่น ๆ สะท้อนแนวคิดของนิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2550) และสนธยา พลศรี (2547) ที่ชี้ว่าคนในชุมชนคือทรัพยากรหลัก การส่งเสริมบทบาทของผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เป็นการใช้ทุนมนุษย์อย่างเหมาะสมในการขับเคลื่อนการพัฒนา แม้ว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่ายจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาตนเอง แต่ก็ยังเผชิญข้อจำกัดจากวัฒนธรรมอุปถัมภ์และแนวโน้มการควบคุมจากภาครัฐที่อาจทำให้สูญเสียอัตลักษณ์การพัฒนาบนฐานคิดการนำประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เป็นเครื่องมือการพัฒนา จากข้อวิจารณ์ของ Dinbabo (2003) ที่ได้ให้ความคิดเห็นว่า หากรัฐไม่เสริมพลังชุมชนจริง ๆ ประชาธิปไตยชุมชนจะกลายเป็นเพียง Tokenism ไม่ใช่กระบวนการที่มีชีวิต ในขณะที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2550) พยายามชี้ให้เห็นว่าระบบสังคมที่ไม่เปิดโอกาสให้เกิดการกระทำโดยชุมชนเอง จะนำไปสู่การด้อยค่าของพลังชุมชน ดังนั้น รัฐควรเป็นผู้สนับสนุนไม่ใช่ผู้กำกับควบคุม

การพัฒนาประชาธิปไตยในตำบลหนองสาหร่าย คือ แบบอย่างของการพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-up) โดยประชาชนเป็นเจ้าของกระบวนการอย่างแท้จริง ความสำเร็จนี้เกิดจากการมีส่วนร่วมเชิงลึก (Deep Participation) การฝึกฝนบทบาทพลเมืองผ่านชีวิตประจำวัน และลด

การรอรับนโยบายจากภาครัฐเป็นหลัก งานวิจัยนี้ สะท้อนอย่างชัดเจนถึงหลักการสำคัญของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในแนวทางของ Dinbabo, Cohen & Uphoff, Kemmis & McTaggart, และแนวคิดชุมชนนิยมของ **ฉัตรทิพย์ นาถสุภา** ที่ว่าหากชุมชนได้รับการปลดล็อกข้อจำกัดของพื้นที่และได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาจะกลายเป็นพลังของประชาชนเอง ไม่ใช่แค่ผลของนโยบาย

การส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยของประชาชนตำบลหนองสาหร่าย แสดงให้เห็นว่า ประชาธิปไตยไม่ได้เกิดจากการบังคับใช้กฎหมายหรือระบบตัวแทนเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการเรียนรู้และปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ผ่านการรวมกลุ่ม การตัดสินใจร่วม และการดำเนินกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมเชิงลึก ซึ่งเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยจากฐานล่าง (Bottom-up) อย่างแท้จริง

5.2.3 **แนวทางการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: ขยายผลจากกรณีตำบลหนองสาหร่าย**

บทเรียนที่ได้จากตำบลหนองสาหร่าย สะท้อนพัฒนาการของประชาธิปไตยชุมชนในบริบทสังคมไทยแบบค่อย ๆ เคลื่อนจากโครงสร้างราชการรวมศูนย์มาสู่การกระจายอำนาจเชิงปฏิบัติจริงในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะในแง่ของการเปลี่ยนผ่านจากผู้รับบริการ สู่เจ้าของกระบวนการพัฒนา ที่เกิดจากพลังภายในของชุมชนเอง ทั้งในมิติการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และจัดการตนเอง ลักษณะเช่นนี้สามารถเทียบเคียงและสนับสนุนข้อค้นพบของ โอฬาร ถิ่นบางเตียว (2559) ที่ชี้ว่า ก่อนการรวมศูนย์อำนาจโดยรัฐ ชุมชนไทยมีลักษณะของประชาธิปไตยโดยธรรมชาติ ที่มีรากฐานในวัฒนธรรมการปรึกษาหารือ และการเลือกผู้นำจากคุณธรรม เมื่อรัฐเข้ามาสถาปนาระบบราชการท้องถิ่นทำให้บทบาทเดิมถูกจำกัดในช่วงเวลาหนึ่ง จากทิศทางการกระจายอำนาจสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผ่านกฎหมายที่ให้อำนาจแก่ประชาชน ชุมชน รวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้ให้ประชาธิปไตยชุมชนสามารถฟื้นกลับมาเป็นเครื่องมือการพัฒนาได้อีกครั้ง

การพัฒนาแบบนี้ สอดคล้องกับแนวทางการบริหารจัดการสภาพลเมืองแบบมีส่วนร่วมของตำบลควนรุ อัศว์ศิริ ลาปีอี และภาณุ ธรรมสุวรรณ (2559) ที่เน้นการพัฒนาแบบมีเครือข่ายมีเวทีเรียนรู้ และการยอมรับจากคนในพื้นที่ในระดับสูง ซึ่งเป็นการสะท้อนว่าการจัดการตนเองผ่านเครือข่ายชุมชน สามารถเพิ่มพูนทุนทางสังคมและขับเคลื่อนประชาธิปไตยในระดับรากฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การเรียนรู้แบบประชาธิปไตยผ่านวิถีชีวิตซึ่งพบในหนองสาหร่าย ยังสอดรับกับงานวิจัยของ นพพล อัคฮาด (2559; 2560) ที่ศึกษาประชาธิปไตยในวิถีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยชี้ว่าประชาธิปไตยแบบชุมชนอิงวัฒนธรรม เช่น ความเสมอ

ภาคการตัดสินใจแบบกลุ่ม และการเคารพผู้อาวุโส เป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งพบเป็นรูปธรรมในเวที “สภา 79” หรือธนาคารความดีในตำบลหนองสาหร่าย อีกทั้งการที่ชาวบ้านร่วมคิดร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชน สะท้อนลักษณะขั้นสูงของการมีส่วนร่วมในแบบ Citizen Control ตามบันไดของ Arnstein (1969) เช่นเดียวกับที่ สน รูปสูง (2554) เสนอว่าประชาธิปไตยชุมชนต้องประกอบด้วยการใช้สิทธิ การตรวจสอบ การเสนอแนะ และการจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง มุมมองนี้ยังเสริมด้วยการวิเคราะห์ของ ทศพล สมพงษ์ (2555) ที่เสนอว่าประชาชนต้องเป็นผู้ริเริ่ม มากกว่า ผู้เข้าร่วมในกระบวนการประชาธิปไตย ซึ่งในตำบลหนองสาหร่ายปรากฏชัดเจนว่า การเรียนรู้และออกแบบกลไกของตนเองผ่านสภา 79 คือการฝึกพลเมืองผ่านกระบวนการจริงไม่ใช่แค่การเข้าร่วมแบบพิธีกรรม งานวิจัยของวรทิพย์ มีมาก (2566) ยังยืนยันในเชิงสถิติว่า ความเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบและจิตสาธารณะ มีอิทธิพลต่อประชาธิปไตยชุมชนอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสนับสนุนสิ่งที่พบในตำบลหนองสาหร่ายว่า การบ่มเพาะจิตสำนึกพลเมืองในชีวิตประจำวันส่งผลต่อความเข้มแข็งของประชาธิปไตยระดับชุมชนอย่างแท้จริง

ดังนั้น การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนในการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในตำบลหนองสาหร่าย จึงไม่ใช่เพียงแนวปฏิบัติที่แยกขาดจากทฤษฎี หากแต่เป็นการเชื่อมโยงเชิงประจักษ์ ที่ยืนยันถึงศักยภาพของชุมชนไทยในการริเริ่มออกแบบ และควบคุมทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง โดยรัฐมีบทบาทเป็นผู้หนุนเสริมไม่ใช่ผู้ครอบงำ อันเป็นสาระสำคัญของประชาธิปไตยที่มีชีวิต

5.3 ข้อเสนอแนะ

สำหรับการวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาต่อยอดดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

(1) ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายควรมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ประชาธิปไตยชุมชนประจำตำบล เพื่อถ่ายทอดแนวทางประชาธิปไตยชุมชนจากรุ่นสู่รุ่น รวมถึงจัดอบรมกลุ่มเป้าหมาย เช่น เยาวชน แม่บ้าน ผู้สูงอายุ ให้เข้าใจบทบาทพลเมืองของตนผ่านกิจกรรมปฏิบัติ เช่น การบริหารกลุ่มอาชีพการจัดการเวทีปรึกษาปัญหาในชุมชน

(2) ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายควรมีการสร้างระบบพี่เลี้ยงประชาธิปไตย ให้ผู้นำท้องถิ่นหรือแกนนำชุมชนที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจริง ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนกลุ่มใหม่ ๆ โดยมีคู่มือการจัดเวที การประชุมชุมชน และกลไกให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่อง

5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรบูรณาการประชาธิปไตยชุมชนเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น จัดทำแผนแม่บท โดยอาศัยข้อมูลจากเวทีสภาองค์กรชุมชน เวทีสาธารณะ และกลุ่มย่อยในชุมชน เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนวางแผน ดำเนินการ ไปจนถึงการประเมินผล

(2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดตั้งคณะทำงานเสริมสร้างประชาธิปไตยชุมชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นทีมเฉพาะกิจที่ประสานกับกลุ่มชาวบ้าน โดยมีเจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ใหญ่บ้าน (การปกครองส่วนท้องที่) และตัวแทนภาคประชาชนร่วมกันออกแบบกิจกรรมหรือกลไกการมีส่วนร่วม เช่น การจัดประชาคมหมู่บ้านแบบเปิดกว้างและเข้าใจง่าย

(3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมพลเมืองโดยกำหนดงบประมาณสำหรับการส่งเสริมกิจกรรมประชาธิปไตย เช่น เวทีแผนชุมชน การศึกษาเรียนรู้ภาคสนาม และการผลิตสื่อประชาธิปไตยโดยชุมชนเอง

5.3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

จากผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยเสนอแนะแนวทางการศึกษาต่อยอดในการวิจัยครั้งถัดไป ดังนี้

(1) ควรขยายการศึกษาสู่ชุมชนอื่น ๆ ที่มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรม และโครงสร้างต่างกัน เพื่อเปรียบเทียบปัจจัยความสำเร็จหรืออุปสรรคในการส่งเสริมประชาธิปไตยชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจเงื่อนไขที่ส่งเสริมหรือขัดขวางการพัฒนาในแต่ละบริบทได้ดียิ่งขึ้น

(2) ควรทำการศึกษาระยะยาวเชิงติดตามผล (Longitudinal Study) ในพื้นที่เดิม เช่น ตำบลหนองสาหร่าย จะช่วยตรวจสอบความต่อเนื่องของผลลัพธ์ และการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม ทัศนคติ และโครงสร้างของชุมชนในระยะยาว ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญในการวางนโยบายสนับสนุนอย่างยั่งยืน

(3) ควรศึกษาการเชื่อมโยงระหว่างประชาธิปไตยชุมชนกับระบบการปกครองท้องถิ่นเชิงลึกว่าการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตยชุมชนมีผลต่อการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. เทศบาล อย่างไร ทั้งในด้านประสิทธิภาพและความชอบธรรมในการบริหาร

(4) ควรมีการทำการศึกษาทดลองนำโมเดล CEDM ไปใช้กับชุมชนอื่นและทำการวัดผลสัมฤทธิ์ของการใช้โมเดล

(5) ควรพัฒนาเครื่องมือวัดประชาธิปไตยชุมชน ด้วยการออกแบบและทดสอบเครื่องมือวัดรูปแบบใหม่ เช่น ดัชนีประชาธิปไตยชุมชน (Community Democracy Index: CDI) เพื่อใช้ประเมินระดับความเข้มแข็งของประชาธิปไตยในแต่ละพื้นที่อย่างมีระบบ

การดำเนินข้อเสนอข้างต้น ไม่เพียงแต่จะเป็นการต่อยอดผลการวิจัยเท่านั้น แต่ยังช่วยยกระดับนโยบายการปฏิบัติ และการเรียนรู้ร่วมกันของทุกภาคส่วน อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตยที่ยั่งยืนจากฐานรากของสังคม

บรรณานุกรม

กรมการพัฒนาชุมชน. (2565). *ทุนทางสังคมกับการพัฒนาท้องถิ่น*. กระทรวงมหาดไทย.

กนกกาญจน์ เมืองแก้ว. (2561). *การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบนพื้นฐานกระบวนการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาตนเองของชุมชนหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี*. (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญามหาบัณฑิต) สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กระมล ทองธรรมชาติและคณะ. (2531). *การเมืองและการปกครองไทย*. (พิมพ์ครั้งที่3) กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

กาญจนา แก้วเทพ. (2540). *"ภาพรวมของพัฒนาการขององค์กรชุมชน" ในองค์กรชุมชน: กลไกเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

คะนึงนิจ ศรีบัวเอี่ยม และคณะ. (2545). แนวทางการเสริมสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540: ปัญหา อุปสรรค และทางออก. นนทบุรี สถาบันพระปกเกล้า.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2540). *การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา*. เอกสารประกอบการเรียน ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จิรโชค วีระสัย และคณะ. (2538). *รัฐศาสตร์ทั่วไป*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ชลวิทย์ เจียรจิตต์. (2566). *ชุมชน 5.0*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.

ชัยณรงค์ เครือนวน และสิตางค์ เจริญวงศ์. (2556). *โครงการ "สร้างประชาธิปไตยชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดสระแก้ว: ฐานการพัฒนาองค์กรปกครองท้องถิ่นจากภาคประชาชน"*. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ชัยวัฒน์ โยธี. (2560). ตัวแทนทางการเมืองในมิติวิถีประชาธิปไตยชุมชน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา, 12(1)*. น. 209-221

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ / ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ: บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์วิภาษา.

ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. (2547). *รัฐศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐฐาพงศ์ อภิโชติเดชาสกุล และวรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2565) ตัวชี้วัดความดีชุมชนหนองสาหร่าย: รูปธรรมทุนทางสังคมในการพัฒนาสู่ความสุขของชุมชน. *วารสาร มจร. การพัฒนาสังคม, 7(2).* น. 296.

เดวิท แมททิวส์. (2540). *จากปัจเจกสู่สาธารณะ กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง.* แปลโดย ฐิรวุฒิ เสนาคำ. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ทศพล สมพงษ์. (2555). *ประชาธิปไตยชุมชน จากแนวคิดสู่การจัดการ.* กรถุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า.

เทศบาลตำบลหนองสาหร่าย. (2563). *สภาพทางสังคม.* จาก http://www.nongsarai.go.th/site/

ธงชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. (2546). ประชาธิปไตย เส้นทางเดินจากประชาธิปไตยโดยตรงสู่ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม. *รัฐศาสตร์สาร 24 [ฉบับพิเศษ]: 1–25.*

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (2553). *ชุมชมศึกษา.* แอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด.

เธียรชัย ณ นคร, รัฐศิรินทร์ วังกานนท์, ปรารถนา ทองรักษ์ และเรืองระวี สุวรรณปราโมทย์. (2553). *ประชาธิปไตยชุมชน* : กลไกขับเคลื่อนภาคพลเมืองเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า

นพพล อัคฮาด. (2559). แนวทางการสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชนเผ่าพื้นเมืองในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์, 3(2).* น. 23-62.

นพพล อัคฮาด. (2559). กรอบมโนทัศน์เบื้องต้นเกี่ยวกับ “ประชาธิปไตยชุมชน” ในฐานะกลไกของการจัดบริการสาธารณะแนวใหม่สำหรับประเทศไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์, 5(1). 44-75.*

นพพล อัคฮาด. (2560). วิถีประชาธิปไตยในบริบทวัฒนธรรมชุมชนอีสาน. *วารสารการบริหารการปกครอง, 6(ฉบับพิเศษ).* น. 83-104.

นภาภรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2550). *แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน.* รำไทยเพรส จำกัด.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และถวิลวดี บุรีกุล. (2548). *ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม Participatory Democracy.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

ประยงค์ รณรงค์. (2546). *รวมความรู้ ประสบการณ์ และแนวคิดของชุมชนไม้เรียง.* กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.

ประเวศ วะสี. (2550). *ประชาธิปไตยชุมชน.* กรุงเทพ: มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พุทธศักราช 2551. (8 กุมภาพันธ์ 2551). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 125 ตอนที่ 31 ก. (น. 26–38).

พระมหาวิรุธ วิโรจโน และชนาธิป ศรีโท. (2560). การพัฒนาประชาธิปไตยโดยใช้แนวคิดและกระบวนการประชาคมโดยบูรณาการกับแนวคิดระบอบประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน. *วารสารแสงอีสาน, 14(1). น. 45-59.*

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. (11 ตุลาคม 2540). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. (24 สิงหาคม 2550). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (6 เมษายน 2560). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ -ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.* กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วรทิพย์ มีมาก. (2566). ความเป็นพลเมืองกับประชาธิปไตยชุมชน: การวิเคราะห์ปัจจัยและความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล. *วารสารปาริชาต, 36(1).* น. 90-107.

วัชรา ไชยสาร. (2545). *การเมืองภาคประชาชน พัฒนาการการมีส่วนร่วมทางการเมือง.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมฆขาว.

วิสุทธ โพธิแท่น. (2538). *อะไรนะ ประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วีระยุทธ์ ชาตะกาญจน. (2558). “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ Action Research”. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี. 2(1). หน้า 29-49*

ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2559). *SDG MOVE: MOVING TOWARDS SUSTAINABLE FUTURE*. จาก https://www.sdgmove.com/sdg-101/

สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *รายงานการกระจายอำนาจและการพัฒนาท้องถิ่น.* สำนักนายกรัฐมนตรี.

สมาคมพัฒนาชุมชนแห่งประเทศไทย. (2565). *การพัฒนาท้องถิ่นบนฐานพื้นที่: กรณีศึกษา 10 จังหวัดนำร่อง.* สมาคมพัฒนาชุมชน.

สกฤติ อิสริยานนท์, ชัยณรงค์ เครือนวน และเมทินา อิสริยานนท์. (2561). ความเป็นประชาธิปไตยใน

ชุมชนชนบทของไทย: ศึกษาชุมชนในแถบลุ่มแม่น้ำบางปะกง. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 6(1).* น. 16-39.

สถาบันองค์กรพัฒนาชุมชน. (2563). *เศรษฐกิจฐานราก.* จาก https://web.codi.or.th/development_project/20201125-20029/

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2563). *"ธนาคารความดี ความดีแลกตังค์" ต.หนองสาหร่าย อ.พนมทวน จ. กาญจนบุรี.* จาก https://web.codi.or.th/20200207-10743/

สถาบันพระปกเกล้า. (2553). *ประชาธิปไตยชุมชน: กลไกขับเคลื่อนภาคพลเมืองเข้มแข็ง.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

สายชล ปัญญาชิต. (2566). *แนวทัศน์สังคมวิทยาความคิดเชิงโครงสร้างสังคมและการประยุกต์ใช้.* กรุงเทพฯ: โครงการผลิตหนังสือและตำรา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สนธยา พลศรี. (2544). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน* พิมพ์ครั้งที่ 4 : โอเดียนสโตร์.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2566). *รายงานวิจัยชุมชนจัดการตนเองและพลังพลเมือง.* สสส.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน.* พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

สน รูปสูง. (2554). *คู่มือประชาธิปไตยชุมชน.* กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2543). *การเมือง: แนวคิดและการพัฒนา.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2525). *การพัฒนาชุมชน.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2532). *สังคมวิทยาการเมือง.* กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2550). *ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.* (พิมพ์ครั้งที่ 5). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สีลาภรณ์ นาครทรรพ. (2539). *"การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" ในการศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.* กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุรสิทธิ์ วิทยารัฐ. (2549). *การสื่อสารเพื่อการพัฒนา.* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

สุวิตา มะมา และสุวิชา เป้าอารีย์. (2564). ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือของชุมชนบ้านอ่าวอุดม: จากความขัดแย้งสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขระหว่างท่าเรือพาณิชย์และชุมชน.

วารสารการเมือง การปกครอง, 11(2). น. 31-48.

อมร รักษาสัตย์ และคณะ. (2539). *ประชาธิปไตย: อุดมการณ์ หลักการและแบบอย่างการปกครองในหลายประเทศ.* กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. (2540). *ประชาสังคม : คำ ความคิด และความหมาย. หนังสือชุดประชาสังคม ลำดับที่ 7.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มหาวิทยาลัยมหิดล.

อนุชาติ พวงสำลี. (2541). "ตัวชี้วัด : เครื่องมือสร้างความเข้มแข็งของชุมชน". *(มติชนรายวัน).* (20 มิถุนายน).

อัศว์ศิริ ลาปีอี และภาณุ ธรรมสุวรรณ. (2559). รูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการสภาพลเมืองบนฐานประชาธิปไตยชุมชน ศึกษากรณีการจัดตั้งสภาพลเมืองตำบลควนรุ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. *วารสารอินทนิลทักษิณสาร, 12(3).* น. 59-81

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธ์. (2541). *ศักยภาพของชุมชนชนบทในการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, คณะศึกษาศาสตร์,

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน: กรอบ ความคิดและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย.* กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2553). *ประชาธิปไตยชุมชน รัฐศาสตร์สำหรับสภาองค์กรชุมชน.* กรุงเทพฯ : สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).

โอฬาร ถิ่นบางเตียว. (2559). การฟื้นฟูค่านิยมประชาธิปไตยชุมชน: กรณีศึกษาการใช้กลไกและกระบวนการของสภาองค์กรชุมชนตำบล. *วารสารมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์, 33(2).* น. 120-141.

Allen & Unwin. (1997). Defying Gravity: A Political Life. *Journal of Australian Studies, 22(56).* P. 183.

Amir Hossein Zomorrodian, Sarjit S. Gill, Asnarulkhadi Abu Samaha, & Nobaya Ahmad. (2013). Quantitative Models for Participation Evaluation in Community Development: A Theoretical Review. *World Applied Sciences Journal, 25(2),* 314–321.

Amir Hossein Zomorrodian, Sarjit S. Gill, Asnarulkhadi Abu Samaha, & Nobaya Ahmad. Ladder of Citizen Participation. (2013). *Applied Sciences Journal, 25(2),* p. 315.

Bergh, S. (2004). *Democratic decentralisation and local participation: A review of recent*

research. Development in Practice, 14(6), 780–790. http://www.jstor.org/stable/4030023

Chambers, R. (1992). *Rural Appraisal: Rapid, Relaxed and Participatory*. Institute of Development Studies. Sussex, UK.

Cohen, J.M. and Uphoff, N.T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development, 8(3): 213-235.*

Cohen. J., M. and Uphoff, N. T., Participation: Concept and Measures for Project Design, Implementation, in Rural Development, (Monograph #2, January 1997, The Rural Development Committee, Center for International Studies Council, 1997)

Dewey, J. (1966*). "Democracy and Education" Philosophy of Education.* Totowa, N.J.: Littelfied, Adams & Co.

Dinbabo, MF., (2003). Development theories, participatory approaches and community development. *Unpublished paper. Bellville: Institute for Social Development, University of the Western Cape.*

Dixon, B., McHattie, L.-S., & Broadley, C. (2022). *The imagination and public participation: A Deweyan perspective on the potential of design innovation and participatory design in policy-making*. CoDesign, 18(1), 151–163. https://doi.org/10.1080/15710882.2021.1979588

Dushkova, D., & Ivlieva, O. (2024). *Empowering communities to act for a change: A review of the community empowerment programs towards sustainability and resilience*. *Sustainability, 16*(19), 8700. https://doi.org/10.3390/su16198700

Held, D. (1986). *Model of democracy*. Polity Press.

Karlin J. (1940). *Chicago Background of Education*. Chicago: Work's man book House.

Kemmis, S & McTaggart, R. (1998). The Action Research Planer. (3rd ed.). Victoria: Deakin University.

Löfgren, K., & Agger, A. (2021). Evaluating the democratic quality of local democratic practices: Sampling seven frameworks. *Journal of Deliberative Democracy, 17*(2), 48–61. https://doi.org/10.16997/jdd.1613

Norton. A. (1994). *"International Handbook of Local and Regional Government". In A*

Comparative Analysis of Advanced Democracies. Birmingham: Elger.

Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institution for collective action*. Cambridge University Press.

Pankratova, V. (2022). Local Democracy: Theoretical and Legal Characteristics. *CEJSH: The Central European journal of social sciences and humanities.* 20, 99-108.

Sandra Kensen. (2003). Symposium—The Theory and Practice of Community Democracy: Introduction to the Symposium: The Theory and Practice of Community Democracy, Administrative Theory & Praxis, 25:3, 321-326.

Tocqueville, Alexis de. (2000). *Democracy in America*. University of Chicago Press.

Chambers, R. (2021). *Revisiting participatory rural appraisal in the digital era*. Institute of Development Studies.

OECD. (2020). *Territorial approaches to COVID-19 recovery*. OECD Publishing.

UN-Habitat. (2023). *Participatory planning and local democracy report 2023*. UN-Habitat.

UNDP. (2021). *Local governance and community resilience: Post-COVID recovery strategies*. United Nations Development Programme.

United Nations Development Programme Trinidad and Tobago. (2025). *Community consultations on democracy and development: Final report "Have Yuh Say"* (D. Kerrigan, Ed.). UNDP Trinidad and Tobago.

White, H., Menon, R., & Waddington, H. (2018). *Community-driven development: Does it build social cohesion or infrastructure? A mixed-method evidence synthesis* (3ie Working Paper No. 30). International Initiative for Impact Evaluation (3ie). https://www.3ieimpact.org/sites/default/files/2019-01/wp30-cdd_0.pdf

World Bank. (2022). *Community-driven development: Evidence and innovations*. World Bank.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

AF19-03-03.1
August, 2023

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

หนังสือฉบับนี้ให้ไว้เพื่อแสดงว่า

ชื่อโครงการวิจัย : การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย : นายจตุพล ดวงจิตร

หน่วยงานต้นสังกัด : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หมายเลขรับรองโครงการวิจัย : SWUEC-682080

รายการเอกสารที่รับรอง :

1. แบบเสนอเพื่อขอรับการพิจารณา	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 11 มีนาคม 2568
2. โครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 11 มีนาคม 2568
3. เอกสารข้อมูลและขอความยินยอมสำหรับอาสาสมัคร	ฉบับที่ 2 ลงวันที่ 11 มีนาคม 2568
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	ฉบับที่ 1 ลงวันที่ 21 มกราคม 2568
5. ประวัติผู้วิจัย	

ได้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ โดยยึดหลักเกณฑ์ตาม Declaration of Helsinki, Belmont Report, International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice (ICH-GCP), International Guidelines for Human Research ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยนี้ได้

วันที่รับรอง : 8 เมษายน 2568
วันที่หมดอายุ : 7 เมษายน 2569

(ลงชื่อ).....

(รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพงศ์ วัฒนานนท์สกุล)
ประธานคณะอนุกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์
ชุดสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (ชุดที่ 2)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

หน่วยจริยธรรมและมาตรฐานการวิจัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อาคารนวัตกรรม ศ.ดร.สาโรช บัวศรี ชั้น 17
โทร. (02) 6495000 ต่อ 17503, 17506 โทรสาร (02) 2042590

ภาคผนวก ข

กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัย

สำหรับผู้เชี่ยวชาญ

แบบประเมินดัชนีความสอดคล้อง (IOC) กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัย

การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

วัตถุประสงค์:

แบบสอบถามสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อมูลในการศึกษานี้ จะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้และแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม และเป็นบทเรียนการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เพื่อการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้แก่หน่วยงานที่สนใจ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ชุมชนท้องถิ่นที่สนใจ นำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตนเอง หรือเพื่อการขยายศึกษาวิจัยในประเด็นอื่นต่อไป

คำชี้แจงเกี่ยวกับการตอบแบบประเมิน:

1. การวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qaulitative Research) แบบประเมิน IOC นี้เป็นการประเมินคำถามเพื่อใช้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัยนี้ กำหนดกรอบที่จะประเมิน IOC กรอบคำถามปลายเปิด (Open-Ended Question) ทั้งสิ้น 20 ข้อ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์สำหรับการวิจัยครั้งนี้

3. เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความชัดเจนในภาษา และระดับความยากง่ายของภาษา ที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง (Index of objective Congruence: IOC) (พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2543. 117) เกณฑ์การประเมินของผู้เชี่ยวชาญมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

คะแนน +1 สำหรับคำถามที่แน่ใจว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์ ความชัดเจนในภาษาและระดับความยากง่ายของภาษา ที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย

คะแนน 0 สำหรับคำถามที่ไม่แน่ใจว่าสอดคล้องกับจัดประสงค์ ความชัดเจนในภาษาและระดับความยากง่ายของภาษา ที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย หรือไม่

คะแนน -1 สำหรับคำถามที่แน่ใจว่าไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์ ไม่มีความชัดเจนในภาษาและมีระดับภาษาที่ยาก ไม่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย

5. การประเมินครั้งนี้กรุณาทำเครื่องหมาย / ลงในช่องที่ท่านพิจารณาตามเกณฑ์

6. ในการประเมินครั้งนี้ ท่านสามารถแก้ไขหรือให้คำแนะนำลงบนแบบสอบถามได้ทุกข้อคำถาม ตามความคิดเห็นของท่าน

กราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ว่าที่ ร.ต.จตุพล ดวงจิตร

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทางสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำหรับผู้เชี่ยวชาญ

แบบประเมินดัชนีความสอดคล้อง (IOC) กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัย

การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา

ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบคำถามปลายเปิด (Open-Ended Question)

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย +1	ไม่แน่ใจ 0	ไม่เห็นด้วย -1	
ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย					
1.	ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีประวัติความเป็นมาอย่างไร				
2.	ท่านมีบทบาทและหน้าที่ในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง				
3.	ท่านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง				
4.	ท่านมองว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีลักษณะเด่นและข้อจำกัดอะไรบ้างในการพัฒนาชุมชน				
5.	ที่ผ่านมาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีแนวทางการดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง				
6.	ภายในชุมชนมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง				
7.	ท่านคิดว่าปัจจัยใดที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ				
8.	ท่าคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับตำบลหนองสาหร่ายควรเป็นอย่างไร				

ข้อ	ประเด็นคำถาม	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย +1	ไม่แน่ใจ 0	ไม่เห็นด้วย -1	
กลุ่มนักวิชาการ					
9.	การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนควรมีลักษณะอย่างไร				
10.	ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างไร				
11.	ท่าคิดว่าองค์ประกอบของประชาธิปไตยชุมชนมีอะไรบ้าง/อย่างไร				
12.	ท่านคิดว่ากระบวนการประชาธิปไตยสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่				
13.	ท่านคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับการใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนควรเป็นอย่างไร				

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติม

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตาราง แสดงค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของกรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัยการใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษาตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ข้อที่	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ					$\sum R$	$IOC = \frac{\sum R}{N}$	ผลการพิจารณา	หมายเหตุ
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5				
ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย									
1	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
2	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
3	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
4	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
5	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
6	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
7	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
8	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
กลุ่มนักวิชาการ									
9	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
10	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
11	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
12	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
13	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	

หมายเหตุ: คัดเลือกค่า ≥ 0.50

รายนามผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือ

1. รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วหานาม
   อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
   คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์
   หัวหน้าสาขาวิชาสังคมศาสตร์
   คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. รองศาสตราจารย์ ดร.ชมภูนุช หุ่นนาค
   อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
   สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
4. รองศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุยะใจ
   หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
   คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย
   อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาการปกครอง
   คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

(กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัย : ผู้นำชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย)

เรื่อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบคำถามการสัมภาษณ์:

1. ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีประวัติความเป็นมาอย่างไร

2. ท่านมีบทบาทและหน้าที่ในชุมชนตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง

3. ท่านมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับกิจกรรมหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนในตำบลหนองสาหร่ายอย่างไรบ้าง

4. ท่านมองว่าชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีลักษณะเด่นและข้อจำกัดอะไรบ้างในการพัฒนาชุมชน

5. ที่ผ่านมาชุมชนตำบลหนองสาหร่ายมีแนวทางการดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

6. ภายในชุมชนมีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง

7. ท่านคิดว่าปัจจัยใดที่ช่วยสนับสนุนให้ชุมชนตำบลหนองสาหร่ายพัฒนาชุมชนจนประสบความสำเร็จ

8. ท่าคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับตำบลหนองสาหร่ายควรเป็นอย่างไร

ว่าที่ร้อยตรีจตุพล ดวงจิตร

หัวหน้าโครงการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

(กรอบคำถามการสัมภาษณ์การวิจัย : กลุ่มนักวิชาการ)

เรื่อง การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

กรอบคำถามการสัมภาษณ์:

1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนควรมีลักษณะอย่างไร

2. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิธีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในชุมชนอย่างไร

3. ท่าคิดว่าองค์ประกอบของประชาธิปไตยชุมชนมีอะไรบ้าง/อย่างไร

4. ท่านคิดว่ากระบวนการประชาธิปไตยสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่

5. ท่านคิดว่าลักษณะของกระบวนการประชาธิปไตยที่เหมาะสมสำหรับการใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนควรเป็นอย่างไร

ว่าที่ร้อยตรีจตุพล ดวงจิตร

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ค

แบบตรวจสอบคุณลักษณะ

ตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

สำหรับผู้เชี่ยวชาญ

แบบประเมินดัชนีความสอดคล้อง (IOC) แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

วัตถุประสงค์:

แบบสอบถามสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งโครงการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตร ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อมูลในการศึกษานี้จะนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้และแนวทางการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนสู่การส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นในฐานะเครื่องมือการพัฒนาชุมชนที่เหมาะสม และเป็นบทเรียนการนำกระบวนการประชาธิปไตยชุมชนไปใช้เพื่อการส่งเสริมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้แก่หน่วยงานที่สนใจ เช่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ ชุมชนท้องถิ่นที่สนใจ นำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตนเอง หรือเพื่อการขยายศึกษาวิจัยในประเด็นอื่นต่อไป

คำชี้แจงเกี่ยวกับการตอบแบบประเมิน:

1. **การวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ** (Qualitative Research) **แบบประเมิน** IOC
นี้เป็นการประเมินคำถามเพื่อใช้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) **กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ**

2. **แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนนี้ประกอบด้วย8 ตัวบ่งชี้ 24 ตัวชี้วัด ของความเป็นประชาธิปไตยชุมชน**

3. เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) ความชัดเจนในภาษา และระดับความยากง่ายของภาษา ที่เหมาะสมกับประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้ดัชนีความสอดคล้อง (Index of objective Congruence: IOC) (พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2543. 117) เกณฑ์การประเมินของผู้เชี่ยวชาญมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

คะแนน +1 สำหรับตัวบ่งชี้ที่แน่ใจว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์ มีความชัดเจน เหมาะสมกับการตรวจสอบความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

คะแนน 0 สำหรับตัวบ่งชี้ที่ไม่แน่ใจว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์ มีความชัดเจน เหมาะสมกับการตรวจสอบความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

คะแนน -1 สำหรับตัวบ่งชี้ที่แน่ใจว่าไม่สอดคล้องกับจุดประสงค์ มีความชัดเจน เหมาะสมกับการตรวจสอบความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

5. การประเมินครั้งนี้กรุณาทำเครื่องหมาย / ลงในช่องที่ท่านพิจารณาตามเกณฑ์

6. ในการประเมินครั้งนี้ ท่านสามารถแก้ไขหรือให้คำแนะนำลงบนแบบตรวจสอบได้ทุกข้อตามความคิดเห็นของท่าน

กราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ว่าที่ ร.ต.จตุพล ดวงจิตร

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการทางสังคม

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำหรับผู้เชี่ยวชาญ

แบบประเมินดัชนีความสอดคล้อง (IOC) แบบตรวจสอบคุณลักษณะ

ตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

(มีการดำเนินการ/ไม่มีการดำเนินการ/ยังไม่ชัดเจน)

ที่	รายการตรวจสอบ	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	
		+1	0	-1	
ตัวบ่งชี้ที่ 1 การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน					
1.1)	ชุมชนมีพื้นที่หรือเวทีสำหรับการสื่อสารที่จัดตั้งขึ้น				
1.2)	มีการประชุมหรือกิจกรรมสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ				
1.3)	สมาชิกในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ				
1.4)	การสื่อสารในชุมชนสามารถครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชน				

ที่	รายการตรวจสอบ	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	
		+1	0	-1	
ตัวบ่งชี้ที่ 2 การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ					
2.1)	สมาชิกชุมชนทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมการตัดสินใจวางแผน				
2.2)	การวางแผนชุมชนมีการเปิดรับข้อเสนอแนะจากสมาชิกทุกกลุ่ม				
2.3)	มีการใช้ข้อมูลหรือความคิดเห็นของชุมชนในการตัดสินใจ				
ตัวบ่งชี้ที่ 3 การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน					
3.1)	ชุมชนได้รับสิทธิบางส่วนจากภาครัฐ				
3.2)	ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรของตนเอง				
3.3)	มีการสนับสนุนจากภาครัฐในการเสริมสร้างอำนาจของชุมชน				
ตัวบ่งชี้ที่ 4 การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน					
4.1)	ชุมชนมีกติกาหรือข้อตกลงที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน				
4.2)	สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกา				
4.3)	กติกาหรือข้อตกลงในชุมชนมีการทบทวนและปรับปรุงตามความจำเป็น				
ตัวบ่งชี้ที่ 5 การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน					

ที่	รายการตรวจสอบ	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	
		+1	0	-1	
5.1)	ชุมชนมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่เน้นการทำงานร่วมกัน				
5.2)	สมาชิกในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการปฏิบัติงานร่วมกัน				
5.3)	การทำงานร่วมกันในชุมชนมีการติดตามและประเมินผล				
ตัวบ่งชี้ที่ 6 การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน					
6.1)	สมาชิกในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิของตนเอง				
6.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถใช้สิทธิของตนเองได้อย่างเต็มที่				
6.3)	มีกรณีการปฏิเสธสิทธิหรือข้อจำกัดการใช้สิทธิของสมาชิกในชุมชน				
ตัวบ่งชี้ที่ 7 การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน					
7.1)	ชุมชนมีการส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก				
7.2)	มีการจัดการข้อขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ในชุมชนอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส				
7.3)	สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพสิทธิของกันและกัน				
ตัวบ่งชี้ที่ 8 การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน					
8.1)	ชุมชนมีระบบการติดตามและประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการ				

ที่	รายการตรวจสอบ	ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ			ข้อเสนอแนะ
		เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ	ไม่เห็นด้วย	
		+1	0	-1	
8.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลการประเมินผลได้				
8.3)	มีการใช้ผลการติดตามและประเมินเพื่อปรับปรุงการพัฒนาชุมชน				

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(.....)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตาราง 9 แสดงค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของแบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

ข้อที่	คะแนนผู้เชี่ยวชาญ					$\sum R$	$IOC = \frac{\sum R}{N}$	ผลการพิจารณา	หมายเหตุ
	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5				
ตัวบ่งชี้ที่ 1 การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน									
1.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
1.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
1.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
1.4)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 2 การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ									
2.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
2.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
2.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 3 การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน									
3.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
3.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
3.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 4 การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน									
4.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
4.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
4.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 5 การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน									
5.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
5.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
5.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 6 การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน									
6.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
6.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
6.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	

ตัวบ่งชี้ที่ 7 การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน									
7.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
7.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
7.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
ตัวบ่งชี้ที่ 8 การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน									
8.1)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
8.2)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	
8.3)	1	1	1	1	1	5	1	ใช้ได้	

หมายเหตุ: คัดเลือกค่า $\geq$ 0.50

ทั้งนี้ ในภาพรวมผู้เชี่ยวชาญเสนอว่า หากจะทำการสำรวจ (เชิงปริมาณ) อาจจะต้องเพิ่มตัวชี้วัดในแต่ละตัวบ่งชี้ เพื่อให้ครอบคลุมกับการวัดและสถิติที่ใช้ในการทดสอบในอนาคต ทั้งนี้ แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนนี้ มีความเหมาะสมและสามารถใช้กับงานวิจัยครั้งนี้ได้

รายนามผู้เชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือ

1. รองศาสตราจารย์ ดร.กตัญญู แก้วหานาม
   อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
   คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์
2. รองศาสตราจารย์ ดร.ธนพฤกษ์ ชามะรัตน์
   หัวหน้าสาขาวิชาสังคมศาสตร์
   คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
3. รองศาสตราจารย์ ดร.ชมภูนุช หุ่นนาค
   อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
   สาขาวิชาวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
4. รองศาสตราจารย์ ดร.ประยูร สุยะใจ
   หัวหน้าภาควิชาจิตวิทยา
   คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย
   อาจารย์ประจำกลุ่มวิชาการปกครอง
   คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

วัตถุประสงค์:

แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ภายใต้การวิจัย เรื่อง *"การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี"* ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประกอบด้วย 8 ตัวบ่งชี้ 24 ตัวชี้วัด ของความเป็นประชาธิปไตยชุมชน

คำชี้แจง:

ให้ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องผลการตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชนตามความเป็นจริง หากผลการตรวจสอบมีข้องสงสัยเพิ่มเติม ให้ทำการบันทึกข้อมูลในช่องข้อสังเกตเพิ่มเติม

แบบตรวจสอบคุณลักษณะตามตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน
ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี

ที่	รายการตรวจสอบ	มี	ไม่มี	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
ตัวบ่งชี้ที่ 1 การส่งเสริมเวทีสาธารณะหรือสร้างพื้นที่เพื่อสื่อสารในชุมชน					
1.1)	ชุมชนมีพื้นที่หรือเวทีสำหรับการสื่อสารที่จัดตั้งขึ้น				
1.2)	มีการประชุมหรือกิจกรรมสื่อสารอย่างสม่ำเสมอ				
1.3)	สมาชิกในชุมชนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ				
1.4)	การสื่อสารในชุมชนสามารถครอบคลุมทุกกลุ่มในชุมชน				
ตัวบ่งชี้ที่ 2 การมีส่วนร่วมตัดสินใจวางแผนในชุมชนการ					
2.1)	สมาชิกชุมชนทุกคนมีโอกาสเข้าร่วมการตัดสินใจวางแผน				
2.2)	การวางแผนชุมชนมีการเปิดรับข้อเสนอแนะจากสมาชิกทุกกลุ่ม				
2.3)	มีการใช้ข้อมูลหรือความคิดเห็นของชุมชนในการตัดสินใจ				
ตัวบ่งชี้ที่ 3 การมอบสิทธิและอำนาจบางส่วนจากภาครัฐสู่ชุมชน					
3.1)	ชุมชนได้รับสิทธิบางส่วนจากภาครัฐ				
3.2)	ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรของตนเอง				

"ตัวบ่งชี้ความเป็นประชาธิปไตยชุมชน"
ภายใต้การวิจัย เรื่อง "การใช้กระบวนการประชาธิปไตยชุมชนเพื่อการส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี"

ที่	รายการตรวจสอบ	มี	ไม่มี	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
3.3)	มีการสนับสนุนจากภาครัฐในการเสริมสร้างอำนาจของชุมชน				
ตัวบ่งชี้ที่ 4 การกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในชุมชนร่วมกัน					
4.1)	ชุมชนมีกติกาหรือข้อตกลงที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน				
4.2)	สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกา				
4.3)	กติกาหรือข้อตกลงในชุมชนมีการทบทวนและปรับปรุงตามความจำเป็น				
ตัวบ่งชี้ที่ 5 การปฏิบัติงานร่วมกันในชุมชน					
5.1)	ชุมชนมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการที่เน้นการทำงานร่วมกัน				
5.2)	สมาชิกในชุมชนมีบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจนในการปฏิบัติงานร่วมกัน				
5.3)	การทำงานร่วมกันในชุมชนมีการติดตามและประเมินผล				
ตัวบ่งชี้ที่ 6 การใช้สิทธิของตนเองในชุมชน					
6.1)	สมาชิกในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสิทธิของตนเอง				
6.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถใช้สิทธิของตนเองได้อย่างเต็มที่				
6.3)	มีกรณีการปฏิเสธสิทธิหรือข้อจำกัดการใช้สิทธิของสมาชิกในชุมชน				
ตัวบ่งชี้ที่ 7 การเคารพสิทธิและหน้าที่ตนเองและสมาชิกในชุมชน					
7.1)	ชุมชนมีการส่งเสริมความเข้าใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของสมาชิก				

ที่	รายการตรวจสอบ	มี	ไม่มี	ยังไม่ชัดเจน	ข้อสังเกตเพิ่มเติม
7.2)	มีการจัดการข้อขัดแย้งเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ในชุมชนอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส				
7.3)	สมาชิกในชุมชนให้ความเคารพสิทธิของกันและกัน				
ตัวบ่งชี้ที่ 8 การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผลการพัฒนาที่เกิดขึ้นในชุมชน					
8.1)	ชุมชนมีระบบการติดตามและประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่ดำเนินการ				
8.2)	สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงข้อมูลการประเมินผลได้				
8.3)	มีการใช้ผลการติดตามและประเมินเพื่อปรับปรุงการพัฒนาชุมชน				

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้ตรวจสอบ/ผู้วิจัย

(...../...../.....)

ภาคผนวก ง

ประมวลภาพระหว่างเก็บข้อมูล

บรรยากาศเข้าร่วมสังเกตการณ์
คณะศึกษาดูงาน ณ ชุมชนตำบลหนองสาหร่าย

บรรยากาศการสัมภาษณ์
กลุ่มนักวิชาการ

บรรยากาศการสัมภาษณ์
กลุ่มผู้นำและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (1)

บรรยากาศการสัมภาษณ์
กลุ่มผู้นำและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (2)

ประวัติผู้เขียน